

z a l i v

Rajko Trošt **Niccolò Tommaseo**

Niccolò Tommaseo **Iskrice**

Josip Merkù **Fatti di luglio**

Irena Žerjal - Pučnik **Tragedijica
na grobljah**

Lovro Brezar **Kajn, kje je tvoj brat
Abel**

Nevenka Mandič **Lišaji**

Alozij Res **Pisma Bevku**

Ivana Placer **Mrtve vasi**

Radoslava Premrl **Moj brat
Janko - Vojko**

Boris Pahor **Iz dnevnika**

Beno Zarnik **Donkihotska zgodba**

Franc Jeza **Dokazi so**

Irena Žerjal - Pučnik **Ko razpadajo
stebri**

Vrabc, Rebula, Pahor, Štoka
O južnotirolskem »paketu«

Intervju o revijah

Grafike iz šole prof. A. Černigoja

trst 1970 ♦ št. 24-25

zali v

avgust 1970 ■ šte v. 24-25

Revija za književnost in kulturo;
izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki
razsodni slovenski besedi, za katero si upa
avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega
odbora se prištevajo med sodelavce. Njih
imena so navedena zgolj zato, da se ustreže
formalnosti.

Rokopisi ostanejo v lasti revije.
Registrirana na sodišču v Trstu, pod št. 317

Uredili.

*Danijela Nedoh, Milan Lipovec, Boris Pahor,
Irena Zerjal - Pučnik*

Odgovorni urednik:
Milan Lipovec

Naslov uredništva:
Danijela Nedoh

Campo S. Giacomo 9, tel. 756-435 - TRST
Celoletna naročnina 2000 lir. Za druge države
5 dolarjev

Poštni tekoči račun št. 11/9236, D. Nedoh
Campo S. Giacomo 9 - Trst - Trieste

Revijo so podprli:

*dr. ing. Peter Merku, Marija Bogataj, dr.
Sonja Mašera, Stanko Pertot, Ema Tomažič,
J. M. Slobodan Polojaz, Ugo Margon,
dr. Dorče Sardoč, Leopold Ažman, Pavla
Volčič, Evelina Pahor, Edvard Furlani, N.
N., Just Colja, dr. Drago Martelanc, Boris
Cek, g. Hočev ar, dr. Vladimir Turina, J. G.,
Polda Gruden, Marjan Komjanc, Z. Mozetič,
R. B., Jože Kumer, dr. Vera Sardoč, Alojz
Udovič, N.R., prof. Vera Vesel, dr Edmund
Žetko*

Cena posamezne številke

4 0 0 l i r

Tiskala Tiskarna *Graphis*

NICCOLO' TOMMASEO

Med kulturnimi delavci 19. stoletja je težko najti tako vsestransko pobudniško, a hkrati tako življenjsko protislovno osebnost, kot je osebnost N. Tommasea. S svojim delom krepko stoji v dveh etničnih in književnih okoljih, italijanskem in hrvaškem, z nekaterimi zasnovami pa posega v središčna vprašanja slovanstva, romanstva in germanstva v svojem času. Sledovi, ki jih je zapustil v leposlovju, jezikoslovju, zgodovini umetnosti, v kritiki, teologiji in v kulturnopolitični publicistiki, razodevajo človeka velike bistrine, voljne prilagodljivosti in silne delavnosti. Njegova bibliografija navaja preko tristo del, med katerimi nekaj enot obsega tudi po več knjig.

Leta 1850 je Tommaseo pisal neki Rusinji: »Tudi skozi moje srce teče slovanska kri, tudi jaz želim povečati slovanske narode in obžalovati njihove poraze. Moja domovina je tam, kjer so trpeči, in Bog ponižanih je moj Bog.« Te besede so bile nasledek avtorjeve življenjske usode in izraz njegovih družbeno-moralnih nazorov.

Tommaseo je bil namreč rojen v Šibeniku (9. oktobra 1802) v družini, ki je po izvoru iz Postire na otoku

Braču in se je nekdam imenovala Tomašič. Njegova mati je bila Katarina Kesević. Z devetimi letom je začel v splitskem semenišču spoznavati takratno vednost in kulturo. Pritegnila sta ga zlasti Cicero in Dante, kar oboje je v njem zapustilo močno sled za vse življenje. Retorično vznesena stavčna kadenca in v metaforičnem izraz zavita filozofska misel imata svoj izvor že tu. Ko je bil študent prava v Padovi je, šestnajstleten, že objavil prvo pesem, ob pesništvu pa se je temeljito poglobljal v klasično filologijo, filozofijo in cerkvene očete. Leta 1822 je dosegel pravni doktorat. Po krajšem obisku v rojstnem kraju se je naselil v Padovi in živel od časnikarstva. Razne težave so ga premaknile v Milan, vendar mu je šele selitev v Firence prinesla ustvarjalni mir in miselno zbranost. V času do 1839, ko se je preselil v Benetke, je Tommaseova pozornost veljala predvsem pesništvu in jezikoslovnemu delu (besednjak sinonimov), kar je pretrgal le krajši obisk Francije in potovanje po Korziki. V Benetkah je ostal deset let; v tem času je nastala večina njegovih političnih tokov. V vladi beneške republike je bil prosvetni minister, nato pa njen zastopnik v Parizu. Politične premene so ga privedle v izgnanstvo, 1849 je prišel na Krf, nakar se je vrnil v Italijo ter se 1853 naselil v Turinu. Šele 1859 se je spet lahko naselil v Firenci, tu je tudi umrl (1. maja 1874).

Tommaseovo poreklo (zelo je ljubil mater in njen jezik) in življenjska usoda sta bili odločilni za nastanek njegove duhovne fiziognomije. Slovansko čustvo se je oplemenitilo v romanski kulturi; na ta način je bila ustvarjena podlaga za samostojnost in svobodnost avtorjevih pogledov na življenje. »S svojim poreklom po naključju vržen na mejo raznih narodov, sem se naučil, da nikogar ne sovražim, niti koga suženjsko obožavam« predgovor k *Dizionario estetico*). Ta notranja navezanost je bila razlog, da je brez taktiziranja in s čustveno silovitostjo posegal na področja, za katera je menil, da ima o njih kaj novega ali treznega povedati. Kot liberaler in demokrat je odobral samoupravne pravice v pokrajinah in mestih.

Kot življenjski idealist je videl v vasi in vaškem prebivalstvu socialno-moralni vzor, ki mu je želel pomagati z mislijo o ustanavljanju hranilnic, zboljšanju poljedelstva in s tezo o enakopravni razdelitvi materialnih bremen na vse družbene plasti. Kot revolucionarni duh je vabil Hrvat, Čehe in Poljake, da dvignejo orožje zoper Avstrijo. Romantični individualizem ga je odvrnil od zedinjevalnih teženj v Italiji in med južnimi Slovani. Za Dalmacijo je zahteval avtonomijo in govoril celo o dalmatinski narodno-južnoslovansko-italijanske združitve, katere politično in kulturno središče naj bi postal Šibenik. Predloge je postal. Misel o federaciji ga je napravila za pobornika ustrežiljal takratnim vodilnim evropskim politikom (na pr. Metternichu); med njimi je zanimivo obračanje avstrijske pozornosti na Balkan, kar naj bi izrinilo in onemogočilo ruski vpliv v tem predelu Evrope. Za nekaterimi pogledi se je zameril Vatikanu (nasprotoval je oblasti papeža), zraven pa je vodil polemiko z evolucijsko teorijo.

Očitno je Tommasea metalo iz protislovja v protislovje. Ob vsem tem je našel dovolj časa, da je začel in tudi dokončaval dela, ki so v ustreznih strokah še danes med temeljnimi ali celo poglavitnimi. Sem spadajo predvsem leksikografske objave, kakor so: *Dizionario dei sinonimi* (1830), *Dizionario estetico* (1840) in *Dizionario della lingua italiana*, delo, ki ga je s sodelavci začel 1858. leta (končano 1879). Razen tega je komentiral Danteja, pisal pesmi (*Poesie*), objavil roman (*Fede e bellezza*) ter napisal ali zasnoval vrsto del, ki so do danes večinoma ostala neocenejena in celo — neobjavljena.

Kot književnik se je Tommaseo pogosto loteval južnoslovanske (ilirske) problematike. Njegovo razmerje do domovine je razvidno iz dejstva, da je kot prosvetni minister ustanovil katedro srbohrvaščine v Benetkah. V svojo zbirko narodnih pesmi (*Canti popolari*, 1841) je vključil tudi razdelek z naslovom *Pjesme ilirske*, v njem so izšla tradicionalna besedila iz cikla o Kosovu in kraljeviču Marku. Naslov razdelka in izbira pesmi sta značilna

za Tommaseovo kulturno in literarno zasnovo. Vnemal ga je žar ilirskega gibanja, od katerega ni priznal le njegovih političnih namer, kot literat se je ogreval za narodno-spodbudno slovstvo, v katerem naj bi bile poglobitve odlike moč, vzornost in perspektiva. Ob neki priložnosti je zapisal, da južnoslovanske književnosti potrebujejo »čustva, ki nas bodo vezala z brati, ne pa strasti, ki bi nas nasilno ločevale«. Še bolj razločen je bil v pismu S. Vrazu (7. februarja 1846), v katerem pravi: »Želel bi le, da predmeti ne bi bili tako osebni, temveč naj bi imeli splošno vrednost za narod; v Vaših pesmih naj ne ostane nobena sled iz tujih pesništev«.

Iz takšnega nazora so izšle tudi *Iskrice*, iz katerih so v tej številki *Zaliva* prevedeni najbolj značilni odlomki. Tommaseo je *Iskrice* pisal med 1841 in 1842. Sprva so v rokopisnih prepisih krožile zlasti po Dalmaciji z avtorjevim dovoljenjem in s pomočjo I. Kukuljevića-Sakcinskega pa so izšle 1848 tudi v tisku.

Iskrice sestavlja triintrideset enot, ki so vsebinsko izpolnjene s človekoljubno-rodoljubnim in moralistično-krščanskim duhom. Vsaka od njih tematizira po eno poglobitveno misel, okoli katere se nabirajo aforizmi, sentence in različne parabole. Sklep je praviloma gnomski. Kljub temu, da se oblikovanju poznajo težave z jezikom, gre vendar za ritmično vzneseno in lirsko občuteno pripovedno prozo, ki so jo zlasti radi gojili slovanski romantiki (med njimi najbolj uspešno A. Mickiewicz). Skupaj s črtico *Uspomeni majke svoje!* (1839) so *Iskrice* edini Tommaseov spis, ki je napisan v srbohvaščini in namenjen neposrednemu delovanju med južnoslovanskimi ljudstvi. Iz *Iskric* odseva avtorjeva človečnost in njegov svetovni nazor. Tommaseo je z njimi našel tisti ton, ki ga je narodni preporod najraje slišal — družbeno-politično in etnično budnico. Z njim je pomagal pri nastajanju narodne zavesti, s tem pa je sodeloval pri oblikovanju slovanskih etničnih individualnosti, ki še danes žive na Balkanskem polotoku.

ISKRICE

(Odlomki)

I. Različnost nam pomaga, da bolje čutimo enotnost, tako kot iz harmonije mnogih gosli izhaja popolnejša in čistejša milina. Jeziki ljudstev so kot lire, njih skupni zven pošilja proti nebu glas ljudstev, ki žele rajsko domovino. Neki jezik se z drugim lahko ne meša in ne kvari, kakor sestri devici, ki se poljubljata s čistimi poljubi, kakor prirezane krošnje dreves, ki ne delajo druga drugi sence, a krase goro, kot bistri potoki, ki žubore vsak v svoji strugi in namakajo ravnino.

Vem, da je velika drznost, ker pišem v jeziku, v katerem sem komaj začel jecljati. Težko najdevam besede, da izrečem, kar nosim v srcu, ali slišim vilo slovinsko*), kako govori moji duši s slavnostnim glasom. Dalmacija draga, nikdar nisi živela svojega življenja, že odkar ljudje pomnijo, te vlečejo za vozom drugih narodov. Mirno bi umrl, ko bi ti mogel zapustiti spomin svoje nežnosti in ljubezni, ko bi se mogel nadejati, da postaneš prstan na zlatih verigah, ki naj bi v svobodi povezale vse hčere naše slovanske matere.

II. Tudi ti si, moja duša, počasi narasla, različni jeziki so ti bili okna, ki odpirajo razgled na oddaljene kraje ter odkrivajo nove gore in planine, sedaj sneg in potem cvetje.

Če jaz v drugi polovici svojega življenja začenjам izrekatimaterinske besede, sem hvaležen, Špiro**), edino tebi, in vesel sem, da sem tebi hvaležen. Ti imaš plemenito

srce, ki je tiho v kreposti. Tudi ti veš, kaj je žalost, poznaš pa žalosti časten sram, znaš zamolčevati svoje bolečine, bolečine drugih pa obžalovati. Mogoče bom v knjigi tvojega življenja zapustil sled, ki nikoli ne bo izbrisana, za trdno pa vem, da bom v vsaki hrvaški besedi, ki jo bom bral ali pisal, srečal tebe, Špiro, in tvoje ime.

III. Želel bi, da se mi, narod hrvaški, razodene tvoj nepoznani duh do dna, želel bi razumeti sleherno besedo tvojega znamenitega glasu in se pogovarjati s tabo, kot se moški pogovarja s svojo ljubljeno drago. Nobeden od onih, ki ti govore, te še ne pozna dobro, nihče po resnici ne meni ne tvoje slabosti in ne tvoje kreposti, a kako ti lahko, če te ne poznamo, pomagamo?

Nisi kriv, nesrečni narod, da ti je življenje teklo v nepriznavanju in smradu. Tvojim krepkim udom, lepi narod, bi pristajala čistejša obleka, vendar bi bilo treba, da se z obleko ne spremeni tudi čutenje in da lepša srajca ne pokrije umazano dušo.

Tudi ko bi te, dragi narod, dobro poznal, ne bi mogel izreči vse tisto, kar vidim, ti pa ne bi mogel vse slišati. Ne bi mogel, pa tudi vreden nisem, da tolikerim dušam povem odrešilno resnico. Včasih mislim na tvoje bolečine, vendar jih ne objokujem tako, kot bi bil dolžan, niso mi vse tvoje rane pred očmi, nisem živi ud tvojega telesa.

IV. Obleka našega ljudstva ni čista in tanka, duša pa mu je svobodna in močna v preproščini. Siromak se napije vina in žganja, pijanost brezdušne ošabnosti, silnega strahu, laži in denarja pa je hujša in bolj nepoštena. Ljudstvo nima dvorcev, pa tudi svojih spalnic ni napolnilo z nečednostmi in ni prodalo tujcem očetne hiše. Bolje je, da nikoli nimaš bogastva, kot da bogastvo mečeš v brezno sramote — bolje je, da se nikoli ne spomniš svojih očetov, kakor da onečastiš njihovo ime in njihov grob. Mi nimamo spominov, ki bi nas vzradostili, nimamo pa tudi takšnih, katerih bi nas bilo sram. Lahko začnemo novo življe-

nje, vrata prihodnosti za nas niso zaprta. Naše pesmi opovajo junaštvo in ljubezen, v njih živi prihodnji duh. Zlata peresa ne umejo tako pisati, kakor godejo javorjeve gosli. Naša vila ne lega v razkošje postelje, ne sede za gosposko mizo, žejna in lačna teka po gorah in čim več trpi, tem lepša postaja, njen glas pa iz golih hrepenečih prsi izvira vse bolj poln. V naših pesmih tudi ni izmišljenega in hladnega nepoštenja, mi pojemo o naših časteh in bolečinah, ne pa o sramotah živalskega življenja. Nimamo hiš, imamo pa družine, oče in mati še nista imeni brez pomena; tisti, ki prezira časti človeške duše, je pravi barbar.

XII. O zemlja, dobra in neutrudljiva naša mati, z ljubeznivim glasom nas kličeš, da s tabo sinovski živimo in tvoje darove pomnožimo s svojim potom. Nas pa malo briga za tvojo lepoto in za tvoj blagor, ne vemo še, da je vse korist in prava lepota. To, kar nedolžno veseli naše oči, dviga tudi misli in odlikuje tako telesno kakor duševno življenje.

Da je, nesrečna Dalmacija, tvoja zemlja kot tvoj vetr, bi bile v tebi združene lepote italijanskih in grških polj. Tvoja zemlja pa je kot glava brez las in kakor kosti, ki jih pokriva le rumenkasta koža. Naše planine so podoba našega položaja. Kjer ni vode, mora vsako grudo namočiti človeški znoj.

Naši stari se še spominjajo časov, ko nebo ni bilo tako kot je sedaj, železno in gluho za naše molitve. Če na naših opustelih gorah ne začne spet rasti gozd, če zelenje kot znamenje upanja, ne ozeleni pred našimi očmi, potem bodo vse bolj suhe in žalostne naše domačije in naše duše. Mi pa od tujca jemljemo cvetje in ne stebila, obleko, a ne plug, besede in ne reči; tisto, kar ni koristno, a ne, kar bi bilo potrebno. Trdi smo in ošabni za dobro, ponosni na zlo.

XIV. Nekateri v Italiji ne zahtevajo od nas nič drugega kot prazne in nedostojne dobrine, da pokvarijo še tisto, kar nam je ostalo od človeške enostavnosti. Italijan-

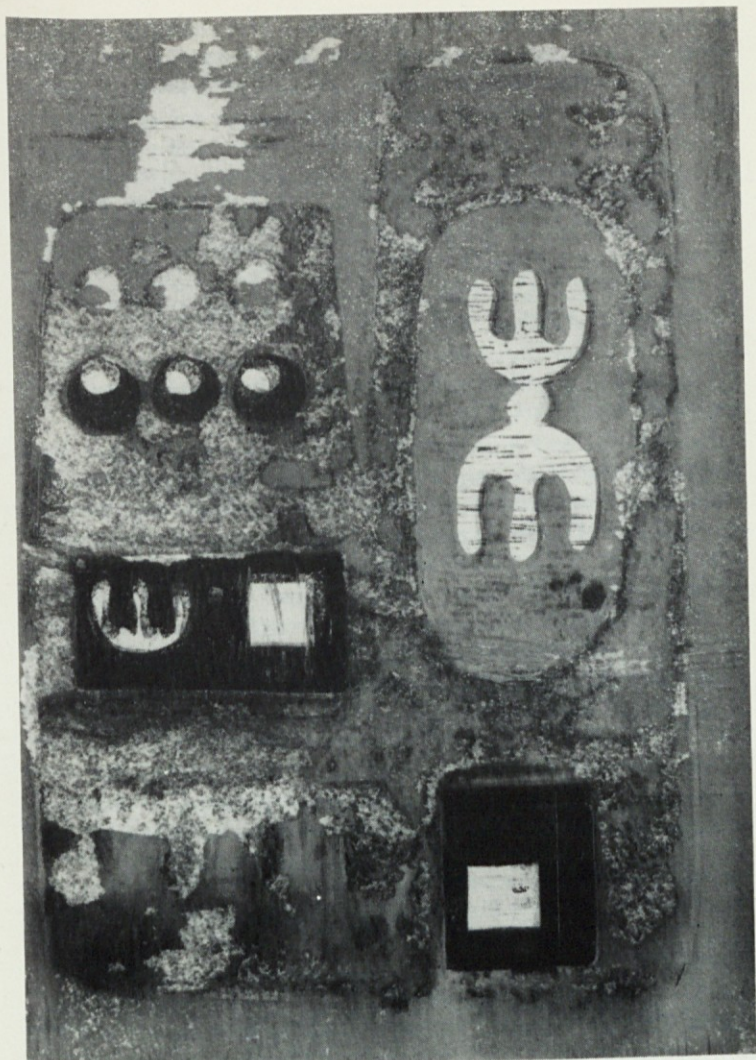
ske drobtinice so raj za nekatere med nami. Ni jih mnogo ali tudi en sam je bridka žalost.

Dokler ne bo obsojeno sleherno neutemeljeno razsipavanje kot obsodbe vredna neumnost od vseh, kot nepoštena hudobija, kot prava lopovščina, ne bo dobro nesrečnim ljudem. Obstajali bodo bogastvo, laž in prevara, kar bo privedlo do stiske in sramote.

Spoznavajmo tuja mesta, priznajmo pametnejšega od sebe, seznanimo se z želenim in pobrigajmo se, da to dobimo. Pokažimo sadove naše zemlje, da jih spoznajo druga ljudstva, ki nas bodo naučila, kako jih postopoma lahko še zboljšamo. Vse, kar ustreza drugim državam, za nas ni koristno, mi moramo priličiti obrti in veščine drugih svojemu položaju. Samo kot močan človek, ki svoje sile ne zna uporabiti. Mnogih stvari se moramo učiti tako kot malo dete. Kaj nam bo moč brez ponižnosti?

XV. Delamo za svoje najbolj oddaljene vnuke, a kdaj bomo delali tudi zase? Ne dà se dobro živeti dvajset let, če ni mogoče živeti dve stoletji. Upanje, kot oko, sprejema vse naokoli, tako planine kot doline, a ne le tisto, kar nam pade pred noge. Tako živi žival, ljubezen pa ima krila; kolikor leti v preteklost, toliko se razliva tudi v prihodnost. Stoletja so ji ure. Tisti, ki bo prišel čez tisoč let, je od iste družine, naš pravi bližnjik. Dvigni oči, človek, naj se ti sprosti v krčih zviyajoča se duša!

XIX. Prava ponižnost noče, da ji gre vse gladko, ne želi, da vse streže le našim užitkom; posluša, gleda in razume več kot ošabnost, ki zapre oči, dvigne glavo in — odide. Veda naj bi nam prinesla mir v dušo, a ne vojsko; védenje naj ne pomrači čutenja, glava naj ne zmede srca, ne zaledí roke in ne izprazni denarnih izvirov. Treba se je učiti in delati, učiti in dobiti, učiti in ljubiti. Uči se ne le zato, da dobiš, temveč da tudi močnejše ljubiš in bratom prinašaš dobro. Tvoj um naj ne bo prekupčevalec ali nečimrnost! Našim fantom so bolj od znanja pomnožili zahte-

EDI ZERJAL - ALPH 1001 (linorez)

ve nesrečni običaji; bolj mislijo na oblačenje kot na književnost, učijo se, a ne vemo, za kaj. Kadar človek nima pravega smisla, blodi kot slepec po globinah ali kot pijanec v megli.

XX. Od slehernega se lahko česa naučiš. Vse, kar ima kdo boljšega od tebe, imej rad, z vsemi naj te posveča zveza človeškega bratstva in veže poštena korist. Tudi trgovina je lahko posrednik ljubezni. Tvoji sinovi, ki so bili v daljnih deželah, ti lahko prinašajo cvet dobrega, izbrano lepoto. Kdor se ne uči, ni sposoben učiti drugega.

XXI. Spoznaj svojo goloto in tako boš našel, s čim jo lahko dostojno pokriješ.

XXIII. Tvoji udje, moj narod, se raztezajo skozi različna ozračja. Hkrati gledaš sneg in cvetje, gledališče in planine, medvede in kneze. Z rusko zemljo imamo Hrvatje skupnost jezika, z nemško zakon, z grško zrak, z italijansko znanost. Mnoga in razna so med nami skrita semena, naj ne uničujejo druga drugo, pa bodo rodila mnoge in različne sadove. Naš narod lahko zedini sever z jugom, obnovi stare in utrujene narode ter prinese Evropi nekaj azijskega duha. Njegova lepota ni brez moči, telo ni težko in počasno, temveč hitro in tanko, okretnost ni kot veter, marveč je ljubezniva in premišljena, sila ni živalska, marveč sladka in dobrotljiva, prihaja iz ljubezni in ljubezen rojeva, nekaj med samim duhom in samim telesom, med naravo in znanostjo, med mislijo in dejavnostjo.

Tvoje dobro pa ni še nič drugega kot slabotna klica, ki jo je treba hraniti z znojem, močiti s solzami, po potrebi pa tudi z našo krvjo.

XXIV. Vi mladeniči, ki hodite po znanje, katerega vam domovina ne daje, v tuje dežele, bodite upanje in veselje, a ne žalost in strah tožne domačije. Spominjajte se je

vedno, zadržite njen jezik, učite se tudi drugih jezikov, toda tuji naj ne iztrebi materinega iz srca, da ne bodo vojska in prepadi v vaših mislih. Tako vladanje kot nenotna duša ne moreta živeti. Italijanski duh boste občutili bolje, ko boste pravi Slovani.

Boljši ste kot mnogi od tistih, ki vas gledajo kot izmeček narodov. Branite, prosim vas, povsod branite domovinsko poštenost, bodite stanovitni v odločitvah, svobodni v besedi, bistri, silni v pravem času, pogosteje pa tihi, vedno ljubeznivi. Resnico ljubite bolj od zlata, brate pa bolj od življenja. Običaje drugih narodov spoznavajte in spoštujte, nikdar pa jim slepo slediti ali jih slepo grditi. Bodite njihovi bratje, ne pa sužnji!

XXV. Velike poplave z dolgotrajnim vršenjem, z razdivjanimi vodami, so mnoga stoletja padale nate, Dalmacija moja. Razne oblasti so ti prihajale, a nobena v tvoji zemlji ni pognala korenin. Nimaš prave zgodovine, vse je opustošeno, kot kadar mine poplava, jarki in globeli vsepovsod razdirajo planino. Tvoja zgodovina so drobtinice, drobtinice dobrote, celega telesa nimaš, nimaš popolnega splotja. Kaj si bila doslej, ne veš, pa tudi vedeti ti ni mar. Le kot v snu se ti dozdeva, da si nekaj pomenila, iz daljave slišiš nekakšne glasove in vidiš blede senco starega veličastja. Toda ti glasovi, ki prihajajo skoz meglo in se mešajo, tvojo pamet blodijo bolj, kakor bude. Tisto, kar v pretečenem času slove, so tihe besede, brez sladkosti, kratke ali brez moči. Nikdar nisi želela biti ne italijanska ne turška, slovanska nisi. Edino ljubezen, samo ljubezen lahko zbere te drobtinice in ustvari pravi kip, sestavi te besede in jim podeli višji pomen, obnovi te gomile ter iz njih gradi šotore, hiše in cerkve.

XXVIII. Glas srca utegne biti za nekaj časa neslišen, vendar njegov pomen s svojo enostavnostjo seže dlje kot topovi ali grmenje. Mi pa, ker nimamo srca, tudi nimamo človeškega poguma... Bližji smo telesu, a tuji dušam. Slabi

smo, a nogemo pomagati eden drugemu. Imamo bolezen mladih narodov, a težko nemoč starih.

XXIX. Ladjica, razbita, brez jadra, brez vesla, kam želiš sama, kateri veter ti bo pomagal?

Prikovani na ta predel zemlje med planinami in morjem, kakor smo mi, žalostni, kako naj bi širili svoja krila? Bodo središče novega kóla ali zrak? Kdo bo dobil, planina ali morje? Kateremu jeziku bo odgovarjal dalmatinski odmev po tisoč letih? Kaj od nas bo ostalo v spomin človečanstva? Ne vemo, na čem utemeljiti naše upanje, ne vemo, s katere strani pride bleščava. Neskladni glasovi buče sedaj sem in sedaj tam, nato pa dolg molk, kakor molči nebo po grmenju, ki se pripravlja, da odvrže svoje strele.

Ladjica, razbita, brez jadra, brez vesla, kam želiš sama, kateri veter ti bo pomagal?

Toda, kaj zdaj sprašujem? Bolje je, da ne poznamo časov, ki jih še ni. Niti mali niti veliki, ne človek in ne narod, nihče ne ve, kaj ga čaka. Dobri oče nas vodi za roko: tudi naša slepota je dar njegove milosti. Če želimo dobro, nam bo dobro; vprašajmo ga, da spoznamo svoj ponos, potem nam bodi tudi Bog dal več, kakor zahtevamo. Sami moramo premisliti svojo odločitev, ne pa, da smo kakor žival, ležeča ob jasliah, ki ji je edina misel žreti našo in naših bližnjih hrano.

XXX. Še vedno nimamo dovolj vednosti in veščin, v sebi čutimo, da bi morali obilo postoriti, a menimo, da smo napravili mnogo. Delamo, ali brez pravega smisla, ne vemo, kaj počenjajo drugi narodi, od drugih jemljemo tisto, kar nas utegne pogubiti, ne pa, kar bi nam moglo pomagati. Žalostni smo, a ne slišimo svoje žalosti, ne vidimo, kaj je najhuje, njen razlog in njen koren. Ker ne vemo, kje leži zlo, ga ne moremo pregnati.

Kdaj se bo, o Bog, končalo to slepo in krivo oponašanje tujih običajev? Hrvatje, najprej bodimo bratje, to naj nam bo kot naše telo, drugo pa naj prihaja od zunaj, ka-

kor vsakdanja hrana, skuhana in prebavljena, od katere se najboljše pomeša s krvjo, drugo pa ne ostane v telesu, da bi motilo.

Mnogo si moramo prizadevati, da dosežemo tisto, kar nam obeta naša usoda. Vendar tudi prava vera pomaga samo do polovice poti. Tako človeku kot narodu je treba poznati resničnost svojega položaja.

Kar hitro pride, tudi hitro odide. Slabemu semenu ne pomaga močan naliv z vetrom, pomaga mu lahkoten in tih dež, ki ga zemlja bolje vpija ter naglo oživlja cvetje in travo.

Kadar pozimi gledaš vse pokrito s snegom, bi dejal, da se na zemljo ne bosta vrnila ne zelenje in ne življenje, toda ta sneg ohranja naš narod, ki spi pod belim zagrinjalom, kakor otroček v svoji zibelki.

Začnimo mi, drugi nam bodo že sledili, a naša slava bo največja. Ena sama sveča lahko prižge na tisoče sveč, ena sama je dovolj, da razsvetli pot za mnogo duš, da razsvetli mnogo oči, ki jočejo v tožni temi.

XXXI. Duhovniki, vi imate oblast nad dušami, na zemlji ni večje mogočnosti od vaše, samo pazite, da kdo med vami ne odide iz neizmernega duhovnega kraljestva in ne odvrže svoje krone v prah. Posredniki ste med nebom in zemljo, med dobrim in zlim, med velikim in malim. Tudi vi ste v naši Dalmaciji siromaki, zato zakoračite v duhovne višine in od zgoraj navzdol gledate na zemeljsko veličast, ki se razgrinja pred vami. Niste vsi tako izobraženi, kakor bi pristajalo vaši odgovorni dolžnosti, toda dovolj je, da ljubite, ljubezen pa vas bo bolje izobrazila kakor knjige, ljubezen vas bo navdihnila s tistim sladkim jezikom, ki gre prej od srca, kakor k ušesu. Naj vam bo priporočen naš materin jezik, uren in poln, močan in tih, še mlad, ali v tej mladosti silen in večni. Z njim se boste približali notranjosti našega nesrečnega naroda, z njim boste v njem prebudili zadnji človeški občutek. Vaše govorjenje naj bo čisto in takojšnje, kakor potok, ki hladno teče bister in lah-

koten, a razveseljuje uho, usta, oči, ude in misli. Priporočam vam naš rod, da bo v stanju ohraniti nadejo velikih stvari, močno ljubezen in junaško ponižnost.

XXXIII. Preprosto ljudstvo, potrpežljivo, mirno in naglo, v telesni podobi razodeva svoj duh; bela in lepa mu je postava, kretnja lahkotna, obrvi košate in nasmeh dobrohoten. V primeri s tabo, moj narod, so mnogi drugi le na pol ljudje. Ne sramuj se svoje krvi, pazi le, da ti ostane čista, da ti kuga mestnih hudobij ne vlije vanjo slabosti, nadlog in sramote.

Izbral BORIS PAHOR
po hrvaški izdaji poslovenil RAJKO TROŠT

*) Pojem *slovinški* ima v zgodovini različne pomene, ki pa se dajo razdeliti v naslednje skupine: a) ilirski ali hrvaški v širšem pomenu (za vsa narečja); b) hrvaški v ožjem pomenu besede (dubrovniško-dalmatinska štokavščina); c) pri kajkavskih piscih ekvivalent za slovenski; č) pri Kačiču sinonim za hrvaški ali južnoslovanski; d) Kurelčeva mešanica štokavščine, čakavščine in kajkavščine se je imenovala južni slovinški jezik. Kot sintagma *vila slovinka* se pojavlja pogosto v književnosti (na pr. Juraj Baraković, *Vila Slovinka*, 1614). Tommaseo je izraz prevzel iz slovstvenega izročila, uporabljal ga je pa v smislu pomenov pod a) in č).

***) Tommaseov prijatelj Špiro Popović je iz Šibenika. Oglašal se je v hrvaških književnih časopisih, zbiral narodne pesmi in obračal pozornost sodobnikov na preučevanje slovstvene dediščine. Bil je med prvimi, ki so v Dalmaciji sprejeli zamisel Gajevega ilirizma. Po izročilu je jezikovno pregledal rokopis *Iskric* pred objavo.

»FATTI DI LUGLIO«

(1868 - Okoličanski bataljon)

I.

Okoličanska milica, o kateri bom skušal nekaj malega prikazati (v pričakovanju da bo o njej bolj poklicana oseba podala popolnejši oris), spada med ustanove, ki so bile od pamtiveka osnovane za blagor gospodovalcev; s prividom, kakor je pač nujno, da bodo koristile tudi članom samim ali njih družinam.

Kdo bi bil v tisth in prejšnjih časih — v mislih gospodarjev — za tak posel primernejši od ponižnih in ubogljivih Slovencev? — ker dejstvo je to: »Il battaglione, *dal sergente in giù* (podčrtal J. M.), si compone in regola di contadini indigeni (še ne »allogeni«) e possidenti del territorio della città di Trieste e dei loro congiunti«. (§ 2, Regolamento per il battaglione della milizia civica territoriale, vladarjev sklep 29. aprila 1860, ki ga je priobčil Podestà Cav. de Tommasini, 26. junija istega leta).

Tisti dve besedici »in regola« so tam, ker — »Siccome il battaglione in ogni circostanza deve essere mantenuto nella forza di mille uomini, così potranno a completamento esservi aggregati sussidiariamente anche contadini atti alle armi che non possedessero beni immobili«... (istotam § 3). To so izvlečki; paragrafov je 76 od katerih 75-ti pravi: »Lo stendardo e così il nastro sono da conservarsi nel palazzo municipale«.

Bataljon je imel šest stotnij iz sledečih okrajev (§ 41 ustave mesta Trsta ali Statuto di Trieste, 12.4.1850):

- I. Ščedna, obe Čarboli, obe Magdaleni;
- II. Rocol, Kjadin, Lonjer;
- III. Vrdela, Kolonja, Škorklja;
- IV. Barkovlje, Greta, Rojan;
- V. Bazovica, Bani, Gropada, Trebče, Padriče, «Opchina»;
- VI. Prosek, Kontovel, Sv. Križ.

»Služili« so torej v njem naši ljudje iz vse tržaške zemlje, izvzemši mesta.

Dogodki, ki so se odigrali julija 1868. leta v našem mestu, so zapečatili usodo okoličanskega bataljona in nas spominjajo na razgibane čase.

Avstrija je še ne pred dvema letoma (1866) nesrečno končala vojsko s Prusijo (Sádová - Hradec Králové) in Italijo (odstop Benečije francoskemu cesarju in od tega predane Italiji).

Ob koncu velikih političnih preobratov, ki so peljali k ustavi od leta 1867, je avstrijska vlada izdala obilico pomembnih zakonov. Tudi finančni minister Rudolf Brestel je predložil zakon: zedinil je državni dolg in zvišal na 20 odst. davek na kupone, kar je v inozemstvu zadalo avstrijskemu kreditu občuten sunek. (1) Vojaški zakon 5. decembra 1868 je med drugim bil podlaga za razpustitev okoličanskega bataljona. (2) Posebne posledice pa je prinesel zakon 25. maja 1868 za šolstvo. Zrevolucioniral je šolsko vodstvo in nadzorstvo. Iz duhovniških, so šole prešle v vladne oz. občinske roke. (3)

Na tem mestu je treba omeniti tudi »dualizem« (1867); slovenskim »hordam« (4) na Ogrskem so gospodovali Madžari, onim avstrijske »polovice« pa »Herrenvolk«. Prof. Reiter pravi: »Die Slawen sind von diesem 'inneren Königgrätz' tief enttäuscht, und am. 15. Mai (1867) begibt sich eine Deputation von Kroaten und Tschechen, Ruthenen und Slowenen nach Russland«. (5)

Tržaška slovenska »horda« je vrhu tega imela še liberalsko municipalno gospodstvo, ki je neutrudoma zaviralo vse, kar je težilo po izboljšanju položaja prebujajočih se Slovencev, za katere so bile »pravice« nedosegljive. Gospodovalci so širili med preproste ljudi ali pisali na vznemirljiv način tudi iz trte izvite vesti ali trditve ter krivo predstavljali enostavne pobude slovenskih ljudi, kar je doseglo zaželen učinek: gojitev protislovenske nestrpnosti, ki ni smela zadremati ali priti v pozabo.

Nestrpnost se je v teku časa udomačila kot nekak »hobby«, ki je polagoma postal tako vsakodneven, da se je kot lisa olja na vodi razširja. — že skoraj podzavestno — brez vsakega obzira do Slovencev.

Ce ni omenjeno ime kraja tiskarne ali založništva, naj se bere: Trst.

(1) LÉGER Louis - *Historie de l'Autriche-Hongrie*, Hachette - Paris 1920, str. 562.

(2) SILA Matija - *Trst in okolica*, Franc Huala 1882, str. 143.

(3) MARINAZ Francesco - *Memorie scolastiche*, Tomasich 1891. str. 57.

(4) LÉGER - *ibidem*, str. 555.

(5) REITER Ludwig - *Oesterr. Staats- u. Kulturgesch.*, Jörgl - Klagenfurt 1947, str. 249.

Proti takemu početju ni bilo pomoči tudi zaradi finančne nezmožljivosti Slovencev. Gmotno odvisnim ali značajno šibkim, ki so hoteli vztrajati pri delu v mestu, se je nudila, skoraj edino upanje, mimetizacija; z vsemi posledicami...

Liberalci so si pred sedmimi leti (1861) prvokrat osvojili krmilo tržaške občine in so v njeni dvorani takoj narasle marljive pobude na vseh področjih, ki so zasledovale cilj prilaganja liberalskim načelom tudi šol.

Na seji 12. maja 1868, malo dni pred razglasitvijo novega šolskega zakona, je mestni svetovalec Riccardo Mauroner predlagal, da bi učenci bili oproščeni prisostvovati procesiji za Tellovo; žel je takoj odobravanje z »bene«, »bravo«.

Občina je bila posebno na šolskem področju že pripravljena in je takoj v mesecu juniju 1868 odredila razpoložljivost ljudskošolskega učnega osebja v mestu in okolici ter razpisala natečaj za nova imenovanja. (3)

Papežev nagovor 22. junija proti liberalnim avstrijskim zakonom (ki so ohromili konkordat) je med liberalci povečal že oster antiklerikalizem. V Avstriji, posebno pri kmetih, so bili vera in njeni predstavniki resna zadeva; ta okoliščina je tukaj povečala sovražnost tudi proti Slovencem, ki so bili v veliki večini kmetje. V Italiji se je pripravljala »breccia di Porta Pia«, ki je dozorela nekaj let pozneje. Tržaško mesto je tedaj praktično bilo Italija. Saj pravi G. Césari: »...il Trattato di Vienna del 1815 assicurando all'Austria il predominio in Italia, favori involontariamente il principio unitario« - - - »fu Italia schietta unita e pura tutto il territorio soggiacente all'Impero e dipendente da esso: Toscana, ducati, Veneto, Regione Giuliana e — allora — anche Dalmazia«. (6) Še leta 1913, tik pred prvo svetovno vojsko, je živel v Trstu 39.000 renjokolov, (7) to je Italijanov iz kraljestva, brez avstrijskega državljanstva, od katerih je bilo samo pri tržaški občini zaposlenih 936 oseb. (8)

Škofijski konzistorij je običajno enkrat v letu sklical posvet, na katerem se je pod predsedstvom svojega zastopnika raz-

(3) MARINAZ - *ibid.*, str. 57.

(6) CÉSARI Giulio - *Sessant'anni di vita italiana, Tip. Sociale 1929, str. 9.*

(7) TAMARO Attilio - *Trieste, «Tiber» - Roma 1930, str. 243.*

(8) LASCIAC Alois - *Errinnerung aus meiner Beamten-carriere, Ed. Libreria 1939, str. 181.*

pravljalo z ljudskošolskimi učitelji o didaktičnih in pedagoških zadevah. Dne 24. aprila 1868 je konzistorij povabil na tak razgovor učitelje za dan 24. junija. Medtem pa je 25. maja izšel novi šolski zakon in škofija ni imela za prikladno odgovadati zborovanje. Voditelj šole imenovane »di città nuova«, učitelj Francesco Timeus, je ob pričetku zborovanja predložil predsedniku, deželnemu šolskemu inšpektorju mons Schwabu oz vladnemu predstavniku, c. kr. šolskemu svetniku mons. dr. Pavissichu interpelacijo da bi zvedel »na kateri legalni podlagi ali zakonu je bilo sklicano današnje zborovanje«. (9)

Lahko si človek predstavlja, kaj je to pomenilo za do tedaj visoke predstojnike učiteljstva. Razvila se je napeta debata o vstopu v veljavo nekih paragrafov novega zakona. Ker ga Pavissichev odgovor ni zadovoljil, je Timeus skupno z 19 kolegi zapustil dvorano.

Za spoznavo tedanjih razmer bo koristno omeniti, kako se je že o Božiču leta 1862 dr. Pavissich pritožil v predgovoru k svojemu pedagoškemu letopisu za 1863, »Il Ricoglitore Triestino« — povabil je bil namreč učiteljstvo, naj prispeva s spisi za to publikacijo — »ma per una di quelle molte cause inesplacabili« - - - »le mie speranze non furono coronate di prospero successo, conciosiacchè dei mille e più maestri di tutto il Littorale, cinque soli m'inviarono qualche scritto«. Nato se zahvaljuje štirim osebam ki so mu pomagale pri delu, »ai quali mi dico gratissimo per lo zelo con cui si compiacquero di corrispondere al mio invito«. Med njimi je tudi Timeus...

(Podpisanega Timeusovega prispevka v knjigi ni).

»Osservatore Triestino« je ostro poročal (25. junija 1868, št. 144) o učiteljski konferenci in dal s tem povod mestnemu svetovalcu Francescu Hermetu za nujni predlog na seji 26. junija, da »naj svet pripozna Timeusovemu dejanju in onemu učiteljev, ki so mu sledili, pravi način, kako je treba ubogati (sic!) in izvrševati liberalne zakone, ki so nam bili podeljeni«. Predlog je bil sprejet z veliko večino glasov.

Ta primer je bil hud udarec za duhovniške šolske oblasti ter zelo razburil klerikalce.

Cesarski namestnik Edvard baron Bach, brat bivšega absolutističnega ministra za notranje posle Aleksandra, (*) pa

(9) *VERBALI SEDUTE DIETA PROV.LE DI TRIESTE 1868*, Tip. Lloyd, str. 36 in naslednje.

(*)» Svojčas je minister Aleksander Bach podpiral na vseh področjih gospostvo duhovništva in igral tehtno vlogo pri sklenitvi konkordata (18.8.1855). Politika, ki jo je predstavljal, je propadla ob italijanski vojski leta 1859; nato je kot poslanik v Rimu bil v oporo »ultramontancem« do leta 1867. (BROCKHAUS K. L., *Jub. Ausg.* - Leipzig 1901, knj. 2, str. 220).

ni delil mnenja občinskega sveta in je na res nediplomatičen način in z žaljivimi besedami (n.pr. ko piše o Timeusovi »omejeni« inteligenci) razsodil pripetljaj, ki mu ga je predložila škofijska pisarna, v njeno korist. Bachova izvajanja pa so pomenila indirektno grajo municipalnega sveta, kar je le-tega zopet razburilo in dovedlo do sklicanja seje 10. julija. Tam bi imeli razpravljati v že razgretim ozračju o dveh posebnih predlogih in sicer o papeževem nagovoru in o učiteljski konferenci. Do tega ni moglo priti vsled pomanjkanja zakonitega števila svetovalcev. Ko je občinstvo na galeriji (*) slišalo Hermetovo zahtevo po imenskem pozivu svetovalcev, »da volivci zvedo, kateri svetovalci so zadostili svojemu mandatu in kateri ne«, in je mislilo (vsaj tako se je trdilo), da je izjalovljena seja posledica reakcionarnih in klerikalnih spletk, je začelo razgrajati in je nato divjalo po mestu. (9)

Tako so se začeli »i fatti di luglio«, v petek. 10. julija 1868.

(Nadaljevanje sledi)

(*) Seje mestnega sveta so imeli od l. 1861 do l. 1875 v dvorani »del Ridotto« v stavbi »Teatro grande« (danes Verdi), (LORENZUTTI Lorenzo - Granellini di sabbia. Tip. Lloyd 1907, str. 156).

(9) VERBALI SED. DIETA 1868 - *ibid.*, str. 36 in nasl.

TRAGEDIJICA

NA GROBLJAH

(Nadaljevanje)

Vlak je piskal mimo polj, njej pa ni bilo več tesno in je izstopila na odročni postaji. S polj se je dvigala megla in kočje po bližnjih hribčkih so bile redko raztresene. Ker je imela še nekaj denarja, se je napotila proti jezeru in v njegovi bližini poiskala kočjo. V njej ji je ravnodušna ženica ponudila sobico. Verjetno se je v svojem življenju temeljito spoznala z mnogimi ljudmi, ker je Anita spravevanje nikakor ni spravilo v zadrego, ampak jo je prepustila po kratkem pogovoru samo, kot bi vedela, da si je zaželela samoto. Nič se ni čudila njeni obleki ne njenemu vedenju. Sprejela jo je kot trudno potnico.

Anita je želela premisliti svoj čas in svoje načrte. Ob pustem jezeru se je sončila ob izlivu rečice, ki je naplavljala droban prod in enakomernost šumenja. Čez čas, nekega večera pa jo je ženica vseeno vprašala:

»Nekaj se vam je primerilo, Anita. Drugače govorite kot drugi; vaši gibi so drugačni. Postajate okorna in zaletava, ste drugačna. Kaj se vam je primerilo?«

»Pelin v krvi.«

»Pelin v krvi? Kaj to pomeni?«

»Moja kri je bolj grenka od drugih. Obremenjuje jo moje nenavadno življenje. Včasih od nesmiselnih podvigov.«

»Gospodična, glejte... Najbolje je, če si v tej skledi umijete noge. Vse vam bo dobro delo. Voda bo topla, saj

si jo lahko pogrejete. Sladkor in mleko si tudi lahko skuhate.«

Razumela je, da taki pogovori nič ne pomenijo. Kot vedno je zalivala svoje rože, likala naškrobljene prtičke, brisala vaze in se zaklepala v svojo spalnico. V kočo ni prihajal nihče. Anita si je med tistimi prelikanimi prtički, vazami in rožami vzela pravico, da je ponoči puhala cigaretni dim skozi okno. Ko je pisala dnevnik, je odgrinjala čipkaste vezenine, počistila sobico do zadnjega prahu in pogostokrat uhajala ven, k jezeru, medtem, ko je ženica spala. Legala je na pesek in čakala jutranjo svetlobo. Sonce je vzhajalo kot v zaobljenih stopinjah, zvečer pa zahajalo enako zaobljeno rdeče, orjaško žgoče, na videz pošastno v vsej oddaljenosti, včasih pa se ji je zdelo kot prestrašen rumenjaki v zatonu barvastih kop, bombastičnih akvarelčnih bravur, v katerih se je vsa navlaka bliskovito spreminjala v lepoto.

In vendar mora biti v tem nekakšen smisel. Po vsej razrvanosti, ko se je tako pošastno sprla s svetom, ko ji je malodane začela kljuvati vest, se je prestrašeno soočala s svojo preteklostjo, kot bi jo nanovo izročili hudobiji stvarstva. Zdelo se ji je, da tone v vrtiljaku zahajajočega sonca, da napolnjuje njegov obod in se krog nje stezajo plazilci-oblaki neizrekljivih globin. Še zdaleč ni mislila na neskončne pokrajine, kamor je tonila tista gmota, vsrkavala so jo druga obzorja nad oblaki, ki jih ni videvala v perspektivah izkušenega pilota, ampak kot sanjske privide.

Ko je legal mrak v sence, je še vedno ležala vznak, v svojih sanjah, potopljena v daljino zvezd. Ugibala je, katera bi utegnila biti naseljena, da ne bi odhajala iz barvnih globin v onostranost kot izmišljena zakleta kraljična. Želela je transmisijo. Toda mesec, ki je prikolovratil izza dobro znanih mrkih gora, jo je opozoril, da je v osončju prav tako sklenjen krog, da je v tisti menažeriji enako mnogo nejasnosti, da je molk, v katerega vse tako motno pogreznjeno, tudi zadnje molk in so glasovi prostranosti

neznanski. Pobožala je pesek. Bledi mesec je nemo — knez nebeški — plul čez nebo motnomodne barve. V tisto tiho drsenje je vpletala pogovor in navezovala svoje vračanje med ljudi. Njeno zahrbtno povračanje je bilo najbolj podobno zaroti.

Smehljajoč obraz, v katerem so sijale vse modrine neba, se ji je nasmihal. — Čemu se povračaš, Anitka — tako bi dejal duhovnik. K tistemu, kar ne more biti. Ker ne sme biti v vsem mogočnem prostranstvu. Čemu se povračaš, Anitka, k temu magnetnemu kalupu zemeljskosti. Čemu se povračaš po vsem prestalem strahu, izmikanju, trpljenju, prešuštvu, porazu? Čemu se vračaš, čemu hočeš biti konglomerat, ko bi lahko bila čisti biser? Beži, saj že tako dolgo bežiš! Nov dan ne more nikoli biti nov dan, če te objemajo tvoje strasti. Beži iz karavane najabstraktnjših sanj in naplavine pasti! Zajadraj v to prostranost iz svoje majhnosti!

Nikoli ne bom samo duh, si je odgovarjala.

Čemu bi se mučila s tem idiotskim življenjem? S tem bivanjem, kateremu moraš biti pokorna v neznanu urejenih podatkih? Z vihravostjo in vso iznajdljivostjo. Ne vrečaj se, Anitka, ne obtežuj se s svojim jezikom, ne obtežuj se z novimi mislimi, z novimi vsakdanjostmi. Zajadraj v brejmejnost!

Nisem sama. Kri, ki je tekla v potokih, me veže. Tam, v neznanosti, pa ni ne čutov ne živih glasov. Tam vlada neprosojnost, neotipljivost, tam vladajo barve, tam je molk, ki me pleni in pustoši vsega človeškega. V tistih neznanostih, v menažerijah neslišnosti bi se iztrgala sama sebi. Čemu? Saj obožujem toplino in raskavost človeških glasov, obožujem toplino ognjišča in blesketavost kresnic. Tam, v neznanosti pa iščem vse, kar je to moje življenje, tako čudno zapleteno, tako brezupno pretihotapljeno do mlačnih jezerskih valčkov in peska.

Človeku je znan ves planet. Niti mrvice peska ni, ki se ga ne bi dotaknila človekova roka. Niti kaplje vode ni, ki se je ne bi dotaknile človekove ustnice. Povsod so obris

naših rok, povsod odtisi naših tihotapskih stopinj, vse so že videli naši izdajalski pogledi. Zemlja je kot krvi napita goba, potomka bratomornih nečistih bitk in naša rodovitnost postaja jalovost. Vse uničujemo, divjino in domačnost, najlepše ptice in najtoplejša čustva. Uničujemo tudi sebe in svojo preteklost. Neverjetno pošastni so naši nagibi, neverjetno zločinstvo se skriva v naših primerkih. Ko bi se določeni zemljerodci ustavili ob tem! Toda iskarnje je naša past. Bratomorne bitke in vsi smrtni plesi, vse vrste korobačev, bičev, vrvi. So narodi, ki si čestitajo s tem, da so izumili več vrst lisic kot črk za svoj črkopis. Vseeno je to zemeljskost, moja raskavost. To je moje pretihotapljeno življenje.

Pridejo dnevi, pridejo obdobja, pošastno neurna obdobja ko mrejo ljudje kot muhe. Meče jih onstran, v neznanost. V teh hudičevskih letih, v teh pošastnih epidemijah obupano kotalimo poglede za oddaljenim vzhajajočim in zahajajočim soncem. Čakamo na plodna, pomirjujoča leta. Sklepamo pogodbe za svoja odrešenja.

STVARNOST PROTI DUSEVNOSTI

Koraki donijo v Evropi. Bobnajo tla. Se ustavijo in korakajo. Znova. Enakomerno. Enolično. Korakajo na več straneh. Na neštetihih središčih. Vojaški koraki. Bobni jih ne spremljajo povsod. Bobnijo. In tako — ob bobnanju ali ne — korakajo čete v vsemogočih vojaških uniformah. Zaznavno se čuti, da so to koraki mladih čvrstih ljudi, ki znajo biti šegavi in zelo duhoviti, toda vsi morajo v paradu. Tla bobnijo, ptice frfotajo, sence se smešno prestopajo pokraj ceste, hrup ima svoje odmeve in prah se po prašnih cestah vali že od takrat, ko je bila civilizacija pri hoptitih. V vseh tistih premikih ni seveda čutiti najmanjšega smisla. Nič ni. Je obred. Je nuja eksemplaričnih manevrov. Morda kot posebnost. Ali potreba nekega sloja, da državam vsaj na videz ustvari vtis narodne obrambe. Na-

rodnih obramb v vsemogočih niansah in stopnjah. Vojak koraka. Po naročenem obredu korakajo vsi. Evropska tla vendarle bobnijo pod tistimi obrambnimi koraki. Ponekod menijo, da je obramba vsidrana v atomskih poskusih. Tam se pač bolj malo koraka, stvari opravljajo spoštljivi znanstveniki, ki so v drugačni, prijetnejši, donosnejši službi. Znanstveniki, ki imajo sloves. So tako rekoč, kot redkdo, študirali vse življenje. Za življenje pa je potreben kruh. Lepega dne se znajdeš z diplomo v roki, ne študent ne uslužbenec, na pragu življenja, pa moreš biti moder, imeniten pred tabo razvpitimi dilemami. Ali se odločiš za velikodonosno službo, stike z najnaprednejšimi možgani sveta ali pa se vržeš v životarjenje, v sramotne službice za še bolj sramoten vsakdan. Svet pa je tako ničeven, slasten, bohoten, polnokrven, darežljiv, če se znaš z njim sprijazniti. Saj ne moreš biti trdosrčen do njegovih na pladnju ponujenih dobrin. Komu boš klonil? Sebi vendar — svojim lepim, užitnim strastem in naenkrat se ti odprejo vrata sanj. Postaneš proizvajalec orožja. Kar je bilo vedno donosen posel. Nakopičiš si bogastvo, toliko čudovitih stvari, lahko si skratka kupiš srednjeveški grad in vanj pošlješ odvečno ženo, če ti preseda. Če pa se nadte spravi kakšen kratkovidni debutant vojaške sociologije, se mu lahko nasmehneš, saj mora biti od las do peta provincialen in s provinco se da vedno opravititi na kratko ali pa iz nje izcimiti čudovite potegavščine, da za desetletja pokajo od smeha tvoji prijatelji. Orožje lahko dobavljaš revolucionarnim ali uradnim oblastem, privatnim in lovskim zvezam. Svoje življenje lahko imaš za eleganten vzpon navzgor brez katastrof in ujedanja z okolico. Na vsak način ne moreš s tem nikoli tvegati, da bi komu bil v napoto. Ta proizvod in te raziskave so ljudem potrebne kakor kruh. Od pamtiveka v neskončnost. Ne zadostuje, da te učijo podrobnosti o vseh vojskah pri šolski zgodovinski uri, da se prenašajo časopisi z orožjem med najnežnejše mladoletnike. Vojna, dragi moj, je del življenja. Lahko se je izogniti nevšečnostim besednega boja, okrilju star-

ZORA KOREN - ROŽE (linorez)

šev, vplivu pedagogov, abstraktni in težko zahtevni literaturi, tistemu strumnemu obredju ne moreš. To je konkretnost, ki te čaka v tvoji mladosti. Priti po taki lestvici navzgor v vojaško hierarhijo niti ni tako težko, če si natančen, preudaren, pokorniški in spretnih gibov. Biti moraš predvsem okretnega duha tako rekoč, strinjati se s tradicijo, biti nekje posredniški med togim redom in službo proizvedovalnih služb, pa smo že tu, pri rasti slave, moči in blamiranim denarjem. Takšen je čudoviti obrazec za življenje. Dandanes je praznični dan imovitega človeka, ki si življenje zna privoščiti, sanjsko lep.

Tako je modroval Dimitrij, ko si je želel biti v koži svojega skrivnostnega delodajalca. Zanj je bil vedno pripravljen na vsako potegavščino, na vsakršno veseljačenje ali prigodo. Njegovi otroci so rasli imenitneje kot drugi, ki so živeli po starših. Sicer mu je že marsikdo oponesel, da je zanimiva kukavica, toda on je imel svoje načrte in svoje navade. Življenje je bilo sicer ohlapno in brez pregleda, toda bilo je imenitno vozariti, potepati se po najrazličnejših krajih, objemati svet v vsem njegovem razkošju. Bilo je vse kaj drugega kot prej, ko je žena s svojimi otroki kljubovala in kljubovala, da mu je že presedala vsa kuhinja, dišeča po hrani, mleku in sladkobnosti, nepospravljene spalnice in tiste piskajoče igrače pa cuclji in občasno počene posode. Vse je bilo neznosno, grozno, najgnusnejše pa so bile gore umazane posode in ona za njimi, ko jih je vsa nepočesana pomivala. Prav tisto naj bi bil obsojen gledati, on, ki je tako rad videl urejeno lasišče in čiste prostore. Bil je pač mimo. Postal je širokopotezen trgovec z orožjem na drobno. Tihotapil je, zakopaval in mešetaril. Poznal je vse ceste, potke in skrivališča. Ljudem, ki so mu pomagali, je dajal za njihove razmere dobre napitnine. Ni bilo slučajno, da je srečal Anito, ki se odpravila od jezera z enako brezbriznostjo, kakor je tja prišla. Potem, ko je gospodinji dokazala, da ni poškodovala nobenega prtička in je bil pobrisan ves prah s starinskih vaz, se je odpravila s svojo staro torbico vzdolž ce-

ste, da gre v mesto po svoje dokumente in po slovo od prijateljev in znancev.

Dimitrij jo je opazil na obronku, ki je bil vedno prazen, kadarkoli je vozil mimo.

»Bi se peljali z mano?«

»Do železnice.«

»Če ste namenjeni še naprej, v mesto, vas lahko peljem tudi do tja.«

V tistem trenutku ji je bilo vseeno. Skomignila je z rameni. Kakorkoli je ugibal, ni mogel uganiti njene zveze s tistim krajem.

»Ste bili pri sorodnikih?«

»Nimam sorodnikov.«

»Pri prijateljih?«

»Sem jih imela. Zdaj niso več prijatelji.«

»Za letovanje so ti kraji preveč odljudni.«

»Nasprotno. Kdor si zaželi miru.«

»Nobene udobnosti ni.«

Privozila sta na glavno cesto. Tu je bila še bolj redkobesedna. Vsekakor ni bila vohunska. Verjetno se je sramovala sorodnikov, je pomislil. Morda se je odpravljala v mesto le poredkoma. Po rokah ji ne bi prisodil, da stanuje kje v okolici, obleka pa je vendarle bila hudičevo povaljana. Morda pa je bila iz mesta. Nekaj se ji je moralo primeriti, da je bila tako odljudna.

Anita je kmalu uganila, kaj je bil približno njen gostitelj. Avtomobil je bil preveč natlačen z zaboji, zavoji, ženski lasnicami in fotografijami, da bi mogla zgrešiti njegov značaj. Rad ima udobnost.

Prižgal je magnetofon. Okusa seveda ni imel. Glasba je tudi bila sestavni del njegovega udobja. Po prvi sentimentalni pesmi je zahreščala druga antimilitaristična.

»Glasba vam preseda.«

»Da.«

»Ste študentka?«

»Bila.«

»Poznam mnogo študentov.«

»Jaz pa skoro nobenega.«

Spet je obmolnila.

»Kako pa živite?«

»Udobno. In vi?«

»Delam velike načrte.«

»Tehnične?«

»Živiljenske. Napravil bom velike posege v socialne razmere teh krajev. Nisem študiran, toda dovolj dobro poznam pogoje, ki so potrebni, da ljudje lepše živijo, da si uredijo pogoje in ne životarijo v tri dni. Veste — največje zlo tega sveta je, da ljudje nimajo nikakršne domišljije.«

On jo je očitno imel, ker je pravkar prehiteval kolo-
no avtomobilov naravnost čez sredino ožje magistrale.

»Večina jim živi, kot bi podedovali navade svojih prednikov. Če je oče imel dve kravi, ima tudi sin dve ali tri. Enako hodijo pol peš v mesto in nosijo prodajat poljske pridelke, zapleteni v svojo skromnost, kljub temu, da so jih vpletli v zadruga.«

»Iz teh krajev se je izselilo po vojni ogromno ljudi. Tudi modernizirali so se z neverjetno razumnostjo. Za svoje razmere kar vidno.«

»Jaz pa jih mislim vplesti v stvari, da bodo bogatejši, trikrat bogatejši kot so. Škoda, da so tisti, ki so ostali, še najmanj domiselni. Niso še opazili, kako se jim ponujajo izredne priložnosti. Toda jaz jih bo prosvetlil.«

Jih že prosvetljuje, je hotel reči.

»Tako dobro poznam vsako hišo in lahko vam izračunam na pamet, kam kdo gre v enem letu. Na polje, v cerkev, na občino plačevat davke, včasih v mesto.«

»Mladina največkrat tudi ostane v mestu.«

»Pa se ne znajdejo. Tudi te je treba prosvetliti.«

»Tudi?«

Seveda je imel izredne načrte, sociolog pa le ni bil, poklicni svetovalec tudi ne, torej je delal na svojo roko in je imel od tega korist.

»Živimo vendarle v atomski dobi. Vsakdo izmed nas se mora tega zavedati. Mehanizacija je čudež, ki nas mora

odrešiti težkega dela in pamtiveških predsodkov. Dandanes nam je potreben denar, denar in spet denar. Modernizacija nas odrešuje telesno in duhovno oživlja. Ti reveži pa se še vedno potijo. Modernizirati se je treba, modernizirati. Ponudil jim bom obetajoče posle. Družabnikov imam že veliko. Pomembnih. To bo grozanski načrt.«

Spet plošča.

Pravzaprav se mu je zdelo čudno, da se ona še vedno ni vnela za njegove načrte. Zijala je skozi okno ali nekam v prazno, plošče pa ravno ni poslušala. Bila je preveč odsotna. Tudi sociala je ni zanimala.

Bila je tiho do mesta. Upala si je celo na glas oddahni, površno se je zahvalila in odšla nekam v prazno, kot se mu je zdelo.

ZAPOVEDOVALNE PROŠNJE

Ulice so se vrstile v blesku noči in svežini morskega zraka. Blesketalo se je v nedogled, čeprav jo je nenavadna pravljličnost puščala ravnodušno. V telefonski govorilnici je poklicala znance. Nekje je morala najti ležišče za čez noč.

»Mimica, bi lahko prenočila pri vas?«

»Ti si? Nekaj bomo že našli.«

Končno se je zanjo nekaj našlo.

Mimica je bila ena izmed dobrodušnih Anitinih sošolk. Kmalu je priklicala na posvet še druge prijateljice, ki so ji v manjših ali večjih podrobnostih nakazale Anitino stisko. Dale so ji tudi več nasvetov.

Ko je Anita vstopila v zgledno pospravljeni dom, se ji je Mimica vljudno smehljala in z zmerno bahavostjo razkazovala prostore. Kljub ceremonialnemu sprejemu, je imela najkonkretnejše predloge.

»Ostani pri meni za družčino. Za pozneje bomo že poskrbeli.«

Dala se je odvesti v dnevno sobo, kjer jo je skoraj zasliševala.

»Zakaj mi nisi povedala, kaj se ti je primerilo?«

»Primerilo se mi ni nič posebnega. To se pripeti vsem.«

»Če smo neprevidni.«

»Zdaj imam izkušnje.«

»Starim prijateljicam ne zaupaš.«

»Malokomu zaupam, kakor vsi.«

»Nič mi nisi zaupala, kako si prišla iz Avstralije, se spravila v tisto štrigonerijo ob prihodu, potem on in zdaj še potep.«

»Da.«

»Brez človeka ne moreš. Poklicala bi ga sem.«

»Ne.«

»Bila je tudi njegova želja.«

»Moja ni. Nekaj časa bom pri tebi, potem odpotujem.«

»Kam?«

»Kamorkoli. Zakaj se zame bojiš kot za dojenčka?«

»Dovolite, da motim,« je postavil Mimičin mož sladke kekse pod ogromno zvenkljajočo luč. »Vsakdo ukazuje sam sebi. Vsi smo svobodni državljani. Nihče nima pravice vmešati se v življenje drugega. Toda naše bivanje je po svoje prostostna kazen. Če se ne držimo pravil teh naših prostostnih kazni, se nam pravila kaznujejo pozneje.«

»Nisem vezana na pravila nobene družbe, Zakonov dolej še nisem prelomila. Tista štrigonerija, kot jo ti imenuješ, Mimica, je nekaj drugega. Bojim se, da smo imeli preveč različno življenje, da bi o tem utegnili povedati kaj konkretnjšega. Toda brez tistih manifestacij se mi življenje nikoli ne bi tako zapletlo. Niti vašega Roka ne bi bila srečala, niti svojih starih znancev.«

»Koga?«

»Starih znancev. Ne bi niti vedela, pri čem smo.«

»Koga? Koga si srečala?«

Pred napadalno radovednostjo so ji besede same zdrk-nile iz ust.

»Srečala sem Stojana, nekega starega prijatelja. Vse je imelo okus po nekdanji pomladi, samo da je bil Stojan krvav in zelo bled. Morda celo zmeden ali neuravnovešen. Zakaj te to zanima?«

»Pomagala bi ti. Vedeti moraš, da je zdaj Stojan drugačen. Postal je zadirčen revolucionar.«

»Ko sem bila v Avstraliji, so se tu ljudje čudno razvijali. Kaj pa ti?«

»Jaz? Pač nisem zadirčna revolucionarka. Stojan piše boksarske članke. Bombastično zapeljuje mlade prenapeteže. Metati kamenje po ulicah! Ogrožati mir ubogim ljudem! Posnemati Carmichaela! Kakor da nas ni dovolj izučila Trockijeva usoda. Polivati kri! Boj se ga! Boj se ga kot satana!«

»Čudno. Nič se ga ne bojim. Imela sem celo občutek, da je on tisti, ki ga je strah. Celó smilil se mi je. Rok ga je ironično obtesal. Bil je do kraja zbit. Z Rokom morata imeti stare račune.«

»Bolje, če se ne vmešamo v račune starih prijateljev, gospodična. Če smem povedati svoje mnenje. Vse mora biti otročje. Neresno. Če se v take račune vmešavamo, je najbolje, če smo previdni. Stojan in njegovi so naklestili mnogo idiotij. Kdo pa danes verjame v enakost med razredi? Kakšno godljo pa misli pripraviti naši demokraciji?«

»Stojan veruje v ideale. Trenutno bi utegnila verjeti tudi jaz, toda ne mislim več na nobene spore.«

»Kako pa se boš znašla?« je Mimica iztegnila svoje s prstani natrpane roke.

»Znova bom pisala potopise. Utegnem prav zato kmalu odpotovati. Nekam v notranjost bi se napotila.«

»Za katere časopise mislite pisati?« jo je vprašujoče prebadal Mimičin mož.

»S tem nimam preveč težav. Sprejeli bi me vsi, ker bo zanimivo.«

»Nekaj je treba dati tudi na svoj ugled!« je pristavil svoje.

Pravila so se približala ugledu, ugled bi se utegnil približati moči, je izračunala Anita.

»Isto mislim jaz. Čas je, da tudi to upoštevaš. Posebno za žensko je važno, kakšno osebnost si ustvari.«

»Ampak jaz govorim o vseh osebnostih, torej dam vsaki nekaj svoje. Tako ostajam nujno razosebljena.«

»Nešetokrat sem bral, da je osebnost stil. Nekaj resnice bo tudi v tem.«

Ponudil ji je kekse, ki so bili nadvse okusni.

»Morda sem premalo zbrana, da bi vam dovolj pojasnila, kakšni so moji potopisi.«

»Smo brali, smo brali!« je pribijal. »Hotel sem reči, da morate budno paziti, kdo utegne neposredno vplivati ali celo popravlјati.«

»Vplivati! Saj imam polno vplivov. To so tisti, ki svoje vplive plačajo s skromnim, nepomembnim življenjem...« Šla je k oknu, kakor bi se hotela zavarovati, sebe in tiste ljudi, pred sencami razkošnega pohištva in presenečenimi obrazi. »Nešteto ljudi, neznanih, je prepešalo Evropo podolgem in počez. Prepotovali so jo v najstrahotnejših morijah, v najbolj apokaliptičnih nočeh na dnu poraza in na vrhu slave. Ljudje radi pripovedujejo in izpovedujejo stvari, ki so desetletja globoko v njihovi zavesti. Pred vami se nikoli niso podirale stene ulic ne navzven ne navznoter. Tudi jaz nisem nikoli iskala po smetiščih koščkov kruha. Celotok nimam, da bi vedela, kaj to pomeni — roditi in vzrediti z golimi rokami ljudi, ki verujejo v vrednote. Kako skočiš iz enega strelskega jarka v drugega, ker veš, da bo v prvem čez pet sekund gorelo. Kako v zadnjem trenutku objameš s pogledom spomenik, ki ga bodo isti hip raztreščili. Zapomniš si do podrobnosti njegove vsklajene linije, obdane s krikom civilistov, ki jih istočasno objame tema. Ti spomini mi pomagajo v govorici lahkotnega šestdesetletja, imam skratka vedno večji do!g pri resničnih pričevalcih.«

»Poleg tega pridobite na času, kar se ti ljudje po navadi natančno spominjajo imen, datumov. Toda, ko se ji približate in poizvedujete — se jim ne zdite sumljivi?«

»Morda imam srečo ali pa lažnive oči, ali oboje? Mislim, da moji pripovedovalci enostavno ljubijo zgodovino, še več, jo spoštujejo, ker mi že samo na sebi sili, da so moji potopisi daleč od vplivov podkupljivega značaja.«

»Ti kockaš za svojo glavo, Anita, pa še zavedaš se ne, v kako nevarno igro moliš tačke.«

»Saj so res samo tačke v igrici, zato sem brez strahu.«

Pogledala je skozi okno, na pol naskrivaj. Kot bi hotela preveriti, kje se nahaja.

»Lahko si misliš, kaj mislim o tvojih urečenih tavnjih in poizvedovanjih, vendar te rotim, da vse pametno premisliš.«

Mimičin glas je bil proseč, a obenem zapovedovalen.

»Zdi se mi, da ne verjamete niti v pogodbe. Kompromisi so in bodo,« se je glasil kot točna ura opomin. »Da izrabite trenutno vetrovje bi bilo odlično.«

»Premisliti moraš,« je rahločutno zaključila pogovor Mimica, Anita pa je slišala v pogovoru, ki sta ga imela v kuhinji:

»Kaj hočeš, mucek. Apostolstvo ji je težko izbiti iz glave.« Je neke vrste obsedenost.«

Mogoče — čeprav si skoro ne upam verjeti — bo bomba "H" zaradi svoje katastrofalne grožnje prisilila človeštvo k pameti in strpnosti. Če se bo to zgodilo, bomo mogli blagoslavljeni njene iznajditelje.

(B. Russell: *Unpopular Essays*)

KAJN,

KJE JE TVOJ BRAT

ABEL?

Kajn seveda ni mogel povedati, kje je njegov brat. Pravkar ga je bil zagrebel v kup gnoja. Abela je namreč ubil. Delal je »čistko« in je Abela spravil s sveta.

Nebeški očak je bil tistikrat očitno zelo demokratične volje. Pustil je Kajna, da je zaplodil potomce. In potomstvo se je ko potuhnjena sodrga razpasla med ljudmi.

1.

Ljudje so si na vsem lepem omislili državo. Izmislili so si jo v hipu stoletnih izkušenj, ker je poprej ni bilo, in so spredeli, da bo potlej treba hoditi in da zunaj države ni poti. Tisti hipec nekaj borih tisočletij ljudske prazgodovine je zgostil izkušnje ljudi v vzporedna pota. Razlike dejavnosti in premoženja, razločka rodu in stanu, raznoterosti biološke stasitosti in razumnosti — vse to in bržčas še marsikaj, kar se enostavno ne da zgnesti v preprosto marksistično formulo »proizvajalna sredstva in odnos do njih«, vse to je utiralo stezice in te so se zlivale v steze in iz njih so nastajala vzporedna pota. Ni bilo drugače, hočeš-nočeš so ljudje morali hoditi po njih. Ta bos z gorjačo in mehomo vode, oni na konju in za njim njegovih sedemnajst žena, ki so sproti strigle ovce in predle dolge niti bodoče bogate predilne

obrti; tretji z dolgo sivo brado spokornika, katere askezo je kalil zvit pogled in tolst obraz zoboderja in vrača s koščenim pipcem za puščanje krvi; nihče ne bi v tistem trenutku prisodil, da bo njegova nadaljnja pot nabrekla v debeli slavi brivsko-kirurškega ceha... in četrti,,, na stotine. Na stotine teh poti je, zloženih in nezravnanih, z geometrijsko nujnostjo opredeljevalo Prostor. In ljudje so prihajali v protislovja. Zaradi vzporednosti poti. Potnik z gorjačo je slučajno zamahnil in pri tem oplel sosedovega konja po repu, in potem je hotel imeti še sedemnajsto jezdečevo ženo — in sta se stepla, jasno. Čigava je bila zmaga v kvadraturi teh ozkih vzporednih poti, kdo ve. Z ene strani so padali udarci z gorjačo, z druge strani se je bojevala polobratniška iznajdljivost. A v tem pretepu najbrž elementarnost proizvodjalnih sredstev in odnosov ni kdo ve kaj prida odločala. Gorjača je, denimo, bila trhla, polobratnik pa mogoče krepak dedec in je namahal svojega vzporednika že zato, da so potlej sopotnice še bolj cenile njegovo možato moč. Vsekakor, ko je namahal onega drugega, ga ni namlatil s svojo polobratniško proizvodjalnostjo, temveč fizikalno in po pretepaških predpisih.

Prostor vzporednih ljudskih poti je potem postal država. Torej država, stari Grki, Platon, starorimsko pravo, generacije evropskih ekonomistov in tako naprej. Vse je lepo uskladiščeno v razpravah in spodbudnih učbenikih za sivolasce. Definicija države, teorije o državi, o oblikah oblasti, o njenem pravu, ki že od njega dni sem odtehtajo z magičnim geslom pred neprebrano sodrigo vsako reakcionarnost buržoaznih knjig, vsak oportunistem in revizionizem idealistične znanosti ali podobni nemarksizem. Torej pridigarstvo nekih materialističnih zgodovinarjev o državi. Danes se zdi, da je zelo zanimivo, če to pridigarstvo konfrontiramo s stvarnostjo. Sodobniki skoraj vseh kontinentov lahko namreč že občudujejo, kako se konfrontira teorija s prakso.

Klasiki marksisti so državo obsodili kot organ nasilja v rokah eksploatorjev, naperjen proti proletariatu, ki je izkoriščan. Teorija je premočrtna kot ravnalo, razumljiva tako

za razumnike kot za polpametne in nadvse je preprosta; izkoriščevalec, izkoriščani, nasilje, sredstvo za nasilje je država. Klasična teorija je hkrati jedro političnega programa: zavzeti državo in jo prekrojiti v organ proletariata, najprej diktatura proletariata, potem brezrazredna družba, in to je potem demokracija. Nadalje je v teoriji marksistov o državi mobilizacijska moč stranke, katera z njo operira: občutek izkoriščenosti se lahko porodi iz najrazličnejših motivov v nekem masovnem podpovprečju, možno ga je s preprostimi sredstvi vztrajne indoktrinacije in propagande v valovih oživljati, možno ga je ohraniti v čustvih neke opredelitve sredine in dà se vzbuditi tudi pri butcih; obenem že ta občutek prerašča v usmerjeno agresivnost. Zavzeti državo! Puška in revolucija in smrt reakciji! Potem sledi proletarska država. Odrešitev za vse razrede, za tiste pobite in za one, ki preživijo. In potem nobenih razredov več.

Klasika je nadalje o proletarski državi povedala, da ima ta država predvsem eno nalogo: umreti. Torej izdahniti sprva bojevito, vseskozi pa humano dušo v naročje neke brezdržavne, a seveda najbolj plemenite in prerojene družbe. Tej veličastni podobi brezdržavno zbranih ljudi ni sicer klasika postavila nobenih bregov. Tej napovedani brezdržavnosti se ne da teoretsko vnaprej določiti glave in repa, ne da se je potipati po vratu in ne pogladiti po bokih in sedalu. Bo pa zagotovo. Če namreč država umre, potem je bredržavnost kot teoretska fikcija logična in v trenutni neugodovinski sedanjosti ni več važno, kakšen videz bo to bredržavje imelo. Bo! Če onò namreč umre, sledi pač posmrtno onè in tej bistri resnicoljubnosti res ne gre odrekati, da je miselni proizvod! Nekaj bo! Za nas, sodobnike države, je že dovolj, da smemo slutiti vznikanje posmrtne prečiščenosti iz nezmotljivih argumentov, ki se začno že pri besednem programiranju stranke, ki posamezne faze odmiranja posameznih funkcij države slovesno tudi že izpoveduje na kongresih in jo deklarira v časnikarskih umotvorih svojih pismoukov. Sem pa tja pokoketira z odmiranjem celo kakšna ustavna deklaracija.

S kongresarsko znanostjo povprečen človek nerad prihaja v stik. Vrhu vsega človek ni rad skeptik in zato nerad plava ob bregovih ideologizmov, ki so videti motni. Vrhu vsega ima človek naših televizijskih dni vse preveč daleč vodečih perspektiv zbiranja prahu z Lune in amoniakalnih par z Marsa in že zato ne more biti skeptik. Današnji Zemljan je neskeptičen pionir, odkril je vesolje in zanj se zemeljske institucije umikajo po pomembnosti v ozadje, tako kot je na primer rokokojski menuet zanesljivo mrknil še mnogo pred charlestonom. Zemeljske institucije — to so le še kozmodobni rokoko! Romantika preteklosti.

Kaj še! Za državo to ne velja. Za nobeno, tudi za tisto marksistično ne. Država noče v ozadje in vse kaže, da bo ostala za ljudske pojme večna. Nastala je, biva in bo večna! Saj res... Kaj pa je neki bilo pred državo? Kaj biva pred tem omejenim in danes definiranim Prostorom? Kaj biva pred Potjo človeka, preden je začel hoditi z drugim vzporedno pot nasprotij?

Bil je ne-prostor brez poti, tako bi z enako vizionarnostjo obdarjeni lahko rekli, le da je tokrat naša vizionarnost retrogradna in ne izmišlja bodočnosti. Bil je torej Čas bivanja brez protislovij. Štirinožec je zaporedoma lovil in bežal, in potem je kot dvonožec ubijal za hrano in potem za obrambo in oplajal samico v samotnem brlogu. Samotar brez družbene vloge, lahko bi rekli brez družbene vzgoje in čisto nagonskih manir: jesti, ubiti, ploditi. Nobene črede. Po volčje. Poleg njegovega brloga so se na jasi pasle črede ovčjih prednikov in se gnale črede bizonov — to so bile čredne živali. A predzgodovinski človek ne. On je bil divjak-samotar, ropar in ubijalec. Živel je samo v Času in se ni zavedal, da poleg njega admirajo velikani kot so samotarji-plazilci, prav zato, ker je samotarstvo v določenih geoklimatskih pogojih lahko biološki minus. Tega se ni mogel zavedati in najmanj je mogel slutiti, kaj ga bo rešilo pred enako usodo samotarja. Živel je svoj biološko primitivno izpolnjeni Čas. Brez vzporednih poti. Vzporedna pota je sproti izključeval z ubijanjem. Živalsko preprosto. Ubil je in pil kri. Potem je

bežal in pustil na cedilu samico z mladičem, da so ju ubili. Potem je spet on ubil in tako je ubil tudi svojega brata.

Torej. Kaj, kje je tvoj brat Abel?

Dvomljivo bi bilo, da je bil odjek tega vprašanja po božje gromovit in imperativen. Dolgo je trajalo, da se je sploh vprašanje oglasilo, bilo je sprva slabotno, hitro je ugasnilo v brlogu. Nič, prav nič se zato ni spremenilo. Tudi v okolju nič, še naprej dnevi predzgodovinskega sonca in teme. Pač, nekuj se je bilo spremenilo. Brlog. Čas tisočletij je bil medtem napravil iz njega matriarhalno bivališče. Čas je medtem otel samico iz kosmatih nasilnih rok samca, ki jo je posiljeval in sproti zapuščal samoti nevarne divjine. Čas je dvignil samico v odporno mater, ki je vse bolj obvladala nevarnosti in brlog in tega spreminjala v varno, urejeno bivališče.

To se je bilo spremenilo in zato je začelo vse krepkeje odzvanjati: kje je Abel? Tam v matriarhalnem bivališču. V družinskem krogu samice-matere. V krogu, ki ni čreda in najbrž nikoli ne bo postal pobožna čreda ovc. Šlo je drugače: matriarhalna družina v Času biološke pogojenosti in odvisnosti, družine-naselbine-patriarhat in nazadnje je človek iz biološkega Časa stopil v sociološki Prostor. Nad tem je zrasla država.

In vendar: samotar je iz Časa prinesel s sabo v Prostor vse osnovne samotarske lastnosti. Na poti se je sicer znebil odvečnih dlak, otrebil je kožo mrčesa in kožo skrtil pred soncem in mrazom, čeljusti je dooblikoval in čelo vzravnal, za silo si je utrdil anatomsko hrbtenico v pokončni drži — a ostal je samotar. Še vedno iz gole tradicionalne rutine Kaj, ubija Abela.

2.

Nikoli ne bo jasno, čemu je Stvaritev v predzgodovinskem okolju prizanesla roparju-samotarju človeku. Ustvarjalna božanstva so onemela v mitologiji, biblija in koran in tal-

mud so se odrekli po tem vprašanju sleherni izjavi. Tega »čemu« nikjer ni, vprašanje »čemu« lahko črtamo iz nadaljnega programa kot metafizično postavljanje pojma smotrnosti, kateremu se celo teologija rada izogne. Tudi mi se mu torej izognimo, čeprav se ne da zanikati, da je namen, s katerim je bil puščen ropar-samotar pri življenju, zelo zanimiv. Zadovoljiti se smemo, ko zremo, »kako« se je moglo kaj takega zgoditi. Ko namreč odkrijemo, da je Stvaritev prizanesla človeku v dobi bioloških pogromov na ta način, da ga je obdarila s čudovito odporno samico. Tej je bilo dano, da je obdržala sebe in človeški rod vsem predzgodovinskim pogromom nakljub. Ko je samec dooblikoval državo, je žena dolgo stala (in je tako ponekod še danes) zunaj normalnih struktur družbene ureditve in ni postala sociološki dejavnik. A kar naprej je ostajala biološki temelj družbe. Človekova samica — blagoslovljeno bitje. Tudi socializmi in totalitarizmi ji niso mogli do živega. Družbo so lahko vlačili skozi vratolomnosti ekonomskih eksperimentov samozahvaljujoč se odpornosti ženske: v socializmu je ona delavka in mati in gospodinja hkrati in samo njena troedina trdoživost je razlog, zakaj se družbene strukture ne podro, ko prek njih orjejo ekonomska nasilja. Pravzaprav — v tej ženski trdoživosti je tudi nekaj objektivne krivde.

Človeška družba, lahko bi dejali, je plod različnih križanj in pogojev. Ona stoji na trdnih materialnih tleh in s tihim ponosom zre na prehojena sociološka pota. Obenem je podvržena impulzom, ki jo sicer zdaj bolj, zdaj manj vznemirjajo, a jih skuša prezirati, ker je za civiliziran okus v njih vse preveč biološke časovnosti. Njeni celotni temelji pa se vendarle spletajo iz bioloških in potem iz socioloških osnov. Najprej eno in potem drugo. Biologija in potem sociologija. Oziroma eno iz drugega. Ali — če hočete — eno v drugem. A kaj bi besedna igra! Za nas so dejstva. Biološka vloga ženske je doslej bila nekje v zaporedju socialnih činiteljev, bila jim je podrejena, a vseeno je razreševala ljudi pred destruktivnostjo socioloških zapletov. Bila je Odrešenik, ki dela neslutene čudeže, takrat ko bi se vse

moralo zrušiti. Biološka vloga ženske je še vedno Čas mimo Prostora ljudskih vzporedij. Čas, ki je neodvisen, navezan in je od začetka sem nedeljiv. Doslej že. In zaboga, tehnika ljudi v Prostoru se bo morala temeljito potruditi z industrijo farmakoloških sredstev, hormonskih preparatov in kontracepcijskih pilul, nad biologijo družbe bo morala prihrumeti z žarki in strupi vseh vrst, da bo nazadnje še biologijo ženske izmaličila v sociološko vzporedje. Da bo iz ženske napravila protislovje v prostoru, nekaj podobnega Dieselove-mu stroju ali Papinovemu loncu, križanim z gramofonsko ploščo. Nekaj, kar bi teklo vzporedno s produkcijskimi napravami, tekmovalo z njimi za izgubljeni prestiž, včasih pa telovadilo pred bolj ali manj ekskluzivnim občinstvom zavoljo reklame — tedaj zna nastati marsikaj klavrnega. Nikoli namreč ne bodo ljudje delali polnovrednih potomcev v epru-vetah. Biologije ženske ne gre speljati na raven proizvajal-nega sredstva erotike. Pač pa bo že enkrat treba sociološko-ekonomska vzporedja postaviti v zaporedje biološke vloge ženske. Družbene strukture bodo morale nehati s kampanj-skim zaskakanjem te vloge.

Gornja zapoved je lepa, morda je celo prepričljiva, a stvari teko vselej bolj ali manj po nevidnih tirih in jih je — vsaj sodobnikom — praktično nemogoče zaustaviti. Stvari teko pač svojo pot naprej.

Zdaj bi pričakovali, da bo odigrala družbena »nadstav-ba« odločujočo vlogo. V nadstavbi je sublimirana pozitivna družbena zavest, tam se poraja kritika in pozitivne izkušnje družbe se tam ovrednotijo v družbeno etiko in moralo. Od ondod teko potem zdravi sociološki in biološki impulzi v šole, v družino, v vojašnice, na tržnico, med fusbaliste, v in-ternate vajenk... pač v vse špranje življenja, katerega oplemeniti splošna idejnost družbe na ta način v splošno omika-nost, vzgojenost in ljudsko dobroto.

»Idejna nadstavba« je poznana. Vsak dan se lahko spro-ti čudimo sadovom njene prakse in dobri dve desetletji njene vztrajnosti tudi že dajeta določen družben saldo. Polom družbene etike. Ukinitev družbene morale, čudovite občasne

BARBARA STRATTDÉE - KRASKE HIŠE

(linorez '67)

zveze debelušnih, šefovskih petdesetletnikov in izmozganih načičkanih dvajsetletnih sekretark, revolverski strelji užaljenih zapuščenih žensk, obračuni med rivali z bolj ali manj uspešnim izidom pred občinstvom. Funkcionalne osebnosti si kradejo žene. Žene postajajo ljubice, ljubezen je postala funkcija družbene funkcije. Mladina pleše po svoje, snuje ekskluzivne neformalne klube sproščene seksusa ali beži v nihilizem in samomorilstvo. Vsi skupaj hodijo kdaj pa kdaj na visokoidejne politične sestanke, nekateri prezirajo frizerje in milnato vodo, drugi spoštujejo filmske gangsterje, devištvo je le še staromodni kompleks plenice. Seksus in nogometna tekma postajata osrednje kulturnih stvaritev.

In šola. Šola je kovačnica temeljev bodočih družbenih generacij, zametek bodoče družbene morale — načelno bi naj tako bilo. A dejansko spominja šola na samopostrežno trgovino. Vsak si naj vzame, kolikor more tisti hip nesti. Na razpolago je poštevanka, ulomki, slovnična ločila, spominčki iz zadnje vojne z nekaj slavnimi imeni in kraji, ki naj bi postali zgodovina. V tej trgovini ni naprodaj spoštovanje — olika — prijaznost — uslužnost — starejši — mlajši... Kaj takega naj poišče v kinu, na televiziji; a rajši se gre kupiti v trafiko literatura s slikanicami. Šola, država, idejna nadstavba, morala?

Totalitarizem! Ta je ekvivalent za vse, kar naj je, a česar morda ni. Je nadomestilo za moralo družbe, za etiko bodočih generacij in za vzgojo mladine. Je utelešena bodočnost družbe in vseh njenih temeljev. Totalitarna država je poenostavila družbo, osvobodila jo je prekompliciranih lastnosti. Totalitarna država je le še vsota ljudi, totalna količina, vse od policajca, žene z dojenčkom v zavetišču in delavca s čiščem na želodcu tja do tovariša na sestanku. Nad to vsoto se je izoblikovala poosebljena »nadstavba« — pa smo spet pri Začetku totalitarne družbe, pri funkcionalni hierarhiji in pri najbolj nenaravnem razslojevanju družbe, kar si jih je bilo treba moč doslej izmisliti.

Tam na dnu družbene vsote pa ribari večni Kajn. In nič se ne ve, če ne bo Kajn ubil nazadnje še svoje žene.

Pluralizem je cenjena beseda. Dialog je tudi vseskozi cenjena beseda. Demokracija pa je sploh (in posebej) velenjena beseda. Pluralizem — dialog — demokracija. Izvenelo pa bi naj takole: pluralizem + dialog = demokracija.

A to ni res!

Totalitarizacija družbe je vedno delo določenega političnega režima. Možna je le, če politični režim do podrobnosti registrira raznoterost mnenj in gibanj v družbi. Ker režim neprestano pritiska na družbo in jo neprestano polarizira, mora sproti odkrivati nasprotujoče sile, posameznike in skupine. Zaznavati mora vse, kar je »drugače« od kurza totalitarizma. Zelo verjetno se nosilci totalitarnega režima vselej tudi zavedajo, da je raznoterost mnenj v civilizirani družbi naravno nujna, da je že v pogojih najšibkejše civilizacije raznolikost neizbežen atribut družbe z lastnostjo zdaj manjših, občasnih »drugačnih« odtenkov pa tja do temeljnih nasprotij. »Drugačnost« se ob eksperimentalni neustaljenosti in neprestanih ekonomskih in upravnopolitičnih premikih nujno sproti poraja. Splošna neustaljenost družbe izziva brezpogojno razlike v stališčih in mnenjih državljanov.

Totalitarni politični režim mora poznati družbeno raznoterost in njene tokove. Samo toliko časa, dokler uspešno registrira vse raznoličnosti, le dotlej more aktivno ukrepati zoper nasprotja za njihovo eliminacijo. Mora. Totalitarizem je na to nujnost obsojen. V trenutku, ko njegova sredstva za registracijo raznoterosti mnenj v družbi odpovedo, ali ko odpovedo sredstva za eliminacijo nasprotij, tedaj je totalitarizma konec. Raznolikosti namreč ostajajo in brez ozira na njihov obseg, vselej so udarec po politični strukturi totalitarizma, pa naj imajo kakršno koli vsebino, kulturno-mesijansko, religiozno-popularno, literarno-esejistično ali odprto politično. Odkrivanje raznolikosti mnenj in eliminacija protisil je za totalitarni režim vitalno vprašanje.

V tem pogledu je pravzaprav usoda totalitarizma dokaj klavrna. Koliko dela daje neprestano vohljanje okrog ljudi! Koliko sredstev potrebuje vohljajoča služba! Služba, ki postane temelj totalitarne države. Totalitarna država ima v primerjavi z demokratično državo nujno še en element več. Ona ni več samo suveren teritorij z mejo in obrambno silo, ni ljudstvo z določeno družbeno strukturo, ni samo konvencionalna oblast s funkcijami izvršnosti in zakonodajnosti — nad vsem tem leži politična policija. Totalitarna država je suma državljanov, ki jo neprestano kontrolira in popravlja »varnostna« služba. In če zdaj pomislimo, da se navsezadnje nekaj nekontroliranega lahko izcimi že tedaj, ko se sestanejo tri branjevke ob solati in paradižniku — potem ima vohljajoča služba res mnogo dela.

Politično-policijska oblast totalitarne države deluje vselej v smeri eliminacije protisil ali potencialnih nasprotnikov. V začetni fazi totalitarizacije je eliminacija odprto groba in radikalna. Nasprotnike mučijo in ubijajo. Pozneje, ko meni politični režim, da dovolj trdno sedi v sedlu in zatrdno meni, da je pod sedlom dobro dresiran konj in ne trmasta mula ali ritast osel, tedaj zadoščajo blažje oblike eliminacije: zapor, koncentracijsko taborišče, odvzem možnosti dela in zaslužka.

A da lahko eliminira, zato mora najprej uspešno registrirati. Totalitarni režim mora biti »na tekočem« o tem, kaj mislijo ljudje in česa ne mislijo. Toda ljudje se v pogojih totalitarizma marsičesa nazadnje naučijo. Predvsem se nauče molčati ob pravem trenutku. Sčasoma dobijo dokaj nezmotljiv občutek za režimske provokatorje in prisluškovalce in se zakrknjejo. Vzporedno z grobostjo policijskega pritiska se ljudje vse bolj zapirajo vase in vse težje je ribariti za njihovimi mnenji.

Totalitarni režim tedaj izvede manever. Poceni in dokaj uspešno. Javno prizna, da so možne razlike v mnenjih državljanov. Predvideva celo, da se mnenja oblikujejo v »neformalnih« skupinah. Slavnostno izpove, da sprejema razlike mnenj kot nujnost in temu nujnemu pojavu dopusti

strokovnjaški izraz in ime. Recimo »pluralizem«. In že prijazno zvončklija celotni totalitarizem z dialektično nujnostjo pluralizma in v isti sapi tudi že poziva k dialogu. K izpovedi mnenj in stališč in ciljev. In uradna trobila že vzpodbudno bobnijo, da je vse skupaj demokracija.

Zgodi se na ta način, da je cilj totalitarnega režima deloma tudi dosežen. Mnenja državljanov se odpirajo, marsikakšna »neformalna« skupina se sama ponuja, registracija mnenj je potlej res le še špas in vohljajoča služba ima potlej lažje delo. Mirno se celo lahko osredotoči okrog intelektualnih skupin, skoraj z oljko v roki poziva k dialogu katoličane in nazadnje že potem nihče več ne ve, kaj je devičniško koketiranje in kaj paktiranje.

A vendar — vsako toliko zapro posameznike iz kakšne »neformalne« skupine. Pluralizem le ni brez osebnega rizika. To bi natančno lahko povedal marsikak literat in publicist, kulturni delavec ali bankrotirani aktivist. Pluralizem je svojevrstna iznajdba, v najblažjem primeru je bajka za naivne ljudi, a dejansko je pluralizem sredstvo za registracijo različne mnenj in za odkrivanje »neformalnih« skupin in potencialnih protisil.

Provokacija.

Totalitarizem se bori na vse kriplje za svoj obstoj.

Na dnu te borbe tiči spet grda človeška podoba. Kajnl!

Kajnl je danes imenitna oseba. Sedi na seji odbora, konstruktivno se udeležuje dela komiteja, z odobravanjem sledi sestanku kolektiva, resnobno prisoten je v skupščini, važen je v športnem društvu ali v turizmu. Prijazno prikimava diskutantom in v odmoru povabi tega ali onega v bar na črno kavo. Ali se dà vabiti na kosila ali večerje, je uvideven tovariš, ki zna sočustvovati in tudi kritizirati, daje nasvete in nekateri so včasih celo dobri. Kajnl je prijatelj z osebno noto nezadovoljneža. Nešteto variant. V vseh poklicih in v vseh družbenih šaržah, od intelektualca do pocestnice. Od slučajnega srečanja pri kozarčku do sistematičnega naskakovanja. Od primitivne provokacije do zahrbtne strategije pod krinko prijateljstva, skupne usode v zaporu, ljubzenske

čutnosti. Strategija hinavščine in iznajdljivosti — kajnovska dresura — družbena funkcija. Kajn je vselej privilegirani. Sme vse kritizirati, psovati režim in celo šefa države — v službi vzvišene strategije. Vselej na površju, čeprav sredi brodoloma drugih in sredi poplave, v kateri vsi drugi potonejo.

4.

Civiliziranim ljudem je država potrebna. Edino država lahko organizira Prostor vzporednih ljudskih poti. Vzoredja so namreč vse bolj komplicirana. Nastajajo iz neskončnega vzpona tehnike; iz delitve dela na temelju sodobne industrije se sproti porajajo, neprestano jih prinašajo zakonitosti notranjega in svetovnega tržnega gospodarstva, v Prostor jih vnašajo kulturniške angažiranosti ljudi. Vsak hip in na vsakem mestu lahko vzoredja preidejo v nekoordinirane sile, v nasilno konkurenčna gibanja, družbo razslojujejo neprestano po vseh diagonalah in vsiljujejo nenaravne strukture, ki silijo v nasilne poplave z veljavnostjo »revolucionarnih« preskokov. Prostor vzporednih ljudskih poti je večni, kolikor je večna ljudska civilizacija. In večna bo ostala potreba po koordinaciji, po organizaciji v sociološkem Prostoru. Vzoredja z lastnostjo nasilnih nasprotij mora nekdo prenašati v časovno zaporedje. Nekdo ali nekaj mora razporediti vzrok od posledice; najprej analiza in potem smotrna sinteza; vselej dogovor pred sleherno silo akcije. Koordinirati gibanja civilizirane družbe v časovno neprotislovna zaporedja je funkcija moderne države. Tiste države, ki ne crkuje na idejnem smetišču. Države, ki ni totalitarna. Tiste države, ki gradi družbene institucije na temelju svobodne osebnosti in samouprave, ne pa na zmedi totalitarnega anarhokolektivizma. Države, kjer so formalne skupine ljudi uza-konjena nujnost.

Država sodobne ljudske civilizacije temelji na demokraciji, ki je totalitarizem z ničemer ne more nadomestiti. Najmanj s provokativnim pluralizmom. Država pa, ki potrebuje

dresuro svojih državljanov, je daleč proč od ideala sodobnega človeka. Zelo daleč.

Je atavizem.

Tako se spet sprehaja divjak-samotar med ljudmi; in treba bo prehoda v matriarhat, da bodo ljudje vprašali:

Kaj, kam si spravil brata Abela?

Človek je lahkoverno bitje in mora v nekaj verovati. Če za svoje verovanje nima dobrih razlogov, se zadovolji tudi s slabimi.

(B. Russell: *Unpopular Essays*)

Tudi vera v demokracijo — kakor vsaka vera — lahko postane fanatična in zato škodljiva. Pravi demokrat ne potrebuje verovanja, da bo večina vedno pravilno odločala.

(B. Russell: *Unpopular Essays*)

LIŠAJI

*Razbobnali so naše peterokrake zvezde
razbobnali, razkosali našo zemljo
razdelili so si jo
in zdaj hodijo
potomci konkvistadorjev
zdaj hodijo vzvišeni po svojih cestah
raztegujejo svoje sence
svoje majave želje
klestijo veter s svojimi lokavimi besedami
razvijajo se, živijo in bogatijo
nobene besede ne izpolnijo
nameščajo obljube z izmišljenimi zakoni
vsiljujejo svoje žegne
mrtvičijo zrak
mrtvičijo zavest
mrtvičijo svojo noč
ta bitka nikoli nima konca
ta bitka nikoli ne neha
ta bitka ta tisočletna bitka
povsem drugačna od Črtomirove
tudi potem, ko je vojsko pozabil
mi pa gremo skozi zgodovino
verujemo v svoje prostranosti
deset Gubcev nam ne bi pomagalo
in če bi premogli sto Ivan Orleanskih
ne bi pomagalo*

*Bitka zahteva trajnost
bitka zahteva življenja
mi pa nimamo ne življenj dovolj*

ne orožja dovolj
mi imamo samo svojo vero izgubljeno s Svetovitom
tako se zatekamo k svojim barvam
zatekamo se k svojim tokovom neba
zatekamo se k svojim podzemljem
konkavnim, ki so jih zasuli
zatekamo se k svojemu nebu, ki ga zakriljujejo
bitka s konkvistadorji je brezupna
brezupne so naše mlake krvi
toda prekletstvo je razgnalo faraone
prekletstvo je razgnalo velika carstva
prekletstvo moči
prekletstvo tiranije
saj verujem saj verujem v kolonializem
skozi vse zvočnike Evrope govorim
verujem v kolonializem
verujem, da so še konkvistatorji
niso še strašila srednjega veka
niso še menjali svojih naličij
verujem, da ostanejo taki do smrti
verujem, da imajo v najtemnejšem kotičku možganov
domislice še natančnejših še nizkotnejših svojih namenov
verujem, da so izumili še morje neznanskih zvijač
da bodo skotili še bataljon sebi enakih
da bodo iz nekdanje naše zemlje pognali še tisoč valptov
verujem, da bo ij naših vrst še mnogo poturic
spomin jim bodo izbezali
zgodovino potvarjali
verujem, da svojih otrok ne bodo učili materinega jezika
pač pa jezik konkvistatorjev
odvadili jih bodo sanjariti
pripravljeni bodo sprejeti podkupnine
nikoli ne bodo brali ne Cankarja ne Kosovela ne Orvella
ne Oleše
nikoli ne bodo brali knjig duha
njihove sanje bodo skrunilke človeškega rodu
njihove misli, misli grotesknih konkvistadorjev

pa so tudi nekatere konkvistadorje ulovili, pustili njihovo
srce

pa so tudi nekaterim konkvistadorjem segnile lobanje
zemlja je po njih postala strupena

sokovi so se razvili v nuklearne lišaje

odtod zvirajo moje pesmi

verujem v njihove zavojevalne strasti

dokazali so jih v neverjetni neznanski požrešnosti

svetišča naših bogov so oskrunili

v nobeni vodi ne bodo umili svoje umazanije

vodo so zastrupili s svojim življenjem

v nobenih vicah ne bodo izbrisali svojih grehov

preostajajo jim nebesa na naši zemlji

tej lepi rodovitni sanjski mamici

ni več časa

ne smemo več odpočivati

v nas je breme tisočletja

V Benečiji tudi ta hip

nosijo zemljo na ramah v pletenih košarah

če jih vprašaš, zakaj

»za večnost« ti bodo rekli

za večnost jo nosijo

PISMA BEVKU

23.

Srpenica, 21/VIII.23

Dragi!

Poslani članek sem dobil. (167) Čakam še naročeno knjigo. (168) Ali si jo res že naročil in nisi pozabil?

Za Almanah mi manjkajo še vedno članki Kralja, Rustje, Doktoriča, Besednjaka, (169) Glaserja, Pahorja, Staniča in Rejca. 1(70) Če do konca t. m. ne dobim vsega, izročim vse gradivo Rustji naj naredi ž njim kar hoče.

Rad bi naročil pri Tebi na delo »Das literarische Handbuch«, ki bo sedaj pričel izhajati v Lipskem v mesečnih zvezkih. Ali bi bilo mogoče. Plačeval bi v obrokih. Sporoči še to in ne zabi poslati za menoj pošte, kar jo pride k Tebi. Pozdrav Tebi in Tvojim Tvoj

Gigi

Dopisnica. Naslov: Gospod / France Bevk / Gorica - Gorizia / Via Favetti 11/I. Poštna pečata: Serpenizza Friuli / 21.8.23. Gorizia centro 2 D / 21.8.23. Znamka za 30 stotink.

(167) Gre verjetno za prispevke za Jadranski almanah 1924. (168) Za knjigi, omenjeni v opombi 158 in 159. (169) Glej opombe 162 do 166. (170) Dr. Vlado Glaser, sin Karla Glaserja, notar na Bledu in v Vojvodini; Jože Pahor, pisatelj; Stanko Stanič, duhovnik, zgodovinar; Ivan Rejec, teološki pisatelj, filozof in idejni vodja katoliške mladine na Primorskem.

Srpenica 19/IX.23

Dragi!

Ali si prejel iz Trnovega (171) od društva »Bukev« (172) prošnjo za nabavo knjig s plačevanjem v mesečnih obrokih? Lahko ugotiš brez skrbi, ker so člani premožni in neverjetno požrtvovalni. Seznam knjig, ki bi jih kupili, Ti pošljem jaz. Ravnotako naroči tudi tuk. društvu 50 knjig, ki jih zberem sam, ko pridem prih. teden doli. Si zadovoljen?

Almanahovci mi doslej niso odgovorili. Vse, kar sem zbral, pošljem Rustji (173) in odložim vso odgovornost. Ko bodo gospodje malo manj komodni — se bo dalo spet delati.

Kako je s Teboj? V naših gorah dežuje, a še nikdar mi ni bila samota tako draga in potrebna. Piši in mi pozdravi vse znance

Tvoj Gigi

Dopisnica. Naslov: Gospod / France Bevk / Gorica - Gorizia / Via Favetti 11/I. Poštna pečata: Serpenizza Friuli / 19.9.23. Gorizia centro D 19.9.23. Znamka za 30 centezimov.

(171) Trnovo ob Soči pri Bovcu. Kraj v neposredni bližini kraja, od koder je izhajal Resov rod po materini strani (Srpenica). (172) Prosvetno društvo »Bukev«, ki je delovalo do ukinitve vseh društev na Primorskem. (173) Ker na ponovno urgenco, Res ni prejel obljubljenih člankov, se je "razjezil" in vrnil gradivo, ki ga je že imel.

Firenze, 25/X.23

Dragi France,

Že par dni sem tu, potem ko sem si v Benetkah ogledal obilježje, ki mi je še precej všeč. S predavanji pričnem

šele okoli 20. novembra, a opustiti sem moral misel in želje, posvetiti večino ur slovenskim slovstvom. Omejiti se bom moral, vsaj za sedaj, na praktični poduk jezikov in le mimogredè orisati v grobih potezah razvoj literature. Če je to veliko lažje, nudi pa meni samemu tem manj notranjega zadoščanja, ki si ga bom poiskal pa v privatnem delu. Slutim, da hranijo benečanske knjižnice obilo gradiva, še neznanega in neobdelanega, posebno iz dubrovniške dobe. In tega se bom z veseljem lotil.

Kako je s Tabo? Mizo (174) sem ti poslal in upam, da si jo že davno napolnil s papirji in da ti dobro služi. Tudi moje knjige so priromale sèm, a gmotni udarec, ki mi ga je povzročil prevoz (225 L!) je težek! Tolažim se s tem, da so na varnem, in to ni malo.

Čuj, še nekaj! Prof. Debevcu (175) sem pred odhodom poslal kritično izdajo Danteja, ki me je stala s poštnino vred 42 L. Prosil sem ga, naj mi takoj nakaže to vsoto potom Ljub. kredit. banke na *tvoj* naslov. Ali je že kaj prišlo? Kakor hitro prejmeš, pošlji mi takoj tiste lirce, ki jih ni mnogo, a človeku, trpečemu in bolehajočemu na suši, silno prav pridejo. *Te prosim, stori to čimprej!*

Kaj je novega v Gorici? Kaj bo z Almanahom? Ali kaj delaš? Pozdravi mi vse znance in prijatelje.

Tebi pa stiskam roko

Tvoj Gigi

Tu ostanem do 15. nov. Rad bi Ti poslal malo toskanske lepote, ki jo čudovita jesen raztresa nad to mesto. Ali prideš v goste? Ne zabi, česar sem te prosil!

Pismo. Kuverta ohranjena. Naslov: Gospod / France Bevk / Gorizia / Via Favetti 11/I / (Friuli). Poštni pečat: Firenze ferrovia / 18-19 / 26.X./1923. Znamèa za 50 stotink.

(174) Gre za pisalno mizo, ki jo je Res dal Bevku. (175) Dr. Josip Debevec (1867-1938), pisatelj in prevajavec, dantolog

Benetke, 29*XI.23.

Predragi!

Po dolgem romanju v Neapelj je prispela Tvoja karta — v moje roke. Žal, da obljube ne morem izpolniti. Poleg predavanj na visoki šoli, podučujem še nemščino na znanstvenem zavodu (nov tip ital. srednjih šol), kar pa mi vzame ves čas. Saj je gradiva itak dovolj! Ali je napisal Mesesnel članek o Pilonu? (176) Kake reprodukcije si izbral? (177) Glej, da bo format isti kot lani, le papir naj bo debelejši in h koledarju dodaj slov. krstna imena (kar je sklenil I redni občni zbor N.Z.), dobiš jih v koledarčku Edinosti. (178) Kaj je novega v Gorici? Ali je moj Dante (179) prispel in ali je izšla kaka ocena? Če, pošlji mi jo, te prosim! Pozdravi mi toplo vse znance in prijatelje in vse Tvoje!

Tvoj Res Alojzij

Naslov: Cà Foscari, Venezia.
Pošlji mi knjige Gor. Matice!

Dopisnica. Naslov: Gospod / France Bevk / Gorizia / Via Favetti 11/I. Poštna pečata: Venezia ferrovia / 23-24 / 29. XI. / 1923. Gorizia centro / 30.11.23. Znamka za 30 centezimov.

(176) V Jadranskem almanahu 1924 ni članka o Pilonu. (177) Objavljena sta posnetka dveh Pilonovih olj: »Slika moje sestre Milke« in »Lojze Špacapan«. — Papir je bolj hrpav. Koledar ne prinaša nobenih (svetniških) imen, tudi ne slovanskih krstnih imen. (178) Koledarčki Edinosti so bile drobne koledarske publikacije; izhajali so kot beležni notesi poševnega formata z navpičnim tiskom. Podrobneje glej: Marijan Brecelj, »Slovenski primorski koledarji« v reviji »Knjižnica«, Ljubljana 1966, in razširjeni ponatis v Novem listu 1969. (179) Že večkrat citirana knjiga - zbornik »Dante«, slovenska izdaja.

R. ISTITUTO SUPERIORE DI SCIENZE ECONOMICHE
E COMMERCIALI DI VENEZIA (180)

Dragi Moj France!

Dan za dnem sem Te čakal, ne da bi prišel k meni, ampak da si ogledaš razstavo, vsaj ruski paviljon. Bil je tu Pilon, (181) ž njih dr. Dobida (182) in Jože Vidmar, (183) čul sem, da je bil tudi dr. Besednjak (184) — a tebe, ki sem te najbolj želel, ni bilo. Vem, da si imel ob početku šolskega leta obilo dela, (185) da si pravzaprav sam vse vodil, a zdaj, mislim, se je naval polegel in bi se bil lahko odtrgal za dva dni. Za razstavo je prepozno: zaprli so jo preteklo nedeljo. Ali prideš vseeno na kratek oddih in pomenek? Benetke so zdaj brez tujcev, zaprte v svojo lastno lepoto, ki ima zame še večji čar. Tako rad bi se izgovoril [pogovoril] s človekom, nujnega dela imam te dni še malo in pokramljala bi o vsem, kar naju zanima. Čutim, da je s Teboj isto kot z menoj: treba je razgiba misli, treba je konfirmacije lastnih idej, ki si je sami čisto ne moremo dati. In bojim se, da ni v Gorici nikogar, ki bi Ti nudil zvesto prijateljsko rokó in srce.

Nekaj vprašanj imam, ali kaj, ko Te ni? Pridi!

Tvoj Res Alojzij

Ali je Zvon prenehal izhajati? Kaj je z Gor. Matico in Gor. Mohorjevo družbo? Če utegneš, pošlji mi 1 izvod Almanaha I. letnik, ki jih je še nekaj v Tvoji sobi. (186)

Kuverta. Naslov: Gospod / France Bevk / Gorizia / Via Favetti 11/I. Poštni žig: Venezia ferrovia / 23-24 / 11.XII. / 1924. Zadaj: tiskana glava (kakor zgoraj, le brez beneškega grba) in poštni pečat: Gorizia centro 12.12.24. Znamka za 50 stotink.

(180) Na tej šoli — višji trgovski akademiji — je bil Res izredni profesor za srbohrvaški in ruski jezik. Pesnik Stanko Vuk, ki je leta 1934 prišel na to »univerzo« in obiskoval predavanja iz političnih in diplomatskih ved, je tudi poslušal Resova predavanja in navezal z njim tesne stike. Pripomogel je, da se je Resu izpolnila zadnja želja biti pokopan na Sveti gori. (Podrobneje o tem glej: Stanko Vuk, Zemlja na zahodu, Koper 1959, str. 14 - uvod dr. Lina Legiše). (181) Venio Pilon, slikar (r. 1896). (182) Dr. Karel Dobida (1896-1964), prevajalec in umetnostni zgodovinar, ravnatelj Narodne galerije v Ljubljani. (183) Josip Vidmar (r. 1895), predsednik SAZU, publicist, literarni kritik in prevajavec. (184) Glej opombo 136. (185) Naval šolarjev na šolske potrebščine v začetku šolskega leta. Bevk je vodil knjigarno »G. Carducci« v istoimenski, nekoč Gosposki ulici v Gorici. (186) Knjige obeh družb so redno izšle. — Res prosi za »Jadranski almanah« 1923.

28.

30/XII

1924

Dragi! — Čakal sem Tvoje pismo, a ga nisem dočakal. Tudi »Zvona« od 9. številke dalje ni več. Ali ne izhaja več? Upal sem, da mi pošlješ nove knjige, ki so izšle: Goriške Matice in Moh. družbe. — Vem, da si imel oktobra mnogo dela — a novembra do srede decembra? Ali zato ne pišeš, ker prideš? Srečno! Jaz stanujem še vedno v Benetkah, S. Gregorio, 187. Tvoj

Res Alojzij

*Razglednica, ki prikazuje delo Giov. Bellinija »Ia nu-
da verità«. Naslov: Gospod / Francè Bevk / Via Carduc-
ci 7 / Narodna knjigarna / Gorizia. Datum poštnega žiga:
Venezia ferrovia / 23-24 / 30.XIII. / 1924. Znamka za 30
stotink.*

Dragi! — Konečno vsaj glas od Tebe! Za pust pričakujem Tvoj obisk. Jaz sem prost od 19-26. Pridi! — Nekaj pa Te prosim, da urediš v svojih uradnih urah. »Zvona« od avgustove številke dalje nisem več prejel. Ti veš, kakšnega pomena je zame. Te prosim torej, da mi pošlješ vse manjkajoče številke (9-12) in pa letošnji dve! Pridi brezpogojno! Čaka Te

Tvoj Gigi 15-II-1925

Razglednica, ki prikazuje (v barvah) delo Ferruccia Scattola »Venezia - Ponte del Redentore«. Naslov: Gospod / France Bevk / Via Carducci 7 / Narodna knjigarna / Gorizia. Datum poštnih žigov: Venezia ferrovia / 19-20 / 16. II / 1925. Gorizia centro D / 17.2.25. Znamka za 30 stotink.

Benetke, 22-VI-1925.

Dragi Francè!

Od samega čakanja, da se oglasiš vsaj z eno besedo, mi je brada trikrat okoli mize zrastle. Ali res nimáš zame niti minute? Niti toliko, da bi odredil redno pošiljanje »Zvona« (imam le prvi 2 ali 3 številke), niti toliko, da bi prišel za dan ali poldrugi na obisk in bi se dodobra razgovorila? Ali pa si hud name? Pri Bogu — oglasi se!!

Tvoj
Lojze

Dopisnica. Naslov: Gospod / Francè Bevk / Via Carducci 7 / Gorizia. Datum poštnih pečatov: Venezia ferrovia / 7-8 / 23. VII / 1925. Gorizia centro (2 A) / 23.6.25. 17. Znamka za 40 stotink. Dopisnica ima tiskano glavo zavoda in grb sv. Marka.

Italij. grb

R. ISTITUTO SUPERIORE
DI SCIENZE ECONOMICHE E COMMERCIALI
DI VENEZIA

Benetke, 15 / VII-25

Dragi moj Francè!

Ali si sklenil, da se več ne oglasiš? Poslal si mi Zvon in s tem opravil svojo dolžnost. In vendar sem pričakoval vsaj kratko pismo. V kolikor me spomin ne vara, ti ravnateljstvo knjigarne v tem mesecu ne jemlje preveč časa... Ali pišeš noč in dan?

Poslušaj me: v soboto in nedeljo je tu velik praznik. Ali bi ne mogel priti za dva dni k meni? Tako rad bi se pomenil s Teboj. Pridi! Pričakujem Te z vso gotovostjo. Okrog 23. t. m. se pa z Dino (187) popeljem na Srpenico. Pridi!

Tvoj
Lojze

S. Gregorio, 187

Kuverta ni ohranjena.

(187) Dina Res - Frosali - Piacenti, Resova žena.

DODATEK: Objavo Resovih pisem v 22-23 šte. Zaliva izpopolni: Str. 8, opomba 115: Ljudevit Bajec je bil rojen v Hrenovicah, v Št. Janžu na Dolenjskem je služboval od 1911 do 1926. Leta 1939 je bil še v Stari Gradiški. (Po ljubeznivem sporočilu ljublj. nadšk. ord.).

Str. 10, (zadnja vrstica pred opombami): ...letnika 1921. Prvi odtis predstavlja »Telovadno dvorano v Rojanu, požgano 8. septembra 1921, št. 19-20, IV. stran platnic; drugi odtis »Dantejevo jamo pri Tolminu«, šte. 19-20, str. 320; tretji »Grad v Premu, na katerem je bil rojen dr. Lavrič«, šte. 23-24, str. 379.

MRTVE VASI

Sprašujem se, ali je mogoče, da si v teh hrupnih, sonca polnih dneh še utegnem predstavljati tišino istrskega ožganega gričevja, ki se neskončno vije krog starih podrtij in nemirno išče nekaj, kar mu že stoletja uhaja. In sprašujem se tudi, ali je v meni še tisti vtis, ki sem ga imela ob prvem srečanju z Istro: da je to čudovita deviška narava. In čim bolj se sprašujem, tem bolj sem prepričana, da je tako.

Mrtve vasi in ljudje že zdavnaj pokopani v lastni monotoniji; strjena, odporna ilovica je rdeče pobarvala ves ta pozabljeni svet. Vedno sonce; stalno sonce in samo sonce. Listje hrapavo šelesti, pticam je grlo presuho, da bi pele opojno melodijo zelenih, košatih gozdov. Koža je ožgana, srce je kmetu suho in stisnjeno; zanj je življenje delo, delo mu je življenje. Vse je tiho, vse nemo. Istra nima besede, ne prosi več. Le molčeče strmi v nebo; ali se bo pokazal kak oblak, ali kmalu dobi kapljo vode. Vse mirno čaka na nekaj, kar že stoletja uhaja.

Vse molči. In vendar čutiš, kako nekaj vendarle živi in umira in spet oživi. Smrt ni daleč življenju, življenje ni daleč smrti. Istra, ti pozabljeni svet, zadnja priča nekdanjega stvarstva! Divje si lepa, zato razburiš srca, divje si ožgana, zato greješ našega duha. Divja si, ostra, nedotaknjena: zato si Istra!

Mrtve vasi: skupina sivih razvalin. Kdo bi si mislil, da so streha kmetu, kašča revnim pridelkom, hlev izmučeni živini? Tam leže morda že neskončno, morda pa so nastale le danes, nam v privid.

Bela muca se greje na soncu in si nemarno liže trudne tačice. Iz temnega vhoda pricaplja pes, se malomarno ozre na mačko, uleže se pred duri in zatisne oči. Pri vodnjaku je nabran kup umazanih loncev, po katerih lačna kokoš išče ostanke gospodarjevega kosila. V hlevu se živina dolgočasi, prežvekuje, maha z repom in lovi tako muhe in kokoši, ki se ji motajo med nogami. Tele se stiska k materi in posluša prašiča, ki onstran zidu neutrudno kruli; to je vse, česar je zmožno.

Razvalina za razvalino. Vse je sklenjeno v verigo, ki se neha globoko pod zemljo, v tišini, v samoti, v temi, čeprav stara mati kliče na vse grlo: »Rado! Radič, či si?« in se ji pobič od nikoder ne oglašja. Morda išče nov svet, se podi po vročih kamnih in suhi travi, da bi tam našel kakšno sled narave. Čeprav sin pravi očetu, da bi rad v mesto in vidi nasproti sebi grozeč obraz, ga oče ne bo pustil, ker mu je sin potreben za delo na njivi. Vsaka roka je božja pomoč, kaj šele dve! Kmet naj bo! In sin postane kmet.

V teh vaseh, okrog teh razvalin se oglašja to mrtvo življenje. Človek dela ali spi. Ali pa si z nožem čisti s kože skorjo strjenega blata. Ne misli. Saj usoda misli zanj. Zanj je usoda nekaj transcendentnega. In vendar je nekaj tako globoko imanentnega!

Mrtve vasi. Tja poglej, kjer se sredi nizkih zidkov vije kolovoz. Ženska gre, v roki ima golido. Njeni koraki ti zvenijo kot ježa stoterih konj, nje podoba ti miglja pred očmi kot fantastična senca sredi van Goghove narave. Ali če se zdramiš in jo dobro pogledaš... Nemogoče je, da bi tisti težki in odporni črni čevlji zveneli kot bleščeče se

podkve. In sama obleka, črna, toga! — ta ženska ne more biti prikazen. Ker je zrasla iz te zemlje, ker je živila in trpela s to zemljo in postala divja kot ta zemlja. Kje si že videl take oči? Tako vdrte, hladne, nepremične? Nisi še videl takih. Niti takega obraza še nisi videl. Gube, same gube, stisnjene ustne, močno zarasle obrvi, tanke brčice, upognjen nos! Je ženska? Je moški? Človek je. Morda bolj človek kot jaz ali ti.

Šla je mimo. Majhni kamenčki se pod težkim korakom zasadijo v ilovico. Mogočna oljka raste ob kolovozu, nje senca je podobna mreži, veliki prežeči mreži; nje veja se guga v soparici. Pri vodnjaku se ženska ustavi; sname izpod pazduhe golido in jo položi na rob vodnjaka; priveže na vrv star vrč in ga spusti v globino. Nič. Kot bi udarili po zvonu in bi ta ne zavzenel. Vode ni! Ženska obstoji. Saj si ne bo zaradi tega belila glave. Če tam ni vode, bo voda že kje drugje. Če pa je danes ne najde, jo najde jutri; če ne jutri, pojutrišnjem. Če ne bo vode za polento, doma je nekaj sira in nekaj klobas tudi.

In že odcoklja s svojo golido. Vzravnan, odločna; premikajo se ji le noge in leva prosta roka. Kot se je prikazala, tako odide v mrtvo vas.

Tam pri hlevu sedi na kamnu mož. Sklonjen, počasnih kretenj; slamnat, preluknjan klobuk mu na pol pokriva glavo. Zlaga fige v košaro. Nesel jih bo na trg in jih prodal. Če jih bodo kupili. Na dno košare postavlja manjše, zadnja plast pa je sama vrsta velikih, svetlozelenih fig. »Prodajajo jih tudi po 300 dinarjev,« si misli. »Ne vem, koliko mi bodo ponudili, vzamem pa to, kar mi dado. In vodo pripeljem iz mesta. Vodo, seveda.«

Košare so polne. Stari vstane, komaj stoji na šepavih in suhih nogah. Hlače mu lezejo dol in popolnoma pokrivajo čevlje. Hodi sključeno in brez palice. Noge se mu opletajo, kot da bo zdaj zdaj padel; a ne pade. Zdaj se

napoti v kuhinjo, se usede k peči in spije polič vina. Belega, tistega dobrega. Dobro je, seveda, čeprav je kislo in menja barvo komaj odmašiš steklenico. Vino je vendar njegova stvaritev, zasadil in obdelal je to trto, jo po potrebi namakal, trgal grozd za grozdom in ga v sodu mečkal, vesel, da si končno moči noge. Vino mu je prijatelj, ob strani ga ima vse leto. Vsa leta.

Noč je. Po mrtvih vaseh zapiha sapica, morda zajec leze v grmovje, vesel, da se je danes skrivoma nasitil z edino zeljnato glavo, ki je še ostala na zapuščenem vrtilcu pri hlevu. Ptič zatisne očesci, zafrfota s perutmi in poskuša, kako bi lahko najudobneje čepel; a kaj, ko je veja tako hrapava in naga! Jutri pa morda zapoje! Nad naravo, nad neskončnim gričevjem, ki se vije in išče nekaj, kar mu že stoletja uhaja. Nad svojo drago domačo zemljo, na katero je privezan in ki je ne zapusti. Jutri zapoje nad mrtvimi vasmi.

SOŠKA DOLINA SPET V NEVARNOSTI!

Vsa povojna leta se ni za lepi primorski svet nič odrešilnega naredilo. Namesto da bi odgovorni forumi poskrbeli, da se Posočje razvije v sodobno urejeno pokrajino, pa zdaj že drugič skušajo naravne lepote, kakršnih ni drugod v Evropi, skaziti z gradnjo elektrarne.

Kakor smo se uprli prvemu načrtu, se upiramo zdaj drugemu, ki ni nič manj nesmiseln od prvega. Upiramo pa se zdaj toliko bolj odločno temu novemu poskusu, ker dandanes države gradijo zmeraj bolj številne elektrarne na atomski pogon. Slovenija naj si zato omisli tako rešitev, SOČO PA NAJ PUSTI V MIRU!

MOJ BRAT

JANKO - VOJKO

V začetku leta 1944., kmalu potem, ko sem začela poučevati v Ložah, sem dobila od nekega okrožnega foruma pismo, v katerem so me pozivali, naj jim sporočim svoje partizansko ime. Izbrala sem si ime »Lipa« in jim to sporočila. Bilo je v začetku pomladi in uboga »Lipa« ni utegnila niti vzbrsteti, ko sem že dobila od istega foruma drugi dopis, s katerim so preklicali prejšnjega in mi sporočili, da Vojkova sestra nima pravice do partizanskega imena. Ugotovili so, da je Vojko naše ime proslavil, in da se zaradi tega ne sme skrivati pod drugim in da bodo zato vsi dopisi naslovljeni na moje polno ime. Res je bilo, da je Vojko proslavil naše ime po Primorski, a kaj sem bila navsezadnje jaz? Samo njegova sestra. Bilo mi je neprijetno in cel kup vprašanj sem si postavila, a nobenega logičnega odgovora nisem našla. Mislila sem si, da morda komu od okrožnega vodstva ni prav, da hodim v Vipavo, ki je nemška postojanka, a v tem primeru bi morala kje drugje najti stanovanje, meni pa je bilo vseč pri Hribovih, kajti gospa Elčka in njen mož sta bila imenitna človeka in nikoli se nista vtikala v moje zadeve. Po drugi strani pa sem slutila, da tudi partizansko ime in konspiracija okrog pravega imena dajeta le relativno varnost, saj ima okrožno šolsko nadzorništvo vse moje anagrafske podatke. Da, vse je bilo odvisno od toliko drobnih stvari, in ne nazadnje od sreče in slučaja. Vsekakor pa je to, kar je bilo videti na prvi pogled kot neka čast, v resnici mene

spravljalo v stalno nevarnost. Kajti bilo je nemalo pomembnih ljudi, kakor na primer dr. Joža Vilfan, tovariš Jože Srebrnič in še drugi, ki so jih ljudje poznali po imenu, a so prav tako imeli tudi svoja partizanska imena. Poleg tega pa so ti pomembni ljudje bili zaščiteni, imeli so oddelke, ki so skrbeli za njihovo varnost, kaj še, da bi bili od jutra do večera tako na šoli kakor zunaj nje izpostavljeni nevarnosti. Zaradi vsega tega sem mislila, da bi bilo prav, če bi imela za primer, da me Nemci ustavijo, neki njihov dokument, kjer bi bilo napisano, da sem učiteljica.

Na pismo okrožnega odbora nisem odgovorila, sklenila pa sem, da bom šla čimprej na nemško komando v Vipavi, kjer so v imenu Führerja in velikega Reicha izdajali nekakšne prepustnice. Moja šolska nemščina je bila nadvse pomanjkljiva, a nekako bo šlo, sem se tolažila.

Visok, vitek nemški častnik, prava podoba pruske brezhibnosti in vojaške natančnosti, se je dolgočasil v prazni pisarni in bil očitno hvaležen, da lahko kaj naredi za svojo Deutschland über alles. Dvakrat mi je vljudno ponudil stol in dvakrat sem ga odklonila z neprizadetim: Danke schön. Ves čas sem mu zrla v oči in odsekano odgovarjala, to pa tudi zaradi tega, ker me je bilo strah, da česa ne bi razumela in ne znala odgovoriti. Sreča, da se je zadovoljil z anagrafskimi podatki, tako sem se mu olajšano zahvalila in z Guten Tag zaprla za seboj vrata njegove pisarne. Ko sem se drugi dan zvečer vrnila k Hribovim, me je sprejela gospa Elčka z glasnim smehom. Udobno se je grela za štedilnikom in se kar naprej hihitala: očitno jo je nekaj nadvse zabavalo. Končno sem le zvedela, da je bil pri nji nemški častnik (navedla sem, da stanujem pri njih), in hotel vedeti, kdo je dekle, ki je tako schrecklich hoch. Hotela je, naj ponovim, kar sem rekla Prusu, da je nanj tako učinkovalo. Rekla sem ji, da se ne zavedam, kaj bi bilo posebnega, razen da nisem hotela sesti in sem stala zravnana pred njegovo pisalno mizo in gledala dol nanj, ki je hitel pisati. Tako zelo se mi je mudilo ven iz tistega nemškega gnezda,, a on na srečo tega ni razumel. Včasih se človeku posreči, da se obda in zavaruje

z nepristopnostjo, ki mu jo podzavestno narekuje samo-
obramba.

V Vipavi so živeli daljni očetovi sorodniki: stara teta Ivanka Dekleva in njena nečakinja Karla. Stanovali sta v gradu Lantierijev in teta Ivanka je bila, če se ne motim, oskrbnica. Ko smo bili majhni, smo šli včasih z očetom tja na obisk in meni je bilo vseč poslušati, kako Vipavica klo-
kota in šumlja ob grajskih temeljih. Karla, ženska v zrelih letih, je bila nezakonsko dete, mati jo je pustila v Vipavi in se v Trstu poročila. Menda je bila zelo malo deležna ma-
terine ljubezni, a teta Ivanka jo je imela nadvse rada in živela le zanjo. No, na stara leta je Karla vzela mladega Napolitanca, kateremu bi lahko bila mati. Po njeni poroki so ji Vipavci, kot Slovenki, marsikaj očitali. Vem, da je večkrat zmerjala naše ljudi, posebno naše fante, ko so šli na nabor in peli po slovensko. Trgala jim je ovratne rute, če se ji je zdelo, da je njihova barvna kombinacija sumljiva; če pa je tudi izdajala Italijanom, tega ne vem, in ne spom-
nim se več, da bi mi kaj o tem povedali. Po razpadu Italije leta 1943, je šla Karla z možem v Trst, a pozneje jo je skr-
belo, kako je z njeno krušno materjo in je prišla na obisk v Vipavo. Ne vem več, kako, a prišla je v roke VOŠ in kon-
čala v 13. bataljonu. »In kaj dela v 13. bataljonu?« sem vprašala gospo Elčko, ki mi je pripovedovala o tem. Nekam pomenljivo se je nasmehnila, ko mi je odgovorila, ali mar ne vem, da je 13. bataljon, bataljon mrtvih. A kako naj bi to vedela? No, Karli so na hitro sodili in jo vrgli pod kup dračja; vsaj tako sem pozneje slišala. Elčka Hribova mi je o tem pripovedovala zaradi tega, ker so prišli k nji odbor-
niki vipavskega ljudskega odbora in hoteli, da grem jaz k stari teti Ivanki in ji skušam dopovedati, da bo prišla Karla prav kmalu spet nazaj, samo malo naj še počaka. Teta Ivan-
ka je namreč hotela vedeti, kje se toliko časa zadržuje njena nečakinja. In ker ni dobila pravega odgovora, se ji je poro-
dil dvom; na vsak način je zagrozila, da bo šla k Nemcem

in jih obvestila o Karlinem izginotju. Jaz, njena daljna sorodnica, pa naj bi zdaj reševala vipavsko partizansko organizacijo pred njeno grožnjo. Teta Ivanka se mi je sicer smilila, a sram me je bilo starko varati s praznimi upi. Ker pa je spet zagrozila, mi gospa Elčka ni dala več miru, kajti tudi od nje so zahtevali, naj me prepriča. Rekla sem, naj gredo lagat tisti, ki so Karlo spravili v 13. bataljon. Seveda je bilo to nemogoče: izdali bi se. In tako sem se morala vdati in iti. Uboga stara teta, kako se mi je smilila, in čeprav Karle nisem marala, sem lagala in lagala in ji vse mogoče pripovedovala, samo da bi vlila malo upanja v njeno žalost in samoto. Ko sem jo videla tako staro in krhko, sem pozabila, da lažem zaradi vipavskih aktivistov: samo zaradi stare žene me ni bilo sram lagati, kajti hudo bridko je, da ostaneš sam, ko si star in potreben dobre roke. In teta Ivanka ni šla k Nemcem zaradi Karle, ne tedaj in ne pozneje: kako neusahljivo je človeško upanje.

Spomladi leta 1944 mi je neki odbor ali komisija pri PNOO, ki je zbirala gradivo za izdajo spominske brošure ob proglasitvi brata za narodnega junaka, pisala, da namepravajo proglasiti Janka za heroja in da me prosijo, če bi tudi jaz napisala svoje spomine nanj. Napisala sem in jim poslala. Kmalu za tem sem se nekega dne vračala s sestanka učiteljev v Šmarjah ali Brjah in tam pod Erzelom srečala dr. Jožo Vilfana, ki je s svojim spremljevalcem jezdaril tja, od koder sem jaz prišla. Spoznala sem ga na Štjaku. Menda prav 8. marca je bilo tam veliko zborovanje AFŽ (Antifašistične fronte žena) in miting (zares se več dobro ne spominjam, če je bilo prav ob priliki praznika žena ali pa kdaj drugič; a vsekakor na Štjaku). Na Štjaku je bil glavni govornik seveda on. Res, bil je bleščeč govornik: beseda mu je tekla gladko in lahko, »kot bi rožce sadil«, bi rekla moja kraška babica, in aplavzov ni nikoli pogrešal. Ko sem pozneje mislila na njegov govor, pa mi ni prišlo nič bistvenega

na pamet in zmerjala sem se, da sem velika pozabljivka, saj sem vendar tudi sama navdušeno ploskala. Sedeč na svojem konju je tam pod Erzelom zdaj dobrohotno zrl name. Rekel mi je, da je prebral, kar sem poslala o Vojku, in da je lepo napisano. Hotel je še vedeti, kdo mi je napisal tiste spomine. »(do naj mi jih napiše?« sem tudi jaz vprašala malce začudeno, »menda sama, ne?« In kdo da bi jih je korigiral bi še rad vedel. Tudi to sama, sem mu povedala. A kje sem se vendar naučila slovensko pisati, je hotel končno vedeti. »Doma pri mami,« sem potrpežljivo, a že nekoliko jezno podarila, »in dve uri na teden privatno v Gorici pri uršulinkah, ko sem bila v šoli.« In kaj da rada berem? Pravo izpraševanje. In rahlo sem skomignila z rameni in mu povedala, da vse, kar dobim, a da najraje ruske pisatelje, katerih dela imam doma, ali bolje, smo imeli doma, kajti tudi mnogo knjig je zgorelo. Zdelo se je, da je zadovoljen z mojimi odgovori, in odjezdil je v dolino, jaz sem pa pešačila v hrib, da bi bila čimprej na Gočah. Reči moram še to, da mi je šlo tikanje slabo od rok, pa najsi sem imela opraviti z navadnimi tovariši ali pa s kakimi bolj imenitnimi, kajti boriti sem se morala proti prirojeni zadržanosti. Večkrat so me opozorili, da se s tovariši tikamo, in moje prizadevanje je šlo tako daleč, da mi je končno bilo tikanje samo po sebi umevno. Ko pa sem dosegla to stopnjo, tedaj... a o tem pozneje.

Zaradi tistega izpraševanja o moji slovenščini pa sem bila jezna, ker se je prenekateri kranjski Janez sila začudil, če je Primorec napisal nekaj besed, ne da bi pri tem trikrat pogrešil. In če si kolikor toliko pravilno govoril, tedaj so nekateri ugibali, kam naj te dajo (če niso vedeli od kod si), ker Primorci ne bi smeli več znati slovensko. Res, prenekateri Kranjec (tako smo opravili mi Primorci vsem, ki so bili z onstran italijanske meje) še pojma ni imel, kako smo se upirali poitalijančevanju, in kako smo doma gojili materin jezik.

Dr. Jožo Vilfana sem pozneje še srečala. Enkrat na nekem zborovanju partizanov, kamor sem bila povabljena kot

sestra narodnega heroja, da bi skupaj s tovarišico Slavo Biddovčevo poklonila prapor Bazoviški brigadi. Po končani svečanosti in govorih sem bila tudi jaz povabljena na pojedino. Če niso postregli z redkim, neslanim močnikom, mi je bilo, kot da je ohcet v hiši.

Vem, da je bil govor dr. Jože Vilfana vzneseno lep, vizija čudovite bodočnosti, in ploskali smo mu brez pridržka. Med govorom se mi je prebudila iz daljnega spomina beserica »krasnorečiti«. Ko sem bila še zelo mlada, sem mnogokrat zasledila to besedo v starih knjigah, in vem, da sem vsakokrat pomislila, da bi moralo zelo paziti deklet, kateremu fant krasnoreči. Prav zares, prepričana sem bila, da prava ljubezen nima nič kaj opraviti s krasnorečjem. Ta beseda me je po tistem sijajnem govoru dražila kot porogljivo režanje, in vem, da sem se obrnila k svojemu Bogu (tistemu dobremu, nič maščevalnemu): »Bodi dober z mano in daj, da ohranim nekaj tega navdušenja za bodočnost, vsaj nekaj dni me pusti v tem vznesenem stanju!« Mar mislite, da me je Bog uslišal? Kje neki! In potem me je motil še drug, svež spomin. Bila sem poleg, ko so se politični aktivisti pogovarjali in se dogovarjali, kako naj govori eden izmed njih, ki se je odpravil v dolino k nekemu župniku. Kako naj ga ogovori: z gospodom ali s tovarišem? No, rekli so mu, da je bolje, če mu reče gospod, in sploh naj mu reče, kar meni da rad sliši, saj pozneje to tako ali tako ne bo imelo pomena. Morda so to nepomembne malenkosti v veliki politični igri, makiavelizem, katerega se poslužuješ, če nimaš dovolj časa za prepričevanje. A meni se ni zdelo tako, in rekla sem si: deklica, potrebno ali ne, ne boš se ukvarjala s politiko, še naprej boš poučevala, in nikoli ne boš govorila ničesar takega, v kar nisi sama prepričana. Vendar meni ni bilo toliko do tistega župnika, saj je bil izobražen in gotovo dovolj kritičen, spraševala pa sem se: kaj pa naši kmetje? Tudi zanje velja: reci jim, kar radi slišijo, na primer, da ne bo davkov, da jim ne bo nihče več sedel na grbi, samo med in mleko se bosta cedila kot v obljubljeni deželi. Smešno, a resnično: koliko naših kmetov, primorskih kmetov, je bilo do-

volj naivnih, da so verjeli, da po vojni ne bo več davkov. Ko sem nekoč o tem podvomila, me je kmet, domačin, gledal kot zahrbtno sovražnico, a po vojni me je prepadeno spraševal: »Kdo ti je to tedaj povedal?« »Nihče,« sem mu odgovorila, »saj ti ni treba mnogo pameti, da razumeš, da država, kjer bo kot celota vladala le ena stranka, kot mi je že aprila 1942 rekel Janko, ne more brez močne vojske in policije, in ti ne živijo od mane, kot Izraelci v puščavi, da ne govorimo o gospodarskem razdejanju, v katerem smo se znašli po tej vojni.« Obljube, da, vedno obljube: te so višja matematika, in s to bi moral človek vedno računati, pa naj gre za izigravanje neke narodne manjšine, naj gre za predvolilno kampanjo ali pa, recimo, za delo agitpropa med zadnjo vojno.

In ti, brat Janko, ko si ponoči obiskoval duhovnike, kot mi je pravil tovariš Jakec, si mar tudi ti operiral z makiavelizmom? Vem, da ne, kajti preveč si spoštoval vse naše ljudi, da bi si dovolil lahek uspeh. Tudi kmetom nisi pripovedoval pravljič o obljubljeni deželi, saj si do dna proučeval Krekov »Socializem«. Se še spomniš, kako sem te nekoč opozorila, če je mar dostojno, da si delaš toliko zapiskov na robovih tuje knjige, in kaj ti bo rekel gospod župnik, ko mu jo boš vrnil? A ti si nejevoljno in malce v zadregi odvrnil, da je sploh ne misliš vrniti, ker te preveč zanima delo rdečega župnika. Veš, Janko, med vojno sem včasih tako zavidala Angležem njihovega Churchilla. Brez pisanih ognjemetov fraz in parol, stvarno in jedrnato je govoril svojemu narodu, da priznam, zdelo se mi je, da še pretirava katastrofo, ki jim preti. Nam pa so pripovedovali pravljičice o Indiji Koro-mandiji, no, pa pustimo — saj nekateri jo zares imajo...

Med govorom dr. Jože Vilfana me je vse to motilo, a bila sem v nekem posebnem blaženem stanju, ko ti je vse prav in dobro. Ko se ti dvomi porajajo, a je življenje preveč lepo, da bi te dlje kot za trenutek morili pomisleki. Vse ljudi sem imela rada, z vsemi bi se rada šalila in jih zbadala, a

to samo kot nameček vsesplošne ljubezni. Po govoru smo šli v izbo premožnega kmeta, kjer je bilo pogrnjeno omizje v obliki podkve. Med potjo sem se šalila z dr. Vilfanom in s tovarišico Maro Samsó. Prvi je bil uglajen svetovljan, a druga ozkotirna partijska aktivistka, a ob meni in doktorju se je morala kljub temu smejeti, čeprav s pridržano diagnozo. Dr. Vilfan je hotel po vsej sili vedeti, kakšen se mi je zdel njegov govor. »Oh, lep, prelep,« sem se branila. »Ampak povej, kako in zakaj lep.« je vztrajal. In v stanju popolne blaženosti in rigoletske potegavščine sem mu odkrito povedala, da je govoril kot demagog, ki se zaveda, da ne bo mogel dati ljudem, kar jim obljublja, pa kljub temu krasnoreči. Smeje mi je rekel »enfant terrible«, mene pa je preblisnila misel, da mi kljub vsemu, tega ne bo pozabil.

Pri večerji sem sedela v sredini omizja med dr. Vilfanom in tovarišico Maro in bili smo veseli in hrupni, čeprav je od tovarišice Mare prihajal leden hlad. Že nekaj časa me je preiskujoče gledala kot zdravnik, ki bo zdaj zdaj ugotovil nalezljivo bolezen. Vendar je mislila, da je prav, če pri tem tudi bolnik sodeluje, zato se je z dobrohotnim glasom (a njene oči niso bile prav nič dobrohotne) zarotniško nagnila k meni in me vprašala: »Povej mi no, Slavka, kaj si pravzaprav ti?« Tako je bila inkvizitorsko posrečena, da sem bušila v krohot, a ona je resno čakala na odgovor, zato sem ji med smehom odgovorila: »Veš kaj sem, tovarišica Mara? — Svobodna republika! In jaz sama sem njen predsednik.« Zdaj je vsa dobrohotnost izginila iz njenega glasu, in v pravo grožnjo je izzvenel njen odgovor: »Kar dobro se skrivaš v svoji žametasti škatlici, a le počakaj, te bomo že izvlekli iz nje!« »Oh, kar poskusite,« sem bila še vedno nasmejala, »če vam bo uspelo!« Potem je bilo tudi mojega veselja konec in blaženo stanje se je spremenilo v klavrno posmehljivost. Spomnila sem se, kako sem se včasih v zavodu šalila in me je naša profesorica - redovnica opomnila: »Scherza coi fanti e lascia stare i santi!«*) Nji sem lahko

*) »Šali se z vojaki, a pusti na miru svetnike.«

odgovorila, da bi se zelo rada šalila s kom drugim, a kaj, ko so v zavodu, kamorkoli pogledaš, le sohe svetnikov in portreti papežev, karkoli pa se v zavodu moškega giblje, je v talarju. No, ob tovarišici Mari sem pomislila: odslej si bom zapomnila, da nedotakljivost ne nosi vselej avreole, sicer pa, ni mar Stalin neke vrste svetnik, pa čeprav še živ in na čelu drugega verstva? Nekoč sem gledala, kako je mladinska aktivistka iskala po svoji usnjeni torbi, taki kot so jih imeli komandantje in politični komisarji. Med drugim je izvlekla na dan tudi Stalinovo sliko. Zamaknjeno in vneseno ga je gledala in rekla: »Prej življenje kot to sliko!« »Menda jo boš ja odvrгла, če bi te ta slika lahko spravila v življenjsko nevarnost?« sem ji začudeno rekla. A ona mi je ponovila prešnje besede, in jaz sem se prepadeno spraševala, kaj neki bi se moralo zgoditi z mano, da bi me pripravilo v tako skrajnost. (Kje je bil še Hruščev in njegova obsodba kulta osebnosti!) In ko sem gledala tisto vipavsko dekle, ki je še pred nekaj leti krave paslo, sem prvič začutila nejasen strah.

Ni pretekel teden, in že sem dobila pismo od tovarišice Mare. Prav korenito me je krtačila, a tako nezaslišana je bila vsebina pisma, da nisem vedela, ali naj se jezim ali smejem. Med drugim mi je očitala tudi, da sem zgubila pravo pot in da naj se zgledujem po tovarišici S., ki mi je lahko v vsem za zgled. n še in še. A tudi moj odgovor je bil oster. Saj, sem ji rekla, mogoče sem res na krivi poti, a če je tako, potem na pravi nisem nikoli bila. Tovarišico S. spoštujem kot prizadevno skojevko, vendar nihče ne more zahtevati, da se prelevim v to, kar nisem. Ona si je izbrala politično delo, jaz pa poučevanje, in vedno bom delala tako, kot čutim, da je zame prav. In tako dalje.

Ni mi bilo dosti mar, če se je tovarišica Mara jezila name, še zadovoljna sem bila, saj mi je bilo dostikrat nerodno, ko je s presenetljivo samoumevnostjo diktirala meni

ali kateremu drugemu dekletu, ki je lahko šlo v Vipavo: »Pojdi k tej in tej trgovki, ali pa k ženi lesnega trgovca in reci, da naj mi da bluzo, ker moja je že strgana.« Saj navsezadnje se mi je zdelo logično, da tisti, ki ima polne skrinje, dà onemu, na katerem se je edina srajčka strgala; a nič ne morem za to, če me je bilo kljub temu sram. Sram, ne toliko zaradi tega, ker sem prišla po kakrkoli že, marveč zato, ker sem čutila, da se tovarišice Mare boje in da z olajšanjem zapro vrata za menoj. Zato sem se izognila naročilom, če sem le mogla. Nekajkrat pa sem celo pisala v Ljubljano stricu msgr. Stanku zaradi knjig, ki jih je tovarišica Mara potrebovala za tečaje aktivistov. Saj sem tovarišico Maro spoznala prav o priliki tekmovanja, ki smo ga priredili med šolami, ko se je končalo šolsko leto 1944. Tovarišica Mara, ki je bila v ocenjevalni komisiji, se je čudila mojim otrokom, ki so zmagali na tekmovanju, in mi rekla, da bi lahko nastopili v ljubljanski Operi, tako dobro govorijo, pojejo in deklamirajo. Povedala sem ji, da sem napravila le trgovsko šolo, a da se pisala v Ljubljano stricu in ga prosila, naj mi pošlje vse, kar lahko prav pride tako strokovno nepripravljenemu elementu, kot sem jaz. In da mi je stric poslal kup knjig.

Hitro je izkoristila priliko in mi naročila nekaj knjig. In stric Stanko jih je vselej pridno dobavljal. Ko sem knjige dobila in jih pregledala, sem si seveda pridržala, kar mi je bilo všeč, tovarišici Mari pa rekla, da tistih knjig stric ni dobil. Tako sem si pridržala Prepeluhove »Pripombe k naši prevratni dobi« in še nekaj drugih. Včasih me je vest pekla, ker sem stricu lagala, da so knjige zame; a nekoč sem mu zamerila neko kruto pripombo in mislila sem, da se lahko malo maščujem, obenem pa sem se tolažila, da saj mu bom po vojni vse povedala. Kruto pripombo je stric izrekel ob priliki Hitlerjeve zasedbe Češke leta 1939. Tedaj je stric preskrbel teti in meni vstopnico za Opero. Igrali so »Prodano nevesto« in kot gost je pela Jarmila Novotna. Predstava je dobro uspela, glavna pevka je imela zelo lep glas, a vse nas je težila usoda Češke. Ploskali smo in ploskali, a najraje bi

jokali, vsaj tako je bilo meni pri srcu. Po predstavi sem doma pomilovala Čehe, a monsignor stric mi je z nezmotljivo nezprosnostjo vatikanske kurije odvrnil: »To je kazen božja, ker so se oddaljili od Boga.« »Zasedba Češke je kazen božja?« sem ga nejeverno vprašala. A stric Stanko je spet rekel: »Popolnoma so pozabili na Boga!«

Saj je stric pošteno priznaval, da o politiki ničesar ne razume in gre k patru Kopatinu, ko mu je politično dogajanje le prehuda uganka, a vseeno se mi je zdelo strašno hudo, kar je rekel.

Da, pismo tovarišice Mare je bilo pravi ultimāt, a tega jaz nisem sprejela. Človeku pa je kljub vsemu hudo, ko se z nekom spre, ko čuti, da je dvogovor nemogoč. Takrat si se vendar moral ali popolnoma vdati nazorom vodstva in se odpovedati svojim ter v slogu in duhu časa, ki je prihajal v našo deželo, napraviti avtokritiko, ali pa tega nisi zmožel in nisi hotel in si ostal, kar si bil. V tem drugem primeru si bil prepuščen na milost in nemilost nevidnim silam, ki so nam krojile življenje, brez možnosti priziva.

Spomnim se pa še tovarišice Mare v zvezi s tovarišem Srebrničem. Saj mu je njemu nekega vročega poletnega popoldneva leta 1944 ona predstavila kot Vojkovo sestro. In spomnim se tudi njene bele sobice v sanatoriju na Golniku, kjer sem jo obiskala poleti 1946, potem ko sem prejela njeno pismo. Tam sem v nji spoznala tudi ženo, pri kateri bi zaman iskala komisarsko ostrino. A o tem enkrat pozneje.

Tovariš Jože Srebrnič je bil človek, do katerega si nagnonsko čutil spoštovanje, občudovanje in zaupanje. Meni ni bilo dano, da bi med vojno spoznala mnogo ljudi, a med tistimi, ki sem jih, je nekaj takih, do katerih sem takoj čutila, da jim lahko zaupam in se z njimi o vsem pogovorim.

Tisto poletno noč sem dolgo bedela, ker nisem mogla zaspati. Poleg mene je spala tovarišica Mara, o onkraj nje je spokojno dihal tovariš Jože Srebrnič.

Malo nas je ostalo od številne družbe, ki je tisti večer obedovala v kuhinji gostoljubne hiše na Gočah. Popoldne je prišla na dvorišče skupina partizanov in moja pozornost je priklenil lep belolas partizan plemenitega izraza, njegova prav tako bela, lepo pristrižena brada pa me je spominjala na mojega očeta. Okrog vodnjaka na dvorišču so žejni, prepoteni partizani nestrpno dočakali zajemalko vode in hlastno pili; lepi, belolasi, starejši mož pa je z mirnimi preudarnimi kretnjami natočil vode v obtolčeni lavor, si močil zapetja, si šel z mokrimi rokami čez tilnik in šele potem plaženo pil. Z občudovanjem sem ga gledala in povedali so mi, da je to tovariš Jože Srebrnič. Po večerji je večina mladih pobrala odeje in rjuhe in šla spat v bajte, ki so sredi vipavskih vinogradov. Mene ni vleklo ven in tako smo spali na zakonskih posteljah mi trije. Tovariš Srebrnič, tovarišica Mara in jaz. Tovarišica Mara je nemirno spala in stokala med spanjem, ker so jo mučile garje. Vso noč se je praskala in glasni, votli škra-škra po trebuhu me je spravljaj ob spanec in na rob postelje. Garje so bile tedaj tako razpasena nadloga, da sem se vselej oddahnila, ko sem čutila, da nič ne draži moje kože. A tovariša Srebrniča ni nič motilo: truden od dolge poti je spokojno in mirno spal onkraj tovarišice Mare. Vsakokrat, ko slišim njemu posvečeno pesem »Smrt v Brdih«, spet vidim prizor ob vodnjaku, slišim njegovo mirno dihanje in kot porog krute usode se mi zdijo mrzli valovi naše modre Soče, ki so uničili to plemenito življenje. In sprašujem se, če je bilo res nujno spravljati v očitno nevarnost priletnega človeka.

(Nadaljevanje sledi)

IZ DNEVNIKA

16. aprila

Camus. So ljudje, ki se posvetijo laži, kakor da so stopili v meniški red.

Če jim v majhnem slovenskem svetu, padeš v kremplje, te raztrgajo s slastjo, s katero mlad pes scefrà nogavico.

17. aprila

Cesare Beccaria: »Bolj ko se ohlajajo čustva, ki nas vežejo na narod, bolj se krepi naša povezanost na postranske stvari: in tako so za časa močnega despotizma prijateljstva trajnejša in družiske čednosti (zmeraj povprečne) bolj poudarjene, oziroma so skoraj edine. Iz tega lahko vsakdo spozna, kako kratkovidna je večina zakonodajavcev.«

Idem.

»Zasužnjeni ljudje so bolj pohlepni, bolj nebrzdani kakor svobodni ljudje. Ti razmišljajo o znanostih, razmišljajo o koristih naroda, postavijo si velik smoter in ga skušajo doseči; prvi pa se zadovoljujejo s tem, kar jim prinese vsak dan sproti, in skušajo, da bi v razuzdanosti pozabili na ničevnost, v kateri živijo.. Če se negotovost zakonov udomači v narodu, ki je pohlepen, a delaven, se bo njegova dejavnost razpršila v neskončnem številu drobnarij in spletk, katere bodo zasejale nezaupanje v srcih, in izdajstvo in hinavščina bosta postala načelo prave modrosti.«

Idem.

»Popolno neznanje je manj usodno kakor povprečno in zmedeno znanje...«

Idem.

»Napad na varnost in svobodo državljanov je eden od največjih zlodejstev; sem spadajo ne samo uboji in kraje preprostih ljudi, ampak tudi nehanja gosposke in uradnikov, katerih vpliv deluje na večjo daljavo in z večjo močjo, uničujoč v podložnikih načela pravice in dolžnosti...«

Idem.

»Prostosti ni, ko zakoni omogočajo, da v nekaterih okoliščinah človek neha biti oseba in postane stvar.«

Idem.

O mučenju.

»Zločin je ali dokazan ali pa ne. Če je dokazan, potem ni potrebna druga kazen, kakor tista, ki jo določajo zakoni, odveč so mučenja, ker je odveč krivčevo priznanje; če pa je zločin nedokazan, potem ne smemo mučiti nedolžnega, zakaj po zakonu je nedolžen vsakdo, komur ne moremo dokazati krivde.«

22. aprila

Berdjajev.

Nemška filozofija od Eckharta in Lutra do Marxa. Eckhart ne priznava nobene vrednosti ustvarjalni biti. Gottheit je vse. Za Lutra je vse odvisno od božje milosti. Heglov univerzalni duh je spet nasproten posameznikovemu bitju. Za Feuerbacha je res človek ustvaril božanstvo, a s tem Feuerbach ni pobožanstvil človeka individua, ampak družbo, človeštvo. Nazadnje pa pride še Marxovo poudarjanje kolektivnosti.

Dokaz, pravi Berdjajev, da je nemška misel antipersonalistična. In mislim, da ima prav, ko trdi, da gre za duševno bolezen. Rekel bi, da se je evropski človek preveč nalezal vsega tega, in da bi kazalo kreniti na manj metafizično pot.

Idem.

Strah je zmeraj konservativen, čeprav ima kdaj videz revolucionarnosti. (Bertrand Russell: Komunisti sovražijo in se bojijo; kar pa ima za osnovo sovraštvo, maščevanje in hkrati strah, ne more roditi kaj zares vrednega.)

25. aprila

Irma mi piše:

»Tako rada bi spet enkrat čutila, kako struji skozi mene resnično navdušenje; tako rada bi se spet enkrat prepustila skupni volji množice. Kje je naš zanos, naša vera, kdaj te še roka primora, da zaploskaš? Razžrla nas je rja skepse in nezainteresiranosti. Vsi bomo prišli v vežo Inferna med liste, ki morajo za kaznen spet in spet hoditi za zastavo. Kdaj se je pravzaprav vse to zgodilo?«

»Grdi, zagatni, depresivni časi. Kot mir pred apokalipso. Mi pa mladim govorimo, naj bodo dobri, ljudje z vestjo. Duhovni človek in kar je še podobnega. Vidiš, mladi so to slekli kot premajhno srajčko.«

»Slovenstvo je bilo doslej vse preveč megleno, prigodniško, politično utilitarno ali pa dekorativno razčustvovano. Pri vas onkraj meje pa gre verjetno za več momentov; ogroženost, odprto okno, živo politično življenje ipd. Tako da imate (žal) v zamejstvu nekaj prednosti. Ko skušam na hitro dognati po spominu, se mi zdi, da je v preteklosti samo Prešernov genij do dna razumel tragiko naše biti.«

»Pri svojem delu se držim kot zveličavnega misijona — ne "deklariranih" nacionalnih misli. Nam je potreben ponos, človečnost, plemenita vzravnost, spoznanje o lepoti in vrednosti našega nacionalnega genija. Abstrakcije, boš rekel, toda če bi to zares raslo z našim človekom, nas ne bi neslo v neke tuje in odtujene vode.«

»Seveda pa je res tudi to, da nekatere stvari pri nas šele v zadnjem času jasno izstopajo in bolijo; stvari, ki jih zaradi moje apolitičnosti (vzgoja, šolski sistem) in mladosti tedaj nisem opazila in vedela. Nato pa je medvojni, povojni čas s svojim zanosom preglasil latentne disonance, ki jih je nazaj lažje opaziti; takrat pa sem jim v naivnem, čustvenem, mladoletnem optimizmu pripisovala sekundaren pomen.«

4. maja

Giacomo Leopardi. (Operette morali.)

»Če se zgodi, da posamezniki ali narodi živijo v takem okolju in v takšnih političnih okoliščinah, katere ne spodbujajo ne domišljije ne iluzij, ampak narobe vodijo v razočaranja, potem je njihovo razočaranje — popolno, celotno, najmočnejše, najgloblje. Brezbrižnost, ki temu sledi, je dokončna, zakoreninjena, trajna.«

6. maja

Idem.

»Zazdelo se mi je, da je napočil čas, ko je treba imenovati stvari z njihovim pravim imenom in biti tako jasni, kakor so drugi jasni v svojem ukrepanju.«

Belinski.

»Ne maram sreče, ki se mi ponuja, če poprej nisem pomirjen glede usode mojih krvnih bratov, kosti mojih kosti in mesa mojega mesa...«

14. junija

I.

Vrnil sem se iz Rima. Splačalo bi se, napisati daljšo reportažo o tem nastopu za ureditev položaja slovenske šole na Tržaškem in Goriškem. A kje naj človek najde čas za vse, kar bi bilo potrebno!

Ko smo v kupejih lezli na pograde, de prebijemo noč v vodoravni legi, sem si mislil, kako preprosto smo se na seji sindikata odločili za to pot. Ni bilo svetovnonazorskih razločkov. Nobenih trenj. Nihče ni prvačil. Našli smo se na skupnem imenovalcu ponosa. Poniževanje slovenske šole nas je vzdignilo in nas združilo. Dogodilo se je to, česar v političnem življenju ne znamo narediti. Zakaj vse drugače bi bile uresničene naše etnične pravice, ko bi naši »politiki« ne mislili eni predvsem na razredni boj, drugi pa na dobro sosedstvo tudi takrat, ko je očito, da smo ne samo na zgubi, ampak da nas imajo dolga leta za norca, tretji na mesta, ki jih bodo zasedli.

In ko vlak drví, si pod obokanim stropom pravim, da nismo razpoloženi ne turistično ne bojevito. Zelo naravni smo. Preprosti. Trideset ljudi se je spravilo spat brez vsake slovesnosti, skorajda nekako polno zrele skromnosti.

Rimsko jutro nas je sprejelo kot delavce, katerim ponuja začasno zaposlitev. In uradniki nekega trgovskega podjetja, so bili prvi, ki so nas opazovali z nerazločnim začudenjem. Ko so videli, kako v najeti avtobus vnašamo trans-

parente, so blagohotno mrmrali: »Ti še niso okušali pendrekov.« Razumljiva pripomba, ko pa so imeli pred sabo skupino mirnih, dostojnih, po obnašanju izobraženih ljudi. Naš nežni spol pa je bil okusno napravljen. Tako da smo se na tihem malce posmehovali simpatičnim uradnikom. Ne samo s pendreki, še s čim bolj raskavim smo se že spoprijeli, smo ugotavljali, ko je vozilo hitelo proti prosvetnemu ministertvu.

II.

Nobenega oklevanja ni bilo slutiti pri odvijanju dolgih platnenih napisov. V drevoredu nam je bila senca naklonjena. Prvič in tudi zadnjič v tem dnevu. Zakaj že povorko, ki je šla do vhoda, in potem demonstriranje na širokem stopnišču je blagoslovila krepka pripeka. Edina blaga naklonjenost je bila belina napisov, ki je zajela vso prostornino od ceste čez vse stopnišče do vhodnih vrat.

In slovenski napisi so vžigali radovednost v očeh rimskih pešcev, da so z zanimanjem brali deklaracijo naših zahtev, ki so jo profesorji in profesorice razdeljevali na pločniku kakor liste papirja maturantom pred pismeno nalogo. In odkrito je potrebno povedati, da so rimski meščani skušnjo častno prestali. Tudi eden ni dal lista v žep ali ga odvrigel. Seznanjali so se s tekstom, ga spotoma prebirali. In takó je bilo tudi potem, ko smo dolge ure stali pred parlamentom.

Ministra za šolstvo ni bilo; naše predstavnike je sprejela njegova namestnica. A nam na stopnišču je bilo tisti trenutek pravzaprav vseeno, kdo nas bo poslušal. Nekdo je šel in v samopostrežni trgovini nakupil otroških piščalk. Zato je stopnišča ministrstva napolnilo rezko brusenje škržatov in čirikanje čričkov, da so se odpirala okna v nadstropjih.

Pa tudi, ko smo v povorki odhajali, je glas naših instrumentov preglasil šum prometa. Stasit učitelj se je celo jezil nad piščalko iz plastike, v kateri se je kroglica, ko jo je močan sunek sape omrtvičil, zaletela in se potuhnila. A v

nobeni trgovini ni bilo najti poštene kovinske piščalke, ki bi ustrezala dihalnim zmožnostim našega mladeniča.

III.

No, a saj pred parlamentom je piskanje kmalu utihnilo, ker je predsednik poslanske zbornice takoj povabil v svoj urad našo delegacijo pa slovenskega komunističnega poslanca, ki se ji je pridružil. Predsedniku ni bil preveč po godu naš nastop. Nenavaden je bil. Nič v skladu s spomenicami, z zaspanimi pretegovanji mešane komisije.

Na trgu pa so se razločno belili napisi. Težko sonce je tiščalo na temena. A slovenski stavki so gledali Montecitoriu v obraz. Bilo je prvič. Bilo je odraslo in možato. Tako smo potem tam sprejeli predstavnika komunističnega glasila. Tako je pod napisom pristal tudi dopisnik ljubljanskega »Dela«. Zakaj naša delegacija je bila še enkrat odšla in se zgubila v labirintu rimskih hodnikov. Vsaj tako se je zdelo nam, ki smo si zaželeli širokih sombrero, da bi na odziv na staro pravdo čakali v manj afriškem ozračju.

Zatekel sem se v senco in ko sem iz razdalje gledal na palice, ki nosijo naše napise, na velike črke, ki pravijo, da je bila NAŠA POTRPEŽLJIVOST POPLAČANA Z BRCAMI, so se mi nizali stavki in kratice, ki smo se nanje navadili in jih izvotlili. Mirovna pogodba. Ustava. Londonski memorandum. Mešane komisije. OZN. Unesco.

Medtem se naša slovenska etnična skupnost na Tržaškem, Goriškem in Beneškem počasi, a vztrajno krči kakor peščeni otok, ki bi mu morje brez hudih napadom dan in noč odplavljalo zrnca rahlega sipka.

IV.

Pri kosilu smo se učitelji in profesorji spoznavali od blizu, tako kakor se človek začne odpirati, ko se skupaj s sočlovekom krmi. Marsikatera značajska poteza tedaj udari na dan in samo na videz poznani kolega se nenadoma

prikaže v igrivi luči. Tako profesorica filozofije, ki rada pokusi specialitete omizja in ponuja vsem nenavadno otroško razigranost. Tako učitelj, ki je ob kozarcu črnine podjeten kakor dopoldne ob neodgovarjajoči piščalki. Človeški element se razrašča, a nekdo bi rad videl Michelangelovega Mojzesa, večina Trevijsko fontano. In ker zaseda senat šele ob sedemnajstih, se res malo popeljemo po Rimu.

Tokrat pa imamo spremstvo. Temno zeleni policijski avto nas je čakal pri avtobusu in nam bo sledil vso pot. Naš šofer, ki je zgovoren in šegav Rimljan, je rekel, ko so ga vprašali, čemu tisti spremljevalci: »Dragocen tovor vozim.«

No, od tega hitrega pohoda skozi večni Rim, mi je ostala bolj izrazito pričujoča samo Michelangelova Pietà v baziliki svetega Petra. Kdo ve kolikokrat sem jo že videl, v podobi in v resnici. A tokrat se mi je Michelangelo odkril kot nenavadno nežen. Saj ne rečem, da poprej nisem čutil njegovega razmerja do matere z mrtvim sinom. Vendar sem zdaj ugotovil, da je kipar ob obeh na poseben način rahločuten, skoraj bi rekel otroško mehak. In hkrati odmaknjen, v nekem smislu celó lirično neprizadet.

V.

Pred senatom so nas čakali. »Arrivano le professoresse,« je šel glas med radovedneži. »Profesorice prihajajo.« A policijski džipi so zabarikadirali vhod, da ostanejo naši napisi na nasprotni strani ulice. Vendar so tako še bolj vidni in slovenske besede se na belih in ozkih ustnicah smejiijo v ozračje rimskega popoldneva.

Senatus populusque romanus.

Tudi v senatu ministra ni. Zato pa so tam senatorji, ki posedajo z nami za velike mize, da smo kar na hitro sestavljen zbor parlamentarcev. Južnotirolski senator bolj momlja kakor pa govori, a vendar pove, da so naši napisi pravzaprav prvi neitalijanski napisi, ki protestirajo v Rimu. In to je

najbrž res. A vendar Slovenci v Italiji nimamo niti tretjino tega, kar so južni Tirolci dobili s paketom.

Najbolj porazno je, ko eden izmed senatorjev, (ki so vsi iz nam naklonjenih strank), začne svoje spraševanje tako: »Torej začnimo od kraja. Če sem prav razumel, imate vi Slovenci svoje šole v Trstu in Gorici? Je tako?«

Pa nam kajpada vsi obljubijo svojo podporo. Prav tako šef kabineta ministra za prosveto, ko gre delegacija še k njemu.

In tudi rimski študenti, ki se nam približajo, nas spodbujajo, naj se ne vdamo. Policijski džipi pa se znova zberejo v obrambni nasip, da ne bi naši transparenti prekoračili Rubikona.

VI.

Ko srebam limonado na trgu Navona in opazujem policaje v civilu, ki nas nadzorujejo od daleč kakor muce, ki bi se varovale vrele kaše, se mi zdi, da smo bili vsa pretekla leta pravi cucki, znegovani božji volki. Usmerjevalci našega življenja so naredili iz nas nekakšne evnuhe, ki se rešujejo samo s pevskimi zbori, medtem ko nam gre duhovno (in gmotno) premoženje v nič.

Tako nam je vsem, da bi najrajši ne odšli iz Rima in nadaljevali protest. In zdi se, da razumemo, kakšno posebno slast okuša človek, ko se za pravično stvar upré dnevnemu redu in ustaljenim pravilom. Njegova človečnost se uveljavi nasproti uniformiranemu predstavniku zakona, nasproti jeklenim stranicam njegovega vozila, nasproti vsem prenosnim radijskim aparatom, mikrofonom in zvočnikom. Vse je na mah mrtva stvar. »Reč,« kakor je rekel Sartre ob vdoru na Češko in Slovaško.

Res, zdaj vemo kaj je duh protesta proti etablišmentu. In bilo je kakor doživetje nove čistine, ki si se ji sredi vsakdanje džungle že zdavnaj odvadil.

Vprašanje je, če bomo ob takih izkustvih znali premagati lokalne anestezije s katerimi nas naši vrli narodni »voditelji« po malem onesposablajo.

VII.

In pred odhodom nam je ostalo še zadosti časa, da smo v gostilni nedaleč od postaje ob večerji pokramljali o vsem, kar nas srbi. O tem, na primer, da se bo naslednjega dne spet začel spoprijem z našo majhno resničnostjo. Zakaj medtem ko je trideset ljudi odšlo na svoje stroške pred palačo Chigi, pred Montecitorio in pred senat, del učiteljev in profesorjev niti stavkal ni. Res da je bil ta odstotek gluhih majhen. Vendar je to značilen barometer stanja našega narodnega ozračja. Anestezije, o katerih sem govoril zgoraj, so nekaterim že zlezle do možganskih središč. Napeti bomo morali vse sile, da jim ne bodo dosegli srčne mišice.

18. junija

Članek v mariborski »Katedri« (12.6.1970). Na drugi strani Peter Pavel Klasinc piše o »Društvu prijteljev zamejskih Slovencev«.

O razmerju oblasti do tega društva bo potrebno kdaj povedati kaj več. Zdaj samo kratek izpis.

»Na mejnih prehodih smo sklenili deliti letake, ki bi pozivali naše državljane, ki potujejo v kraje, kjer živijo slovenski ljudje, naj tam govorijo slovensko. Za to akcijo je bilo že vse pripravljeno, pa smo jo v zadnjem trenutku opustili, ker smo po pogovorih s političnimi delavci spoznali, da bi vse skupaj utegnilo našim zamejskim rojakom, zlasti pa dobrim sosedskim odnosom s sosednjimi deželami, bolj škodovati kakor kosistiti.«

Lepo, kaj?

Vredno, da pride v Kempčanovo knjigo odpovedi, ki nosi naslov Hoja za Kristusom.

Kdor bo živel, bo pa mogoče lahko doživel, kako bo v prihodnosti kdo izjavil, da so bili taki ukrepi v prid avstrijskemu sosedu delo petokolonašev, ki so se vrinili med »politične delavce«, o katerih je govor zgoraj.

30. junija

Danes je v ljubljanskem delu odgovor člana Izvršnega sveta slovenske republike na vprašanje Ivana Pučnika, zakaj so v slovenskih obmejnih krajih napisi, na katerih imajo imena slovenskih krajev onkraj meje nemško varianto. Na primer: sredi Maribora je kažipot z napisom Klagenfurt.

Član Izvršnega sveta tako razlaga:

»Nekatere obmejne občine pa so postavile nekaj kažipotov z oznako sosednjih krajev v nemškem jeziku, kot npr. v Mariboru. Namen tega je, da bi najustrezneje usmerili tujce, ki vozijo po naših cestah. (!) Na drugi strani po so želele te občinske skupščine s tem pritisniti (!) na sosednje lokalne in druge predvsem prometne organe, na primer v Avstriji kot tudi v Italiji, da bi na kažipotih napisali imena slovenskih in drugih jugoslovanskih mest v slovenskem oziroma originalnem jeziku.«

Komentar bi bil skoraj odveč, ko član izvršnega sveta na koncu odgovora ne bi klical na pomoč »diplomatska predstavništva«.

Kakšna diplomatska predstavništva neki! Vsak narod piše imena krajev tako, kakor so pri njem v rabi. In če Avstrijec ima Marburg za Maribor, me prav nič ne zanima, da bi ga **pritisnil**, naj menja. **Pritisnil** pa bi Slovence, naj v Sloveniji ne pišejo Klagenfurt, ko pa temu mestu po slovensko pravimo Celovec. Prav tako bi ukazal telefonistkam, naj naročnika ne povezujejo s Triestom, ampak s Trstom, ne z Gorizio, ampak z Gorico.

Za to je seveda potrebna nacionalna vzgoja; česar ni, pa tudi intervencije ne bodo priklicale.

BENO ZARNIK

DONKIHOTSKA

ZGODBA

V polmraku totalne provincialne samote je odjeknil hrušč. Pocestni razbojniki so junaško udrihali z neakademskimi gorjačami, padalo je po slokem samotnem Donkihu. S strokovno natančnostjo so ga najpoprej zbili z majavega Rosinanta. Nem, brez zavesti je ležal v blatnem obcestnem ruševju. Potlej so udarci prenehali. Donkihot se je počasi osvestil. Povezan ko povožen snop ob trhljem štoru je pogledal po svojih krvnikih. Sedeli so krog ognja in se veselili lastne družbene veličine. Tedaj jih je Donkihot v preblisku svoje obnavljene zavesti, težko premikajoč polomljeno čeljust; vljudno nagovoril:

»Velebenjeni vitezi!«

1.

Deset let okrogla doba. Je desetletje. Uživati eno desetletje gostoljubje jetnišnic demokratičnega socializma, je doba pogubljenja.

Milovan Djilas pa je svoje desetletje pogubljenja izpolnil s knjigami. Zadnjo med njimi je naslovil:

»Nepopolna družba«.

(Nemška izdaja 1969: Verlag Fritz Molden, Wien-München-Zürich).

In tako gre donkihotska zgodba naprej. Zgodba o nepopolni družbi. Nepopolna družba — poskus vstajenja in zaton v negotovost. Nepopolna družba se je porodila v vozlišču utopične zamisli in realne družbene prakse in podobe. Takšna je, kakršna je nastala mimo volje idejnega katekizma. Ljuljka namesto pšeničnega klasja. Krč pred agonijo. Djilas jo je obdelal odmerjeno in s premislekom. Da, najprej idejna pot in zmotnost celotne doktrine, družba se preoblikuje po novih nenačrtovanih vzorcih in komunistična stranka se zgublja v razkroju, doktrinarsko pismouštvo degenerira v banalno režimovsko prakso. Nazadnje ostaja iz vsega le še vprašanje osebnega obstoja. Da, da, obdelava Nepopolne družbe obsega vse, od politične preobleke in njenih krojačev tja do nagačene družbe. Dialektični materializem je zmota,, razvoj naravnih ved ga je demantiral. In oblike lastništva so lahko v civilizirani družbi delno orientacija za organizacijo družbe, nikakor pa ne vodilni motiv revolucij. A 'Nepopolna družba' pomeni tudi tipanje za novimi potmi... nova levica... stara pota ostajajo zadaj... in Sovjetska zveza. Nekje morajo biti novi vzori. Nekje je Evropa.

'Nepopolni družbi' je težko ad hoc določiti težo, mesto in vlogo. Težko zategadelj, ker se ne da izmeriti disertacije, v katero se je sublimirala še moč idejne izpovedi: Esej na višini dokumentiranega nizanja in smiselnega uvrščanja dejstev prerašča okvire faktologije, čim se vanj vprede obračun z zmoto, vera v boljše in čim vse skupaj lebdi v nekoliko zastrtem, a pristnem človeškem emotivnem tonu. Beseda postane tedaj misel in za mislijo hodi človekovo čustvo. O takšnih tvorbah se da potlej le meditirati.

Tako torej, donkihotska zgodba je meditacija. Meditacija je itak neizčrpljiva intelektualna kategorija. Večno je nova. Vselej svobodna, brez uteži strokovnjakarskih predsodkov ali religioznih dogem. Leti daleč prek meja eseja ali znanstvene recenzije, ki sta v svoji odgovornosti za neopo-

rečnost vezani na logiko verodostojnosti — ponavadi povezujejo verodostojnost s citati poznanih priznanih dejstev, povezanih v butaro zgodovinskih zaporedij, in ta so ustoličena v prestolih znanstvenih veličanstev (imen je na razpolago brezkončna vrsta, niti svetniki gregorijanskega koledarja ne bi mogli uspešno z njo tekmovati). Morda je celo velika vrlina meditacije, da ne prenese nikakršne gorečnosti citiranja zgodovinskih prednikov. Za meditacijo je imenoslovje umrlo. Z imenoslovjem se pečajo le plemeniti knjižni molji, ki najdejo s svojo požrešno vztrajnostjo v knjigah vse, prav vse. Tudi tisto poslednjo figo, katera je dejansko sprhnela nekje v zakotnem smetišču, a jo je nekaj papirja in tinte ohranilo nekemu prašnemu arhivu. Meditacija ne ocenjuje, samo ceni. Ne dokazuje, temveč modruje. Hegel postane Marxov stric in Feuerbach materialno hrepeneča teta, vsi skupaj pa so izkočili iz Platonove Politeie. In francoski socialisti bivših stoletij se prijazno čez Rokav pogovarjajo z angleškimi ekonomisti o razredni izprijenosti tega sveta. Kajpada tudi Einstein — ta mora v filozofske učbenike, ker sicer bi jo dobrodušno mahnil na trg po solato, in sploh — moral je biti velik butec, da ga materialisti-dialektiki niso hoteli priznati. Na primer Stalin, duša razbojniška — itak samo potvarja, čim kaj napiše. Nekaj povsem drugega pa pomeni krtača. Krtača v roki ideološkega svetnika. Če jo je kdo znal vrteti, sta to bila Engels in Lenin. Prvi pred Düringom, drugi nad Machom... in tako naprej. Naprej do zmage socializma.

Socializem si človek ni zamislil koj na začetku. Najprej se je nag rodil v džungli, potem se je v imenu človečnosti oblekel in stopil v mesto, pa je pri tem ugotovil, da je z drugimi vred družba; da ima v mestu družabnike, z njimi bo treba deliti zrak in tlo in vodo in srečo in... Tako se začenja povest o socializmu. Socializem je večno hrepenenje nagca iz džungle po sreči in srečo povezuje s hotenjem po osebnem vzponu s pomočjo družbenega človekoljubja. Sociali-

zirati se — večni sen človeka, ki ga večno tare urok njegovega izvirnega greha-samotarstva iz džungle. Socializirati se — večno geslo človeka, ki vedno sproti spet in spet sprošča svojo davnino v sedanje dni, zdaj kot nasilje oblasti, zdaj kot sila vojne in potem kot nasilje ideologije. Ropar-samotar iz džungle je znal stopiti v mesto in se obleči, a ni se znal podružabiti. Potem so mu priskočila božanstva na pomoč in nastale so veličastne religije. Bogovi vsega sveta s preroki in svetniški pomočniki so se razodevali človeštvu z namenom, da bi človeka dvignili iz prekletstva njegovega samotarskega nasilništva v višave družbene solidarnosti z vrednostjo večnega zveličanja človeštva. Razodetje bogov — z njimi in v njih je vztrajni apel na bratsko ljubezen, na medsebojno vdanost in prilagoditev. A za njimi je prišla tudi romantika neprestane skušnjave davnine, usidrane v krvi in sokovih človeka. Bogovi so morali zagrabiti za meč, da so iztepavali iz človeka njegovo divjaško preteklost — pojavili so se militanti verovanja, božjo besedo o bratstvu med ljudmi so prinašali na konici meča z nasiljem. Božansko razodetje v pomoč solidarizaciji ljudi je splahnelo v križarskih pohodih in v osmanskih osvajanjih in v inkviziciji. Božanstvom je spodletelo v poskusu socializirati človeka. Človek je z njimi sklenil le kompromis, bog sme viseti potlej na stenah vojašnic in šol, v policijskih postajah in kajpada v sirotišnicah. V uradih oblasti kajpak takoj poleg vladarjeve slike.

Bogovi so se užaljeno umaknili, za seboj so pustili kopicico svetišč in templjev. To. Nič drugega. Nič več solidarnosti med ljudmi ni ostalo za njimi, kot je bilo nekdanj. Človek pa je postal prevzeten. Izumil je tehniko in pognal civilizacijo v nagel korak. Ugnal je veletoke, iz gora je sesal rude in zemeljsko tlo je začel postavljati navpik v nebo — bogovi se lahko gredo solit. Religije — pogorišče za stare ženice brez zob v ustih in brez mleka v prsih. Pridigarstvo o brat-

stvu med ljudmi — bogovi so vendarle naivni. Človek se na pridigah ne bo socializiral, konec je pasivnemu kolovratenju v paradiz. Družbo se da socializirati le s silo.

In resnično je marksizem dvignil ljudstva v najmnogičnejša in v gorostasna gibanja. Ljudske množice so mu sledile povsod, kamor je peljal njegov dolgi trdi korak. V pelkel revolucije in v smrt vojne, v lakoto in v pogubo zime. Verovale so, da pelje pot marksizma onstran revolucije, onstran vojne in lakote in zime v odrešilno socializacijo. In pot je potlej peljala naprej, a zapletla se je v zmedi nepremišljenih rušenj ekonomskih temeljev vasi in mesta, peljala je skoz prvomajske parade mimo morišč tajne policije — vse za marksizem! Marksizem je znanost in edini zveličavni svetovni nazor in politični katekizem za progresivne ljudi, vse drugo je reakcija. Verovanje v bogove je zavora in ničvredna mistika, nič več ni treba verovati, le z marksistično znanostjo je treba pravočasno razpeti peruti.

Marksizem je izpodbijal religije in se zapletel v čuden boj. V boj z bogovi, ki so zemljo že davno bili zapustili, tudi trdne katedrale in templji so nemo zrlji v bučni nemir prekucij, veličastje oltarske ornamentike je samo raslo do neizmernosti zaradi svoje večne negibnosti spričo okornega zaletavanja revolucij. Bolj ko si je prizadeval, odeti se s tuniko znanosti, bolj je postajal religija izključnega tostranstva: človekov cilj je, zavojevati si zemeljske dobrine. Potem pride seveda delitev dobrin — z vero v politiko marksistične stranke se tudi to posameznikom lahko še kar posreči.

Marksizem je podlegel v glavnih bitkah, ki jih je zasnoval sam. Snoval je boj z bogovi — bogovi so bili že daleč. Predaleč, da bi jih doseglo marksistično obstreljevanje. Zanelil je vojno proti obstoječim oblikam in postavam, rušil do temeljev in nič ni ostajalo za seme in kal. Zgubil je bitke, ki jih je snoval 'proti'. Premalo, vse premalo mu leži borba 'za'.

Zdaj smo priča, ko se velikanski marksistični veletok, ki je kazal zajeti svet, drobi. Razkrajaja se. Razhaja se v manjše in še manjše pohode, raztepene na geografsko-politične kategorije z lastnostjo vseh očitnejših medsebojnih antagonizmov. Marksistična samokolnica, ki jo je s strastjo prepričanega borca zagrabil v krepke roke in porinil v edini tir sovjetski revolucionar, ta se je cepila v sled bicikla in tricikla in zdaj orjejo v marksistično polje kolesja Mercedesov in Oplov in v njih se samozadovoljno smehljajo v kozmonavtski čas solidno preskrbljeni social-prvaki in drugokategorniki in nesocialistični nazadnjaki.

Marksizem je zgubil tudi bitko s samokolnico.

Po vsem svetu so razmetani grobovi in raztresene kosti marksističnih revolucionarjev, ki jih nihče ni mogel zbrati in dostojno pokopati. Poginjali so za svojo idejo pod različnimi nemarksističnimi tirani, zavestno so se žrtvovali, tudi takrat, ko njihov uporni čas za njih ni poznal druge perspektive od mučilišč tajne policije in žandarmerije. Ni višje in svetlejšje moralne kategorije od tiste, okronane z okrvavljeno krono zavestnega mučenika — vsa gibanja bogov in prvi čas marksizma so ovenčani s to moralo. Potem pa se je marksizem povampiril. Lastne borce je začel žreti. Za njih si je izmišljal posebna mučilišča in načine fizičnega in psihičnega ugonabljanja...

... marksizem je zaigral vse svoje moralne adute, ki bi jih lahko bil posedoval. Ljudi nasploh je pretopil v slehernike, ki jim brez predsodkov lahko trenutno politična oportunist ali enkratni režimovski interes kroji usodo. Brez pridržkov. Brez predsodkov. Brez morale.

Marksizem je zgubil tudi to bitko, bitko za moralo.

(Dalje prihodnjič)

FRANC JEZA

DOKAZI SO, TREBA JIH JE LE UPOŠTEVATI

V zadnji, 22.-23. številki »Zaliva« je objavil Marko Prosen, (kar je verjetno psevdonim) pod naslovom »Na rob preučevanj o slovenskem izvoru« oceno moje knjige »Skandinavski izvor Slovencev«, na katero bi rad odgovoril z nekaj pripombami. Ne zato, ker bi kritiku odrekal pravico, da ima o moji knjigi tako ali drugačno mnenje, ker to pravico sam kar najbolj spoštujem in jo branim z vsem svojim publicističnim delom, ampak v prid resnosti razpravljanja o tej snovi in v interesu prizadevanja za znanstveno resnico, ker pač ne gre za kake pesmi ali povesti. Iz Prosenove ocene sem namreč dobil vtis, da moje knjige sploh ni prebral. Prebral je kvečjemu dodatek, v katerem sem odgovoril prof. Francetu Bezlaju na neko njegovo polemično izjavo. Samo tako si je mogoče razložiti, da iz Prosenove ocene nepoučne bravec sploh ne more zvedeti, kaj jaz v svoji knjigi trdim in kakšne teze zagovarjam — in s čim jih zagovarjam — zve pa za teze prof. Bezlaja, ki so bile napisane pred mojo knjigo in nimajo v bistvu z njo nobenega opravka. In povrh jih navaja Prosen tako nerodno (ali pa gre za tiskovno napako?), da lahko dobi bravec vtis, kot da so to teze moje knjige. O moji knjigi govori dejansko samo na pol strani svoje ocene, ki obsega dve strani revije, in to čisto na splošno, izražajoč samo svoje mnenje, ne da bi vsaj skušal z dokazi izpodbiti eno samo mojo ali dokazati kako svojo trditev.

V prvih vrsticah svoje ocene piše Prosen, da sem nazakal problem »s polemično silovitostjo in osebno ostrino«.

Knjiga je gotovo do neke mere polemična, saj je to neizogibno, ker je v nasprotju z vsemi dosedanjimi teorijami o izvoru Slovencev, zlasti pa s panslavističnimi in s tistimi, ki so si jih izmišljali sovražniki našega naroda med Nemci in drugje na zahodu in na vzhodu z namenom, da bi nas poniževali. Vendar mislim, da ni nikjer »silovita«. Tem manj je v njej osebne ostrine. Temu se izogibljem v vsem svojem pisanju in tako tudi v tej knjigi. Moj odgovor prof. Bezlaju morda tu pa tam res lahko vzbudi vtis, da je oster, vendar pa nikakor ne tako kot je bila ostra njegova trditev, na katero sem odgovoril in ki jo v svojem odgovoru tudi navajam.

Prosen trdi, da Jeza pri pisanju svoje študije »na žalost — razen dobre volje in prizadetosti, ni imel nič drugega« in da »tema, ki si jo je zastavil, nedvomno presega moč in življensko dobo enega samega človeka« itd. Zapisal je tudi: »Jeza je imel pred sabo cilj, ali mu je bila pot nejasna. Večina strani njegove knjige namreč razkriva, da avtor ne pozna metode zgodovinskega, etnografskega in zlasti še jezikoslovnega dela. Etimologiziranje ni igra naključnih soodnosnic, marveč trdo delo, ki zahteva veliko znanje (ne le svoje stroke). Avtorjevo delo predpostavlja poznanje kontinuitete v dosedanjih znanstvenih prizadevanjih, posebej pa še, ker zlasti v to teži, podrobno izvedenost v vseh filologijah, ki so v Evropi aktualne. Takega znanja avtor te knjige, sodeč po njeni vsebini, niti kdo drug, gotovo nima.« Prosen torej odreka sposobnost, da bi razpravljajal o etnogenezi Slovencev, ne le meni, ampak sploh vsakomur na Slovenskem in morda še kje ter postavlja možnost dognanja znanstvene resnice o izvoru slovenskega naroda v daljno bodočnost.

Takemu pesimističnemu gledanju seveda ne morem prirediti. Poleg dobre volje in prizadetosti — kot pravi Prosen — sem namreč imel na razpolago tudi zelo veliko dokazov;

mnoge v knjigi navajam, še več pa sem jih moral zaradi pomanjkanja prostora izpustiti. Seveda pa jih kritik, kot rečeno, najbrž ni prebral, ker je že vnaprej sklenil, da jih ni vredno upoštevati. Drugače bi namreč ne mogel iti tako lahko mimo njih in zapisati tako neupravičene sodbe. S čim lahko Prosen dokaže, da ne poznam metode zgodovinskega, etnografskega in zlasti še jezikoslovnega dela? Ali je morda ta metoda v samovoljnem spreminjanju in tendenčnemu tolmačenju zgodovinskih podatkov in virov, kot so to doslej počenjali mnogi slovenski zgodovinarji panslavistični ideji na ljubo — in kot mnogi počenjajo še danes? Ali v tem, da je etimologija **slovenskega** jezika že sto let popolnoma zanemarjena veda in da Slovenci sploh še nimamo etimološkega slovarja našega jezika kljub množici slavistov, ko ga imajo npr. (črez 1000 strani obsegajočega) že Islandci, ki jih je desetkrat manj? Ali v tem, da so naši slavisti opustili študij zgodovine slovenskega jezika in da ni na ljubljanski univerzi niti sledu o kakem preučevanju slovenskih krajevnih imen in priimkov, kot ga gojijo npr. na švedskih univerzah (Upsala!) in drugje? Rad bi, da bi skušal Prosen svojo trditev dokazati na nekaj primerih iz moje knjige, da bi mu lahko dokazal, da nima prav. Kajti na trditve brez dokazov sploh ni mogoče resno odgovarjati, kakor nihče ne more »dokazati«, da je pri zdravi pameti, če ga nekdo preseneti z obdolžitvijo, da je nor.

Prosen ponavlja trditev nekaterih drugih ljudi, ki so pisali o moji knjigi, češ da gre samo za neke »naključne soodnosnice«, kot piše on, oziroma za zgolj slučajne podobnosti med slovenščino in nordijskimi jeziki. To trdi kljub temu, da navajam v svoji knjigi na stotine in stotine dokazov za tako podobnost ali boljše sorodnost. »Takšne vzporednosti je namreč mogoče najti s katerokoli indoevropsko jezikovno skupino, vsaka od teh skupin pa bi se, sledeč Jezovi metodi, lahko prav tako »ponašala« s skandinavskim izvorom«, piše

Prosen. Ali res? Zakaj ne skuša Prosen te važne trditve tudi dokazati? Pri tem bi namreč prišel do drugačnega rezultata. Vsa razlika med menoj in tistimi, ki skušajo ovreči teze moje knjige, je ravno v tem, da sem jaz snov preučil in navajam za svoje teze dokaze, medtem ko se kritiki izogibljejo dokazov in stresajo svoje trditve in sodbe iz rokava, le v »prepričanju«, da tisto, kar pišem jaz, ne more biti res, ker snovi sloh ne poznajo in je nočejo preučevati. Pri tem se ne vprašajo, zakaj bi ne moglo biti res in zakaj bi morali Slovenci bolj verjeti pravljice o »starih Slovanih«, s katerimi sta nas pitali šola in propaganda. Čudim se samo, kako se more resen človek, ki se ima za sposobnega, da napiše oceno o takem delu, spozabi tako daleč, da govori spričo tisoč in več dokazov, ki jih navajam, o »naključjih« in »vzporedjih«. Ali je res samo naključje, da so stari Nordijci rekli zgornji ustnici pri govedih múli in da govorimo Slovenci, da krave mulijo travo; ali da so rekli róg porogljivi besedi in da govorimo porog in rogati se; ali da rečemo mi gad, oni pa so rekli gaddi ali gaddr; ali da govorimo mi pikati, oni pa so imeli glagol pikka z istim pomenom; da rečemo mi snovati, oni pa so dejali snúa; da imamo mi besedo sod, oni pa so rekli soddi, itd. itd.? Pravi znanstvenik bi šel vsaj raziskovat, odkod te »slučajnosti«, že zato, da bi res dokazal, da je vsa podobnost samo »naključna«. Le pri tistem, kdor se brani lastnega raziskovanja in citira vedno samo druge ali se sklicuje na trditve preteklosti, je mogoče govoriti o »kabinetnem delu«.

Sicer pa sem morda Prosenu krivičen, ker sem vzel njegovo oceno preresno. S svojo knjigo — za katero priznam, da bi bila lahko tudi boljša, če bi ji mogel posvetiti še več dela, časa in denarja — sem brezobzirno trčil v mite, ki jih je panslavizem več kot sto let z največjo vnetostjo in fanatizmom širil ter utrjeval v Slovencih, tako da danes skoro ni Slovenca, ki bi ne bil od otroških let prepojen z njimi. In

zato je pač razumljiv šok — in s tem odpor — ki ga knjiga »Skandinavski izvor Slovencev« povzroči v vsakomur, kdor se oklepa teh mitov in duhovno ni toliko svoboden in neodvisen, da se jim spričo nasprotnih dokazov lahko odreče. In mnogo ljudi se noče odreči ne tem ne drugim mitom, pa naj bi navedel proti njim še neprimerno več dokazov. S tem je treba pač računati. Nadaljevati pa je treba tudi prizadevanje — pa naj se zdi še tako zaman — da se Slovenci končno otresemo vseh konformističnih in semplicističnih mitov, če hočemo res zaživeti svobodno in realistično, na trdnih tleh stvarnosti. Ravno iz mitov izvira največ naših narodnih nesreč, ker smo se v kritičnih trenutkih svoje zgodovine zanašali nanje, namesto da bi pogledali stvarnosti v oči.

IRENA ŽERJAL - PUČNIK

KO RAZPADAJO STEBRI

(Razmišljanja ob knjigi »Siti in lačni Slovenci«)

Decembra 1969. je revija *Dialogi* iz Maribora izdala namesto ene svojih običajnih številk brošuro *Siti in lačni Slovenci*, kjer se govori o slovenskih vzhodnih nerazvitih kmetijskih predelih. Avtorji knjige so: Mirko Čepič, Drago Jančar, Igo Tratnik, Janez Rotar, Slavko Gliha, Matevž Hace, Tone Partljič, Mavricij Zgonik, Bruno Hartman, Herman Vogel, Tone Stojko, Juro Kislinger, Janez Kure, Slavko Jug, France Forstnerič, Dimitrij Rupel, Taras Kermauner in Marjan Rožanc. Odpravili so se na ekspedicijo v zaostale kraje, poizvedovali, napisali vtise in nekateri tudi tehtne analize zaostalih območij. Prav iz teh analiz ter

pričevanj izhaja, da preživljajo kraji v Halozah, na Kozjanskem, v hribovitem zaledju na Košenjaku ter zahodnem Pohorju nenehno krizo, ki bi bila sramotna za katerokoli evropsko deželo. Že po naslovih nekaterih člankov (Kmetov apel socializmu, Greh je ostal) ugotovimo, kakšni so bili izsledki ekspedicije, ki jo je dočakala težka naloga, kako prodreti v nasilno zaprti svet obubožanega prebivalstva zlasti gorskih kmetij. Nekateri jih imenujejo oaze vsakršne revščine in bede. Projicirajo jih v blagostanje sodobnega sveta, kar nam pove, da je postala moralna podoba zakonitosti kljub tolikim prizadevanjem dokaj klavrna. Z vsemogočimi odseki zaščitite človeka moderne družbe kmalu ne bomo vedeli kaj početi, če se nam iz leta v leto nizajo podatki revščine in vsakršnega izkoriščanja. Zakonitosti so le za nas, manjšine, v etničnem pomenu čudno zapletene, enako zapletene pa se kažejo tudi v matični domovini, ko gre za določen sloj prebivalstva, o katerem birokracija meni, da ni rentabilno. In vendar ima tudi kmečki sloj za sabo slavno zgodovino, kar bi bilo treba upoštevati. Samo če prebiramo knjige iz zadnje vojne, opazimo, da je večina herojev, neustrašnih, hrabrih ljudi izšlo prav iz kmečkega sloja, brez tega dela prebivavstva OF nikoli ne bi bila niti ustanovljena!

»Potem je prosila za besedo črno oblečena kmetica iz ribniškega okraja. Pred seboj je razgrnila velik papir in začela brati počasi, jasno in odločno: 'Ne morem si kaj, da tudi jaz ne bi povedala nekaj stavkov. Moža sem izgubila v prvi svetovni vojni. Pustil mi je devet nepreskrbljenih otrok. S trpljenjem in muko sem jih spravila, da so zrasli v dobre državljane, v zveste podložnike slovenske domovine. Tedaj pa se je izvršil nad njimi zločin. Italijani so mi pobili štiri sinove. Tri na travniku, ko so kosili, četrtega pa doma. In ko bi jih vsaj samo ustrelili! Ne, mučili so jih, odrezali so jim roke, porezali so jim nosove,

tako so jih izmaličili, da niso bili podobni ljudem.« To so dokazi, kaj so storili okupatorji in kaj delajo izdajalci. Zanje ne predlagam smrti, temveč pečat za vse življenje, kajti smrt je predobra in prehitra! Razumeli me boste, s kakšno žalostjo sem spremljala štiri rakve. Razumeli me boste, da sem to prenesla zato, ker sem vedela, da sem dala svoje otroke v dar domovini, za osvoboditev slovenskega naroda...» (Kocbek, Listina, str. 343)

Taki so torej bili predstavniki, še več, tudi predstavnice slovenskega naroda kmečkega sloja v odločilnih trenutkih, ko si moral z dejanji pokazati, da si zrel homo politicus. Danes pa so nekateri v dvomu, ali bi ali ne bi po dolžnosti novinarstva terjali izboljšanje propadajočih predelov, ki so bili hote ali nehote zaradi nekih ideoloških pogledov na urejanje države, zanemarjeni.

Večina avtorjev knjižnice *Siti in lačni Slovenci* je svojo pot pošteno izpričala s tisto iskrenostjo in prijetnim notranjim dialogom, ki povezujejo bralca z dilemami zaostalih slovenskih pokrajin. Podatki, ki so nanizani v tekstu in komentirani s fotografijami, so sami zanimivi dokumenti. Postavljajo na laž trditve toliko jugoslovanskih politikov, ki venomer poudarjajo predvsem potrebo po industrializiranih področjih in so vsi zaverovani v tovarniško proizvodnjo. Tu se seznanimo z novimi odkritji, z odkritji tragike iz živega življenja. Podrte kočje in stari ljudje na polju so na slikah Toneta Stojka, D. Modrinjaka, D. Škofiča in J. Žnidaršiča, mnogo zgovornejši od nekaterih bivanjskih razglabljanj ljubljanskih avtorjev. Ne katere pač nič ne prizadene.

Temeljito pa so obdelali perečo problematiko v anketi o zaostalih hribovskih naseljih v središču Slovenskih goric aktivni delavci SZDL v sodelovanju s turističnimi delavci pri turističnem društvu v Gomili; še bolj zgovorna pa je študija Mavricija Zgonika Proces deagrarnizacije v hri-

bovitih območjih Dravske doline. Avtor namreč v znanstvenem jeziku dokaj zgovorno pove, kako se v socialistični domovini zanemarjajo obmejna področja. Potem se ne moremo čuditi, če nam v Zgovorni statistiki Mirko Čepič pove, da je kmetijska politika prišla do tega, da sploh nimamo politike in z dežele rekrutira največji odstotek nekvalificiranih ljudi. Tu ni več kaj govoriti o relativnosti določene situacije. Leta 1955 so v nižinskih predelih Ptuja zabeležili padec individualnih kmetovalcev za 24 odstotkov, v Halozah pa vzpon 13 odstotkov. V zaostalih krajih kmet noče slišati o skupnem obnavljanju, »torej ne gre za gospodarski, temveč za politični in psihični moment.«

To je treba upoštevati in izključevati iz kmetijske politike ideološke koristi. Resnična je namreč ugotovitev Draga Jančarja (Pomisleki s poti), da se nasprotja sodobnega sveta ne odvijajo več na ravni razrednega boja, ampak na ravni odnosov med razvitimi in nerazvitimi. Treba je izmeriti protislovja tudi v deželi sami in protislovja v Sloveniji so pretresljiva, zlasti še zato, ker se v Jugoslaviji najmanj zavedajo, kakšni so nerazviti predeli v najsevernejši republiki. Citiram:

»Zame je bilo dovolj zgovorno tisto, kar sem videl in doživel na tem potopevanju po Halozah in Kozjanskem. Razdrte hiše, nevedni ljudje, lačni otroci, obupan kmetič z neusahljivo voljo do življenja. In ne samo to, marveč tudi bridka resnica, da sem prav tiste dni moral požirati dolge časopisne stolpce hvalnic o razviti Sloveniji, o slovenskih milijonarjih, o slovenskih vilah in vikendih, o našem razkošju, o našem evropskem obilju. Pa prav tedaj, ko sem gledal razpadajoče hiše, poslušal ljudi, kako so tarnali, da ne morejo živeti v teh grapah, ko sem gazil po blatnih poteh. To čudno ponavljanje me speljuje na misel, da vidijo *Ekonomsko politiko, Politiko, Borbo in druge jugoslovanske časnike* ob tem nenehnem citiranju neoprijemljivi-

vih, a za široke množice (in) tiste, ki odločajo, še kako prijemljivih in temu primerno odločujočih podatkov, svojevrstni, da ne rečem kar sumljivi nagibi (nameni). Tako se v tem trenutku dogaja (ali pa se je že zgodilo), da je Slovenija v očeh jugoslovanske in evropske (npr. *Economist*) javnosti zelo razvita dežela, vendar ne po zaslugi podatkov, s katerimi se sicer taka razvitost ugotavlja...«

Stisko pogojuje tudi dejstvo, da kmet ne ve, komu bi pridelke prodal. Vrsti vznemirljivih socialnih razmer se pridružuje nevednost, ta pa nejasni, mrki prihodnosti, ki plaši vse. Življenjska zaskrbljenost kmeta proti breddušni konfortnosti mesta zagotovo pogojuje trenje. Tisti, ki ostaja na deželi, hote ali nehote zamrzi laže živeče ljudi. Odtod odtujitev, zapiranje vase. Kako bo čez več desetletij, ko pa se mlajši kmečki rod, ki ima še toliko poguma v sebi, da hoče nekaj drugega, najraje ozira »po obljubljenih nebesih v tujini.« Obljubljena nebesa nekdo tudi hodi obljubljat. Dovolj je, da zanje mladina izve, in niti ni treba, da so tista nebesa socialistična, samo da so. V tem iskanju boljšega sveta ni nič drugačna primorska mladina onstran meje. Saj drugače tudi ne more biti.

Janez Rotar nam v Družbeni preobrazbi kmetijstva v treh pokrajinskih območjih takole opiše razvoj kmetijstva:

»Razvoj po drugi svetovni vojni je razkrojil kmečko zavest. Kmet je bil izpostavljen različnim pritiskom in šikanam... bil je čisto brez pravne zaslombe in tudi popolnoma brez socialne in zdravstvene zaščite. Bil je izpostavljen muhavostim krajevnih uradnikov in funkcionarjev, ki so bili socialno neopredeljivi, bili pa so »oblast«, rastel jim je greben tudi spričo dejstva, da je bil kmet brez pravne zaščite... Začel se je neustavljivi beg z zemlje, ki traja danes še vedno s skoraj nezmanjšano intenzivnostjo, porazne posledice pa pušča toliko bolj, kolikor predniki bolj

ostarevajo. Ta beg pa ni nič drugega kot prebeg iz prezirane socialnega sloja v drug socialni sloj, ki ga sistem in družba vse drugače obravnavata ali sta ga vsaj obravnavala.«

Ljudje torej odhajajo z zemlje, saj s tem ubežijo razkroju, garaštvu in obupu. Stanje je skoraj tako kot v Beneški Sloveniji, samo da se tam slovenska zavest ni razkrojila zaradi notranjega razkroja in imajo beneški Slovenci drugačne občutke, ker jim dela krivico Italija, medtem ko se v Halozah na Kozjanskem pojavlja sovražnost v vsej strahotnosti, saj je bil kmet kot predstavnik svojega sloja po vojni obdolžen kulaštva in podobnih nesmislov. Iz razvrednotenja njegovega poklica je sledilo razvrednotenje njegove vere, življenja in miselnosti. Kako se je moglo to primeriti, bi morali vsaj četrto stoletja po revoluciji razčistiti. Povedali smo že, da je prav sloj na zatožni klopi imel za OF vse zasluge. Matevž Hace piše: »Deset odstotkov Slovencev živi v gorah in v dobi revolucije so bili močni stebri partizanstva, dali so govedo, ovce, krompir, moko, mast, med, prašiče itd... Spominjam se časov, ko je moja rodna občina, v kateri je živelo nekaj nad sedemsto kmetov, dala skupnosti od prodanega lesa 100 milijonov din, nazaj pa je dobila samo simboličen znesek 7, 8 milijonov za gozdne poti.« Potem piše, da so mu kolegi kot poslancu celo očitali zaostalost in da je na repu množic in dogodkov. Ko je opozoril nekega mariborskega poslanca, da bi bila potrebna elektrifikacija gorskih vasi, mu je ta odgovoril: »Vidi se, da ne poznaš marksizma. Hribovski kmetje naj pridejo v dolino.« Ob tem bi lahko navedli besede Mavricija Zgonika: »Ne pozabimo, da so bile trdne slovenske kmetije na Kozjaku in Košenjaku, na Gradišču in Duhu, na Kapli, nad Radljami in Muto, na Remšiku leta 1918/19 v boju za severno slovensko mejo tisti pomembni moment, ki je soodločal, da je pripadla celotna

Dravska dolina novi jugoslovanski državi. Ne pozabimo, da je našlo narodnoosvobodilno gibanje tudi na obmejnem hribovju severno od Drave ter na Pohorju že od prvega začetka najtrdnjšo oporo ravno v samotnih kmetijah tega ozemlja. Ali bi mogli reči, da je obmejno ozemlje na Kozjaku in Košenjaku še nacionalni slovenski prostor, če bi dopustili, da se celotno ozemlje ne le depopularizira, temveč tudi deruralizira?...«

Razumeti more torej kmetov položaj le tisti, ki je ujme tega sloja sam izkusil ali je v omenjenih področjih sam živel. Tone Partljič, ki učiteljuje v Slovenskih Goricah, so oča običajno neodgovorno pisanje prenekaterega slovenskega časopisja z realno podobo slovenske vasi. »Odhajanje na delo v tujino morda le ni tako nedolžno,« je eden izmed podnaslovov njegovega članka (Za realnejšo podobo v slovenski nerazviti vasi). Tako izvemo, da odhaja na obmejnem prehodu Trate vsak teden v Avstrijo okoli 200 in več ljudi izrazito kmečkega rodu, zanimivo pa je, da jih gre večina delat na kmetije! Delat hodijo za davke! Po radiu in televiziji pa večkrat slišimo najvišje državnike, kako je sicer treba omejiti odhajanje na delo v tujino, toda zahodnoevropske države nenehno ponujajo desetisoče delovnih mest. Jim je verjetno dobro znano, da Slovenci radi odhajajo zdoma in zapuščajo svoje domove. Izseljništvo pa je nalezljiva epidemija. Imeti moraš v sebi trdno voljo ali grozno ljubezen ali hud strah pred neznanim, da te tista tuja nebesa ne premamijo. Mamon je mamon, mladina pa je vsa zaljubljena v lepše življenje. Čeprav se obenem kruto postavlja tudi vprašanje tiste emigracije, ki bi se vrnila, če bi se sistem vsaj malo prilagodil njihovim koristim. Toda, tudi če se vrača in tudi če kdo od zamejskih intelektualcev ostane v domovini, masa vendarle odhaja. In narod je tudi masa. Ampak zaljubljenost v srbsko politiko, tudi če je diskriminacijska in še

zaljubljenost v čim sproščenejše odnose s tujimi politikami, je neomajna, zato je treba pleniti tržaške slovenske knjige, če govorijo o perečim problemih, zato bi se darovalo tudi kos narodnega telesa, samo da bi osnovna zaljubljenost ostala kakršna je. Kot majhen narod moramo včasih misliti tudi na to, da ne bodo Srbi, Avstrijci in Italijani čez sto let objokovali, da je izginila slovenska kultura, kakor pred nekaj tisoč leti etruščanska. Dobro bi bilo prebrati si podatke iz te knjižice.

Vemo, da ni nobena sodobna družba odpravila tradicionalnega odpora do dela, prav zato bi morali ceniti tisto garaško vztrajanje celo poznih generacij kmečkega sloja. Nikjer se ni zmanjšal gospodarski kriminal na minimum, zato bi ne bilo dobro dajati uzakonjenemu kriminalu po-tuho. Zatiranje, propadanje, revščina so paralele vzpona, razkošja, triumfa. Paralele vsemu temu našemu življenju, vendar nas tako nasilna in skrajna revščina obvezuje, da iščemo katerokoli izhodno pot. Nekaj nakazanih poti je že v knjigi, toda spremeniti se bodo morala, kot kaže, osnovna načela, ko se krojijo novi zakoni in kmetijski načrti. Zdi se pa, da znova in znova nastopa neznanka X, ki nam v še tako dobronamernih političnih načrtih prekriža vse račune. Kljub tako prizadevnemu delu prosvetarjev, športnikov, dnevnega in periodičnega tiska naša manjšina kopni in kopni na Tržaškem in Koroškem. Kljub tako prizadevnemu pisanju več pisateljev in mlajših avtorjev o kmetijskem problemu v Sloveniji, nič ne kaže, da bi dolgotrajne krize bile rešene. In vendar bi bilo včasih dovolj natanko prebrati kakšen nasvet iz prepovedanega čtiva, pa bi rešili vsaj drobec črne kronike omenjenih vprašanj.

Pobudnikom, ki so organizirali in izvedli pohod v zaostale kraje in prizadevno uredili brošuro *Siti in lačni Slovenci* bo šlo vsekakor častno mesto v zgodovini slovenskega kmetijstva in sociologije.

JUŽNOTIROLSKI »PAKET« IN NAŠA NARODNA SKUPNOST

Pred časom je mariborska revija »Dialogi« postavila ta vprašanja:

1) Minuli mesec je živahno pritegoval našo pozornost razvoj dogodkov ob obravnavi »južnotirolskega paketa«. Kaj sodite, ali bi se analogno mogle obrniti na boljše tudi razmere za slovensko manjšino v Italiji oziroma Avstriji in kaj bodo ukrenile slovenske narodne organizacije v tem smislu?

2) Politika matičnega naroda ima pri oblikovanju narodne avtonomnosti južnih Tiroincev v Italiji odločilno vlogo, o tem ni dvoma. Kaj pričakujete od politike svoje slovenske matice — kaj bi želeli od nje pričakovati — oziroma od južnoslovanske politične stavbe, s čim bi ukrepala uspešnejše in odločilnejše in kdaj naj to stori?

3) Kako sodite, kakšno vlogo je odigrala glede reševanja nacionalnih vprašanj med Avstrijo in Italijo evropska politična in duhovna sfera ali posamezne države in kaj analognega bi mogli pričakovati glede vprašanja Slovencev v Italiji in Avstriji?

Ponatiskujemo odgovore prof. Ubalda Vrabca, prof. Alojza Rebule, prof. Borisa Pahorja in dr. Draga Štoke. (Dialogi, št. 2, 1970).

prof. UBALD VRABEC, skladatelj

1. »Južnotirolski paket« pri nas ni izvedljiv, zato ker skoro nimamo več čisto etničnega slovenskega ozemlja razen nekaj izjem v nekaterih obmejnih vasicah. V Nabrežini so danes Italijani v večini in če je sedaj tam še slovenski župan, je to tako samo zaradi koalicijske računice. Verjetno je to zadnji slovenski župan v tem kraju. Prihodnje leto bodo občinske volitve in prav verjetno je, da bo župan postal Italijan. Konkretna zaščita in s tem zagotovitev našega nadaljnjega obstoja bi bila ustanovitev oziroma preureditev sedanjih samouprav-

nih enot, tj. oblikovanje posebnega ozemlja z določeno avtonomijo. Ker pa poznamo brezbriznost rimskih politikov, je to samo utopija. Slovenske narodne organizacije verjetno ne bodo storile ničesar, ker nočejo kvariti dobrih sosedskih odnosov!! Edino upanje polagam v to, da bomo popolno asimilacijo zavirali toliko časa, da se bo kaj spremenilo na višji ravni.

, Večkrat sem primerjal prizadevnost Avstrije za Južne Tirolce in jo primerjal s priporočili o miroljubnosti, odprtosti itd., ki smo jih dobivali iz matične domovine prek Slovenske kulturno gospodarske zveze. Tu smo ugotavljali, da je kljub napetostim med Avstrijo in Italijo trgovina med obema državama le cvetela. Prav tako smo ugotavljali, da so bili vsi Tirolci združeni v eni sami politični stranki, medtem ko so nam pri nas priporočali vključevanje v italijanske levičarske stranke (v komunistično, socialistično in PSIUP1ovsko) prav tukajšnji predstavniki matične domovine, tj. že omenjena Kulturno gospodarska zveza. Sicer so ti predstavniki trdili oziroma še trdijo, da Slovencev v enotno politično formacijo ni mogoče združiti; seveda pa niso v tej smeri ničesar storili in ničesar poskusili. Ne poznam do podrobnosti tirolskega problema, vendar se mi zdi, da je glavni cilj njihove borbe bil zavreti oziroma zaustaviti priseljevanje Italijanov v Južni Tirol. Vse pravice in celo privilegiji, ki bi jih mi morda dobili, ne bodo preprečili, da bi se postopoma ne vtopili. S priseljevanjem prehajamo v manjšino v svojih lastnih vaseh, tudi zaradi mešanih zakonov, kar praktično pomeni italijanskih, ki jih je vedno več. Naša rešitev bi bila:

1. zaježitev priseljevanja.
2. prenehanje razlašcanja kmečke zemlje, ki je tu samo slovenska.
3. Od matične domovine bi pričakoval odločno intervencijo v tem smislu. Nič nam ne bodo pomagale dvojezične table in napisi, slovenske šole in podobno; če bomo imeli vedno več

mešanih zakonov, bomo potisnjeni v manjšino v sleherni slovenski vasi in počasi se bomo vtapljali v tujem morju. Čez nekaj let znajo tisti dvojezični napisi postati anahronizem!

4. Pri nas prevladuje mnenje, da je za reševanje nacionalnih vprašanj igrala odločilno vlogo teroristična akcija Južnih Tirolcev. Verjetno so vplivale za kulisami tudi kake višje sile, ki so hotele odpraviti žarišče nemirov v tem delu Evrope.

prof. ALOJZ REBULA, pisatelj

1. Manjšinska narodnostna filozofija izhaja bolj ali manj iz aksioma, da neka manjšina živi — oziroma umira — vsaj toliko od svoje volje — oziroma nevolje — po življenju, kolikor od vzdušja, ki vlada med zadevnima državama, recimo med matico in mačeho. Zame je v tem prav tako malo aksiomatičnega kakor v teoriji o produkcijski pogojenosti družbene nastavbe. Avtentični vir zgodovine ostaja zame tudi v tem primeru edinole človek. Obstoj kake manjšine je po mojem prvenstveno odvisen od nje same: najprej od njene biološke, potem od njene politične in kulturne volje. S kakšnim nestvarnim idealizmom jemlje do danes to stvar določeni marksizem — na primer marksizem, ki se izraža v ideologiji tukajšnjega Primorskega dnevnika —, je poglavje zase.

S tem, da usodo kake manjšine vidim najprej v manjšini sami ni rečeno, da podcenjujem dejavnik mednarodnega vzdušja. V tem pogledu je nedvomno, da južnotirolski »paket« pri naša nekaj božičnega razpoloženja tudi zamejskemu Slovincu. A to ni nič več ko oddaljeno zrenje Lazarja na obloženo bogatinovo mizo. Kaj se more od tega razpoloženja obetati na primer tržaškemu Slovincu? Kakšna dvojezična tabla v zaselku tržaške okolice, mogoče eno uradniško mesto več na deželi ali ena služba več pri radiu.

Da danes slovenski tisk — začeni z ljubljanskim Delom — zapleše kolo ob takšnih večkrat tudi ponižujočih drobtinah, je samo dokaz več, do kakšnega uboštva je padlo ne samo naše domače hiševanje, ampak tudi naša slovenska forma mentis v tej, drugi polovici 20. stoletja. Če bo šlo tako naprej, bomo s hvaležnostjo beležili tudi dejstvo, da tržaški Slovenec priznava sme vdihavati svoj rodni zrak. Človek bi rekel, da v naši zgodovini ni počila za naš narod niti bezgova pištola. Naše zgodovinsko beraštvo postaja infantilizem.

Vsiljuje se radikalna remeditacija o bistvu slovenstva, vključno z njegovo patologijo.

Ali naše narodne organizacije mislijo kakorkoli izkoristiti ta trenutek, ne vem. Za to je treba tudi sposobnega intelektualnega kadra, ki bi se znal vzpeti prek drobnjakarskega prakticizma do neke obstojne narodne vizije.

2. Kaj pričakujem od politike slovenske matice v korist zamajske Slovenije? Novo zaplembo kakšne knjige, ki bi zavpila v slovenski prostor našo voljo do življenja. Trenutno, ob ozvezdju, ki je vzšlo nad nami, ne pričakujem ničesar. Jalovost misli in jalovost dejanja, ob našem raztrganem pismu.*

Perspektivno pa — zakaj Krpan bo neusmiljeno tovoril dalje svojo sol — pričakujem od slovenske matične politike,

1. da bi bila res politika, to je teoretična in akcijska vizija, izhajajoča iz predpostavke, da Slovenci moramo kot narod šele zaživeti,

2. da se ta politika ne bo nikoli odpovedala tistemu minimumu suverenih pravic, ki jih kak narod mora uživati, če hoče biti narod, to je, zavestna zgodovinska in kulturna volja,

* Pisatelj ima v mislih pismo štiridesetih tržaških kulturnih in javnih delavcev, naslovljeno slovenski kulturni javnosti, v katerem se opredeljujejo ob usodi Pahorjeve knjige Odisej ob jamboru, kakršno je doživela pri nas. (Uredništvo)

3. da bo ta politika z najboljšo možno strokovnostjo domislila tisto politično, ekonomsko in kulturno platformo, v kateri se bo lahko slovenska dejavnost izrazila,

4. da bo ta politika v svoji deologiji, v svojem ekonomskem in kulturnem načrtovanju izhajala iz predpostavke o nedeljivosti matične, zamejske in zdomske Slovenije,

5. da se ta politika v zamejstvu ne bo naslanjala na večkrat servilno in nesposobno klientelo, ampak na celotno predstavništvo manjšinskega narodnega telesa,

6. da bo ta politika videla v zamejski Sloveniji subjekt, ki si na noben način ne more pustiti odvzeti pravice od lastne nadfolklorne duhovnosti, družbenega in ideološkega mišljenja, in to še najmanj v času, ko je matična duhovnost ohromela,

3. Vloga, ki jo lahko odigra v prid manjšinske narodnostne skupnosti meddržavna atmosfera, je po mojem manjša, kot se zdi.

Dokaz: že nekajletni množični turistični val iz Slovenije v Trst bi bil lahko pomenil regeneracijo naše tukajšnje skupnosti, predvsem kar se tiče njene jezikovne navzočnosti. V resnici je ves ta turizem pustil bolj ali manj vse tako, kakor je bilo. Od vse te nepretrgane avtomobilske karavane ni imelo slovenstvo tukaj doslej tako rekoč nič. Če bi se danes to romarstvo nehalo, osebno ne bi kaj dosti žaloval za njim. Žal moram shematizirati: tudi dokaznega gradiva je tu za roman. Svojo sodbo bom strnil v en sam stavek: praviloma prihaja k nam čez mejo psihološko neznamen, miselno neosveščen, egoističen človek, ki mu je Trst samo cilj njegove majhne, nakupovalske sle. Človek, ki šele mora biti vzgojen v Slovenca. In če ga ne bo vzgajala slovenska Partija, ga mora — kljub svoji — v tem pogledu — polilegalnosti, kljub svoji družbeni in ekonomski nemoči — skušati vzgajati slovenska Cerkev. Naj se

nihče ne slepi: skozi ta aforizem Borisa Pahorja je spregovorilo slovenstvo samo. Slovenstvo, ki se je od leta 820. po Kristusu dovolj nafolkloriziralo, da noče biti več folklor.

prof. BORIS PAHOR, pisatelj

Ko govorimo o južnotirolskem »paketu«, ne smemo pozabiti na sporazum De Gasperi - Gruber leta 1946 v Parizu. Na osnovi tega sporazuma bi nemško govoreči prebivalci v bocenski pokrajini morali dobiti avtonomijo. Kakor vemo, se to ni uresničilo, ampak je bila bocenski pokrajini pridružena trident-ska, tako da je nemško etično skupino prerasel italijanski živelj. V bistvu so se južni Tiroinci bojevali proti tej krivici, zakaj čeprav so številčno in ekonomsko močni, bi jih italijanski živelj prej ali slej preplaval.

»Paket« jim zdaj avtonomijo deloma priznava, nekaj zato, ker zo bocenska pokrajina še zmerom del dežele, četudi bo do sti pomembnih vprašanj reševala sama. To megleno razmerje dežela - pokrajina je eden izmed razlogov, da je 44. od sto predstavnikov SVP (Südtirolervolkspartei) glasovalo zoper »paket«.

Vendar je »paket« tudi takšen, kakršen je, pravi čudež v primerjavi s pravicami, ki so jih deležni pripadniki drugih etničnih skupnosti v italijanski republiki.

Jasno je, da je »paket« precedens, na katerega so vse druge skupnosti lahko sklicujejo; italijanska republika pa bi ne imela nikake koristi, da bi ji zapostavljene etnične skupnosti očitale, češ da so si pribojevali pravice tisti, ki so rabili korenita sredstva, medtem ko vsi, ki čakajo kot božji voleki, podvrženi asimilaciji.

Vprašanje je torej, kako se bodo etnične skupnosti znašle. Za nas Slovence v Italiji je zadeva nekoliko zapletena, ker so bili ob sklepanju Londonskega sporazuma iz leta 1954 goriški in beneški Slovenci izvzeti. Že takrat bi bili morali najti formulo za pravilno rešitev vprašanja; saj takih absurdov v današnji evropski skupnosti ne bi smelo več biti, da imaš v isti državi tri kategorije pravic in nepravíc za pripadnike iste etnično-jezikovne skupnosti!

Kar zadeva Slovence, ki živimo v Italiji, bi ponovil svojo misel, naj bi vsi (tržaški, goriški in beneški) ustvarili skupni forum za reševanje etnično-jezikovnih vprašanj. Ta organ naj bi bil nadstrankarski, v njem bi bili predstavniki ne le strank, marveč tudi kulturnih organizacij, sindikata slovenske šole, juristov, ekonomov, pomembnih osebnosti javnega življenja itd.

Ne glede na moralno spodbudo slovenskemu življu, ki bi jo tak forum dal, bi takó enotno predstavniško telo imelo velik vpliv na vse politično življenje. In prvo, kar bi moral tak organ zahtevati, bi bila dodelitev oblasti deželi, da sama ukrepa o vprašanih etnične skupnosti. Če tega vlada ne bi hotela storiti, potem bi skupni forum moral začeti akcijo, da vlada izda za našo deželo take določbe, ki bi kakor južnotiroolski »paket« spreminjale, če bi bilo potrebno, tudi ustavne določbe. Zakaj kakor so za južne Tirolce nenavadno ukrepali, lahko to storijo tudi za druge. Tako bi nujno morali vključiti v seznam pravic vsake etnične skupnosti, in zato tudi naše, da ima neka etnično-jezikovna skupnost v parlamentu svojega predstavnika, ne glede na svojo številčno moč.

2. Matica je tista, ki vpliva zunaj njenih meja živečim skupnostim vero v preživetje; ona pa skrbi za svojo etnično skupnost tudi s politično diplomatskimi sredstvi. Sodim, da se slovenska matica ne bo zavzeto ukvarjala z delom narodnega telesa, ki živi zunaj, dokler sama republika Slovenija ne bo postala popolni subjekt, kar naj pomeni, da je republika v zvezni državi zares, ne samo formalno republika. To je prvi

korak, brez katerega je govor o »manjšinah« in o »odprtih mejah« samo stereotipen dodatek pri napitnicah.

Nihče, najmanj pa Slovenci, ki živimo ločeno od matice, nismo za poslabšanje mednarodnih razmerij. A današnji človek je prepričan, da samo resnični stvarni ukrepi zboljšujejo življenje med ljudmi, neizpodnjene obljube in besede pa povečajo cinizem in razvrat. Zato naj bi bilo vodilo pri vseh politično diplomatskih stikih predvsem: rok, ko bodo zagotovila postala resničnost.

Prav tako človek razume ekonomske in druge težave, ki kako politiko tako ali drugače vežejo, vendar pa mora biti tudi neki sprejemljivi modus in rebus v vsem tem. Zelo pomenljivo je obenem, da se matica zanima za VSO etnično skupnost enako, to se pravi, da niso njeni miljenčki samo tisti, ki sledijo njenim ideološkim načelom, drugi pa samo bolj ali manj nevšečen privesek. Na prvi pogled ni videti, a tudi to igra svojo nemajhno vlogo pri stikih dveh sosednih dežel.

3. Prav gotovo, da je bilo pri reševanju južnega Tirola velikega pomena avstrijsko in nemško ozadje. A ne soglašam s tistimi, ki trdijo, da je številčno in drugače močna Nemčija s svojim pritiskom bila odločilna. Francija je prav tako velika, a zavoljo tega ne gre francosko govorečim ljudem v Val d'Aoste nič boljše kot nam Slovencem. Preprosto zato, ker se Francija ne briga zanje. Gre torej za zavest, za hotenje, za voljo. Kjer ima matica zavest, jo ima tudi od nje ločena etnična skupnost; kjer je matica hladna, je tudi ločena skupnost slabokrvna. Pri nas pa je poleg vsega drugega še zmotna teorija o internacionalizmu potiskala vstran nacionalno zavest in z njo ponos. Medtem pa je danes vsakomur, ki ni hote kratkoviden, jasno, da brez poštene (ne samo na papirju in ob napitnicah) rešitve nacionalnih problemov ne bo nobene združene Evrope, nobenega pravega sožitja, nobenega resničnega socializma.

dr. DRAGO ŠTOKA, deželni poslanec

K 1. in 2. Južni Tirolci žive v bistveno drugačnih narodnostnih in političnih razmerah kakor slovenska narodna skupnost. To se zdi na prvi pogled nekaj nemogočega, saj oboji živimo v sklopu iste države. Italija je nastala kot izrazito enonarodna država, zato je ta svoj koncept enega naroda v državi skozi ves čas svojega obstoja tudi primerno branila. Namesto da bi različnim narodom, ki živijo ali so živeli v njenih mejah, nudila politični in narodni modus vivendi ter njihovo narodnost skušala ščititi, pa je bilo večkrat obratno hotenje: narodne manjšine asimilirati. V dobi fašizma je to protinaravno in protizakonito hotenje dobilo svojega zagovornika v Mussoliniju, ki je narodne manjšine (razen južnotirolske) hotel enostavno fizično odpraviti.

Od zamejskih Slovencev so najdlje (sto let!) pod Italijo beneški Slovenci. Pri njih so posledice omenjenega hotenja najbolj vidne: prepričevali so jih sto let, da so »čuden dialekt« (in ne jezik!) govoreči »italianissimi«, jim odrekli celo osnovne šole v materinem jeziku, želeč jih popolnoma raznaroditi. Mislim, da je bilo to ljudstvo podvrženo pravemu narodnostnemu genocidu! Goriški Slovenci, ki so okrog petdeset let pod Italijo, živijo v boljših razmerah, imajo svoje osnovne in srednje šole; tržaški Slovenci pa so še za eno stopničko više, ker lahko vihtijo v rokah (vsaj demonstrativno) kos papirja, ki se mu pravi londonski Memorandum (italijanski parlamenta ga ni do danes ratificiral!).

Slovenci živimo torej ne samo v drugačnih pravnih razmerah, ampak celo v drugačnih kulturnih in političnih, zaradi česar so Južnotirolci spet na boljšem. Oni so kot en blok pod skupno streho ene same stranke, ki pošlje direktno več svojih zastopnikov celo v rimski parlament. Po številu jih je skoraj pol milijona, so gospodarsko močni in so strnjeni v stoodstot-

nih nemških vaseh, kjer je italijanskemu prišlecu skoraj nemo-
goče živeti, če se takoj ne nauči nemščine.

Slovenci v Italiji pa sestavljamo cel register politično-ideo-
loških odtenkov in krepimo s svojimi glasovi cel kup italijan-
skih vsedržavnih strank. Številčno smo precej šibki (pravimo,
da nas je okrog stotisoč), obvladamo dobro italijanski jezik,
živimo na narodnostno mešanem ozemlju in smo torej danes
podvrženi celo autoasimilaciji (samoraznarodovanju).

Vsi ti bežni momenti seveda otežkočajo, da bi se južno-
tirolski paket sit et simpliciter apliciral na nas, čeprav so to
naše ne samo pobožne, ampak predvsem upravičene želje. Če
bi v Italiji ne vladal še danes, čeprav podtalno oziroma pod-
zavestno tisti duh enonacionalne države, o katerem sem prej
govoril, bi bilo samo po sebi umevno, da bi se z enim držav-
nim zakonom rešile vse upravičene zahteve narodnih manjšin,
to je nemške, francoske in slovenske. Če bi imeli za seboj dve
državi, kot jih imajo Južnitiroolci, bi se paket apliciral tudi pri
nas, imamo pa za seboj le Jugoslavijo, ki je neko dobo le pre-
več dajala prednost samo določenim težnjam in je hotela iz
nas ustvariti predvsem nek »most«, ki naj ima glavno vlogo
posredovalca med obema državama. Zamejski Slovenci razu-
memo težave, ki jih Jugoslavija utegne imeti s problemi manj-
šin (po zgledu nekaterih držav vzhodnega bloka je svoj čas
tudi Jugoslavija mislila, da so narodnostni problemi za večno
rešeni in da nima smisla govoriti o njih). Danes je situacija
— to upam reči — bistveno drugačna: Slovenija je spoznala, da
ni vseeno, kako se razvija ali odmira njena narodna meja v
Italiji in Avstriji. Dejstvo, da se npr. v Avstriji narodnostna
meja pomakne vsako leto za približno dva kilometra v škodo
Slovincem in se bliža avstrijsko-jugoslovanski meji, ni tako
enostavna stvar; tudi za Jugoslavijo ne. Zato je treba nujno u-
poštevati slovensko narodno skupnost kot celoto in ne samo
Slovence določene ideološke barve.

Bilateralni obiski: Kavčič - Berzanti, Kavčič - Sima, Tito - Saragat so nedvomno odprli novo perspektivo v našem življenju. Izboljšanje političnih razmer na visoki ravni nam bo prineslo večjega poguma in globljo narodno obveščenost, čutili se bomo manj same! V tem smislu je bila važna novoletna izjava predsednika slovenske vlade Kavčiča, ko je dejal: »Posebno pomembno vlogo ob dobrem sosedstvu in odprtih mejah bodo imele kot doslej narodne manjšine na obeh straneh meja vseh naših dežel. Njihovemu polnemu, svobodnemu, nacionalnemu in kulturnemu razvoju bosta posvečeni vsa naša skrb in pozornost.« (Delo, 3.I.1970).

Mislím pa, da bo Italija, ki je v tem času v določenem notranjem socialnem razvoju, ki si želi odločnih premikov tudi na narodnostnem področju in odstopa od tendence po asimilaciji narodnostnih manjšin celo pri Beneških Slovencih, nujno prej ali slej stopila na odprto pot totalnega reševanja narodnostnih vprašanj in to po stopinjah južnotirolskega paketa. Slej ko prej se bo to moralo čutiti tudi v notranje političnem upravnem aparatu države, od koder do zdaj še ni prodrlo novo mišljenje. In v tem važnem premiku v italijanski državi sami ne moremo biti seveda zamejski Slovenci odsotni. Naše politične in kulturne organizacije morajo dobiti pri svojih globajnih zahtevah skupen jezik in sprožiti skupno akcijo, da se enkrat pač pravično rešijo naše narodne zahteve, kot so dvojezičnost, šolska vprašanja, osnovna šola Beneškim Slovencem itd.

3. Evropa, stara, a še vedno živa Evropa, je doživela pomlad in osveščenost narodov šele v letu 1848, pred stodvajsetimi leti torej. Vmes je bilo nekaj krepkih gibanj, močnih dik-tatorjev, ki so hoteli svoj narod povzdigniti nad ostale in so to pojmovali tako, da je treba druge enostavno udušiti.

Delu Evrope je osvobodilno vrenje ob drugi svetovni vojni prineslo poleg države tudi narodnostno svobodo. Danes ni v Evropi morda več tistega rasizma in narodnega sovraštva pol-

pretekle dobe. Emigriranje delovne sile, ogromen razvoj turizma sta prinesla s seboj tudi dobršno mero narodne strpnosti, mirne koeksistence. Mislim pa, da ni Evropa našla še tistega pravega, demokratskega duha, ki je nujno potreben. Še vedno so skrite težnje po asimilaciji in odpravljanju manjšin, »odvečnih« narodnostnih manjšin ali jezikovnih skupin. Morda pa se bodo mlajše generacije rešile vsakega apriornega gledanja, vsakega tabuja pred problemom narodnih manjšin.

In do tedaj, ko bo nova generacija odločala v mednarodnih odnosih z novim, bolj zdravim in razumevajočim gledanjem tudi na narodno manjšino, do tedaj je naloga nas vseh, da ohranimo svoj narod, ga branimo pred potujčenjem in ga povedemo v novi, boljši čas. Kajti človek ni samo akter nekega ideološkega hotenja, človek ni samo subjekt ustvarjanja socialne politike, človek ni samo nosilec verskega prepričanja: poleg tega in v tem je človek tudi pripadnik določenega naroda oziroma narodne skupnosti.

Dogma zahteva, kot podlago za mnenje, avtoriteto, ne pa inteligentno razmišljanje. Dogma zahteva preganjanje heretikov in boj proti nevernikom; zahteva od svojih pristašev, da se odrečejo še tako preprosti prijaznosti v prid sistematičnemu sovraštvu.

(B. Russell: *Unpopular Essays*)

INTERVJU NA RADIU TRST A O ŽIVLJENJU SLOVENSКИH REVIJ V TRSTU

VPRAŠANJE: Vaša revija je gotovo nastala iz določene kulturne nuje in je zato namenjena kulturnemu prostoru, ki ima svoje specifične potrebe. Nam lahko poveste, katerim smernicam sledite pri urejanju revije in kakšen je odziv bralcev na vaša prizadevanja?

ODGOVOR: *Dolgo pred nastankom »Zaliva« smo čutili potrebo po reviji, ki naj bi bila tribuna laično oziroma levo usmerjenih Slovencev, a bi obenem bila široko odprta za pluralističen dialog. Za izvedbo takega načrta je bilo nujno, da smo začeli brez botrov in varuhov; to nam je seveda otežkočalo pot, a nas je hkrati potrjevalo v prostosti. Že nekdanje »Sidro« je v svojem kratkem življenju opozorilo na pomembnost nacionalnega momenta; zato smo si uredniki »Zaliva« določili dve poglavitni smernici. Prva je bila poudarjanje narodnih prvin v sodobnem steh-niziranem in k integraciji težečem svetu. S prispevki, ki so jih napisali strokovnjaki iz raznih dežel, smo dokazovali in dokazali, da narodno načelo ne otežuje širokih dogovorov, ampak je šele edina prava podlaga zanje. Druga naloga, ki smo si jo zastavili, je bila skrb za poglobitev vseh vprašanj, ki se tičejo našega narodnega, od matičnega telesa ločenega, občestva. Naravno je, da smo v zvezi s tem računali, da bomo mladim ljudem omogočili izražanje svojih pogledov in uveljavitev na literarnem področju.*

Ob začetku petega letnika lahko rečemo, da je revija izpolnila to, kar je želela. Razumljivo je, da so nas nekateri forumi napadali; nihče pa nas ni, čeprav se je potuhnil, mogel ignorirati. In to je poglavitno. Mogoče bomo jutri trn v peti še komu, vendar se bo to zgodilo, če bo do

tega prišlo, zato, ker bomo prepričani, da je naše gledanje vredno upoštevanja. V bistvu smo za diskusijo, za izmenjavo mnenj. Revija je bila in je odprta vsem, ki znajo pisati po slovensko in imajo kaj tehtnega povedati.

Nekateri so nam očitali pikrost; a držali smo se načela, da je diplomatski izraz marsikdaj samo potuha, ki jo daješ tistim, ki za estetskimi formulami in za leporečnim zastorom skrivajo svojo ideološko ozkost.

Odziv bralcev? Priznati je treba, da so ljudje presegli naše pričakovanje. Tržaški slovenski človek, ki ni bil nikdar ekstremist, je v »Zalivu«¹ zaslutil skrb za socialno odprtost in hkrati zvestobo rodni bitnosti. Edini, ki nam škodijo, niso tisti, ki se delajo gluhe, kakor na primer tukajšnji slovenski dnevni tisk, ampak tisti, ki revije ne berejo in o nji sodijo po tem, kar so o nji slišali »praviti«. Ignorirati, ker se imaš za superiornega in nosilca edine zveličavne resnice, je znamenje omejenosti; tvegati sodbo po tem, česar nisi bral, pa je podobno ustni kroniki branje in hišnic. No, a če pustimo ob strani te negativne pojave, je krog bralcev kar razveseljivo številen.

VPRAŠANJE: Vsi dobro vemo, da je tudi v kulturnem življenju precejšnja razdalja med našimi željami in njihovo praktično uresničitvijo. Zanima nas zato izvedeti, kakšni so vaši načrti za prihodnost v luči preteklih izkušenj, kakšne spremembe nameravate morda uresničiti v prihodnjem letu in čemu boste posvetili posebno pozornost.

ODGOVOR: Pomembno spremembo smo uvedli že s prvo letošnjo številko, ko smo izšli v žepni obliki. Nekaterim se je prvi trenutek zazdelo, da smo skrčili vsebino, a so potem pravilno ugotovili, da ima zdaj revija več strani. Nekaj tržaških ljudi pa nas je res razočaralo. Medtem ko je kulturno občinstvo v Sloveniji (Novi Gorici, Ljubljani, Mariboru) z veseljem sprejelo novo obliko, se kak tukajšnji bralec zmrduje, češ da za isti denar ponujamo manj

potiskanega papirja. Tako se nekateri vedejo, kakor da smo trgovsko razvita založba, ne pa skupina kulturnih ljudi, ki skuša uresničiti svoj načrt brez dolgov!

Kar se drugih sprememb tiče, ne bi rekli, da je kaj novega na vidiku. Edino mogoče to, da bomo domačo problematiko skušali še temeljiteje obdelati. Doslej smo se ukvarjali s splošno slovenskim vprašanjem, ker je od nje ga odvisen naš obstoj. Zdaj bomo dali pod mikroskop tukajšnje področje in ustanove. Šele potem bo prišlo na vrsto vprašanje razmerij do države, v kateri živimo.

Upamo, da bomo k delu pritegnili še nekaj mladih sil, vsaj tistih, ki še ne mislijo na zaposlitev; zakaj ob vprašanju zaposlitve nam prejšnji sodelavci mimogrede spuh-tijo. To seveda razumemo, ko pa imajo nekateri delodajalci svoje nazorske ali druge načrte. Vendar drži, da jemlje nase težko odgovornost, kdor mlademu človeku s tem, da mu ponudi kos kruha, omeji prostost izražanja in odločanja.

DA NE BI ŠLI PREDALEČ!

V zvezi s skorajšnjo 40. obletnico pomora slovenskih fan-tov pri Bazovici smo prejeli dopis, ki pravi:

Menda je na vsem lepem prišlo do prerivanja, kdo je naj-bolj poklican in vreden, da bi prevzel organizacijo in si prilastil pokroviteljstvo nad komemoracijo 40. obletnice procesa, ki je privedel do streljanja štirih Slovencev v Bazovici. In to na način, kakor da bi Odbor za proslavo bazoviških žrtev, ki od leta do leta skrbi za to komemoracijo, sploh ne obstajal!

Zdi se, da je podaljšani roki ljubljanske zamejske politike vnovič naročeno, naj na vsak način izpelje stari, umni načrt o italijansko-slovenskem ljubljenju. Nič zato, če se je poskus takšne kongregacije že enkrat porazno izjalovil in nič zato, če se bo zahteva po takšni koeksistenci pokazala kot

zmotna še enkrat. Modrost racionalnega politika se ne more zamujati od emocionalnosti zanesenjakov, ki tako nesmiselno zapravljajo materialno obilino za abstraktno vsebino. (Kar je sicer moč z dokajšnjim pridom uporabiti, da se ne reče izrabiti v nemirnem ozračju, denimo v vojni ali v revoluciji...) Vendar bomo mi še naprej vztrajali na tem, da se nam prepušča last vsaj nad to abstraktnostjo, ob kateri smo rasli in zaradi katere smo se uvrstili v procesijo grešnikov negospodarnega patriotizma.

Pisanje se zaključuje:

Proslava mora imeti prvenstveno slovenski značaj, za kar bodo poskrbele slovenske organizacije ne glede na njihovo politično opredeljenost. Udeležba italijanskih organizacij ali posameznikov, ki solidarizirajo s Slovenci, je bila vedno željena in bo dobrodošla tudi na tej proslavi.

Sicer pa je nekam odvečna letošnja zagnanost nekaternikov v zvezi s to komemoracijo. Kajti kolikšna je njihova prizadetost ob krvi, preliti na bazovski planoti, nam postane očitno, če si preberemo pismo, ki je bilo 12. maja letos odposlano iz Trsta uradnemu glasilu SZDL v Ljubljani.

Spoštovano uredništvo!

Pod naslovom »Na dolgi poti narodovega boja - Od avgusta 1918 do maja 1945 - Govorica pomembnih dogodkov« ste objavili v sobotni številki vašega lista z dne 9. maja letos pomembne datume bojev slovenskega naroda do osvoboditve.

Zastonj sem iskal med številnimi datumi tudi 6. september 1930, ko so bili streljani na bazoviški planoti štirje mladi tržaški antifašisti - Slovenci, ki jih je fašistična oblast obsodila na smrt, ker so se uprli nasilju in krivicam.

Sprašujem se, ali je ta dogodek, poznan kot »Bazoviški proces«, tako malo pomemben za nepodpisanega novinarja, da ne najde mesta v koledarju pomembnih datumov slovenske zgodovine in narodovega boja za osvoboditev.

Kaj so štiri antifašistične žrtve za svobodo res tako malo pomembne v zgodovini našega malega naroda? Saj je bil njihov spomenik, katerega jim je hvaležno zamejsko ljudstvo postavi-

lo, prav te dni spet oskrunjen od prav takih fašističnih elementov, kakršni so pred 40 leti te naše junake streljali.

Če naj oblikujemo zgodovino tako, da zatajimo take žrtve za svobodo, potem nismo vredni ponašati se z njimi in jih jemati za vzor takrat, kadar je sila.

S spoštovanjem

ime in priimek naslov odpošiljatelja
kraj in datum in priporočeno!

Na pismo ni bilo odgovora!

Ni večjega glušca od tistega,
ki noče slišati ...

Trije iz skupine, ki ureja Zaliv, so dali natisniti obvestilo (menda ga spričo prizadevnosti Primorskega dnevnika ja ni kdo spregledal), da »odstopajo od uredništva Zaliva in sicer zato, ker revije ne čutijo kot svoje, obenem pa nimajo prave možnosti, da bi njeno podobo sooblikovali«. Podpisali so se Filip Fischer, Radojko Starec in Marko Kravos.

Ne glede na to, da so tej odločitvi botrovali svetovalci z nekoliko drugačno težo, kakor ljudje okrog Zaliva, bi hoteli poudariti, da se je eden izmed trojice, kljub prošnjam in pozivom za prispevke, oglašal v reviji le od časa do časa, drugi v štirih letih dvakrat in tretji nobenkrat.

Nič čudnega torej, če je ob tako majhni zasopljenosti duhov necepljena revija podlegla kvarnim vplivom in se razrasla v nestandardno podobo. Trojica bi se bila morala umakniti že davno prej, pa z malce skromnejšo izjavo, če že ni šlo brez nje.

Vendar zadeva ni tako dramatična. V skladu z navedbo na platnici ostane Zaliv še naprej revija, odprta vsaki razsodni slovenski besedi in se torej še naprej ponuja oblikovanju in sooblikovanju. Menimo, da imena avtorjev, ki so se doslej pojavljala v Zalivu, nesporno pričajo o tem; prav tako smo prepričani, da bodo ta imena brez posebne vznemirjenja zapolnila nastalo praznino. Zaliv

BIFE' JOŽKO

TRST - Ul. Ghega 3

Točimo
domači tokajec
in postrežemo
z domačo kuhinjo

POHISTVO

R E N A R

Proseška ulica, 6

OPČINE (TRST)

Telefon 211-831

NAJVEČJA ZALOGA
TAPETNEGA PAPIRJA

PANJEK TATJANA

TRST - Ul. Mazzini 7, tel. 37-636

GOSTILNA

O S T R O U Š K A

TRST

Ulica S. Nicolò 1

Telefon 37-918

URARNA - ZLATARNA

A. MALALAN

34016 OPČINE

Proseška ulica 18 - Tel. 211-465

VISTA

precizna šestila
naočniki, fotografski
in filmski aparati

TRST

Ul. Carducci 15

Telefon 29-656

BUFFET

Tomazič

TRST

Via Cassa di Risparmio 3

Telefon 35-301

Kranjske klobase in kraški teran
dobiš pri TOMAŽIČU vsak dan

Obiskujte predstave
Slovenskega gledališča
v Trstu

05

K E R Ž E'

VSE ZA DOM HLADILNIKI
ELEKTRIČNI PREDMETI - HIŠNI
PREDMETI PRALNI STROJI

T R S T

Piazza S. Giovanni 1, tel. 35-019

IMPEXPORT

UVOZ - IZVOZ - ZASTOPSTVA

TRST - Via Cicerone 8
Tel. 38-136 - 37-725

POSREDUJE PO TRŽAŠKEM
IN GORIŠKEM SPORAZUMU

adriaimpex

D. D.

Export - Import - Zastopstva

T R S T

ul. Geppa 9, tel. 38-770, 29-135
Telex 46131 ADRIAIMPEX

Pooblaščenca tvrdka za prodajo
v Jugoslaviji originalnih rezerv-
nih delov in vozil OM, Fiat, RIV

TRGOVINA S TEKSTILOM
IN OBLAČILI

UDOVIČ STOJAN

T R S T

Piazza Ponterosso, 5

Tel. 29-686

BANCA DI CREDITO DI TRIESTE

S. P. A.

TRŽAŠKA KREDITNA BANKA

GLAVNICA LIR 600.000.000

VPLAČANIH LIR 300.000.000

T R S T - ULICA FABIO FILZI ŠT. 10

TEKOČI RAČUNI - HRANILNE VLOGE
KROŽNI ČEKI - VARNOSTNE SKRINJICE
NEPREKINJENA BLAGAJNA

MENJALNICA TUJE VALUTE

☎ 38-101 - 38-045

Brzojavni naslov: **BANKRED**